

Mehmet AZİMLİ

Farklı Okumak

Hasan & Muaviye

ANKARA OKULU

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ

1968 yılında Sille'de (Konya) doğdu. İlköğrenimini Sille İlkokulunda, orta öğrenimini Konya İHL'de tamamladı. 1991'de Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1991-1998 yılları arasında Ordu-Ulubey İHL'de ve Konya-Karapınar İHL'de çalıştı. Selçuk Üniversitesinde 1994'te yüksek lisansını, 1999'da doktorasını tamamladı. 1998-2012 yılları arası Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslam Tarihi Anabilim Dalında çalıştı. 2005 yılında doçent oldu. Yazdığı eserler yüzünden geciktirilen profesörlük unvanını 2013 yılında Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde aldı. Azimli, üç çocuk sahibi olup Arapça ve İngilizce bilmektedir. Yayınlanan eliden fazla makale ve uluslararası sempozyum bildirisi yanında basılan eserleri şunlardır:

1. *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara 2015 (9. Basım).
 2. *Hiz. Ali Nesli'nin İsyanları*, Konya 2013 (4. Basım).
 3. *Halifelik Tarihine Giriş*, Konya 2014 (4. Baskı).
 4. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1*, Hiz. Ebu Bekir, Ankara 2015 (4. Basım).
 5. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-2*, Hiz. Ömer, Ankara 2015 (4. Basım).
 6. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-3*, Hiz. Osman, Ankara 2015 (3. Basım).
 7. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4*, Hiz. Ali, Ankara 2015 (3. Basım).
 8. *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, Ankara 2015 (3. Basım).
 9. *Babek- Bir Direnişçi*, Konya 2013 (3. Basım).
 10. *Tarih Okumaları*, Ankara 2013 (2. Basım).
 11. *Son Müderris*, "Musa Kazım Efendi", Konya 2013 (2. Basım).
 12. *Hiz. Safvan b. Muattal*, İstanbul 2015 (2. Basım).
 13. *Diyarbakır ve Çevresinin Müslümanlaşma Süreci*, Konya 2010.
 14. *Benim Gözümle -Coğrafyalar-*, İstanbul 2015.
- email: mehmetazimli@hotmail.com

Ankara Okulu Yayınları: 216

© Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi
Baskı, cilt, kapak baskısı: Ankamat Mat. Ltd. Şti.
Birinci basım: Ekim 2016

ISBN: 978-605-9281-24-9

Ankara Okulu Yayınları

Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA

Tel: (0312) 341 06 90 Faks: (0312) 341 06 95

web: www.ankaraokulu.com

e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

Farklı Okumak

HASAN & MUAVİYE

Mehmet AZİMLİ

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2016

Çalışmamı tarih alanında ilerleyen oğlum
"Musa Kazım'a" ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	11
"Hulefa-i Raşidin" Rivayeti	12
"Otuz Yıl" Rivayeti.....	14

HASAN

I. BÖLÜM

HİLAFAFET ÖNCESİ	21
Hz. Peygamber Dönemi	21
Fazileti	25
İlk Üç Halife Dönemi.....	29
Hz. Ali Dönemi.....	32

II. BÖLÜM

HİLAFAFETİ	35
Hilafete Gelişi	36
İlk İcraat.....	38
Muğire'nin Yalanı	41
Irak-Şam Mücadelesi	42
Hz. Hasan'ın Ordusu	43
Samimi Taraftarlar	43
Hariciler	43
Gönülsüz Kufeliler.....	44
Muaviye'nin Hamleleri	44
Ordu Sevkiyatı	45
Parçalama	48
İzole	49
Kuşatma	51
Zorunlu Barış.....	52
İlk Teklif Kimden?.....	53
Anlaşma Sebepleri	55
Barışseverlik (I).....	56
Fedakarlık (I)	61
Tecrübe (I)	62

Yetenek (!)	63
Kays b. Sad	64
Biat Şartları.....	65
Beytülmal.....	66
Aile Koruması.....	66
Ekonomik Garanti	67
Veliahtlık.....	68
Sövgü ve Lanetleme	69
Cemaat Yılı.....	71
Cemaat Rivayeti.....	73

III. BÖLÜM

MEDİNE HAYATI	77
Vefatı (49/669)	80
Zehirletilme Sebebi	82
Defnedilmesi.....	85
Evlilikleri	86

MUAVİYE

MUAVİYE	93
GİRİŞ	95
Emevi Kabilesi.....	95
Ebu Süfyan Ailesi	97
Tuleka	99
Müslümanlığı	100
Vahy Katipliği	100
Fazileti	102
Lehinde Uydurulanlar	102
Aleyhinde Uydurulanlar	105

I. BÖLÜM

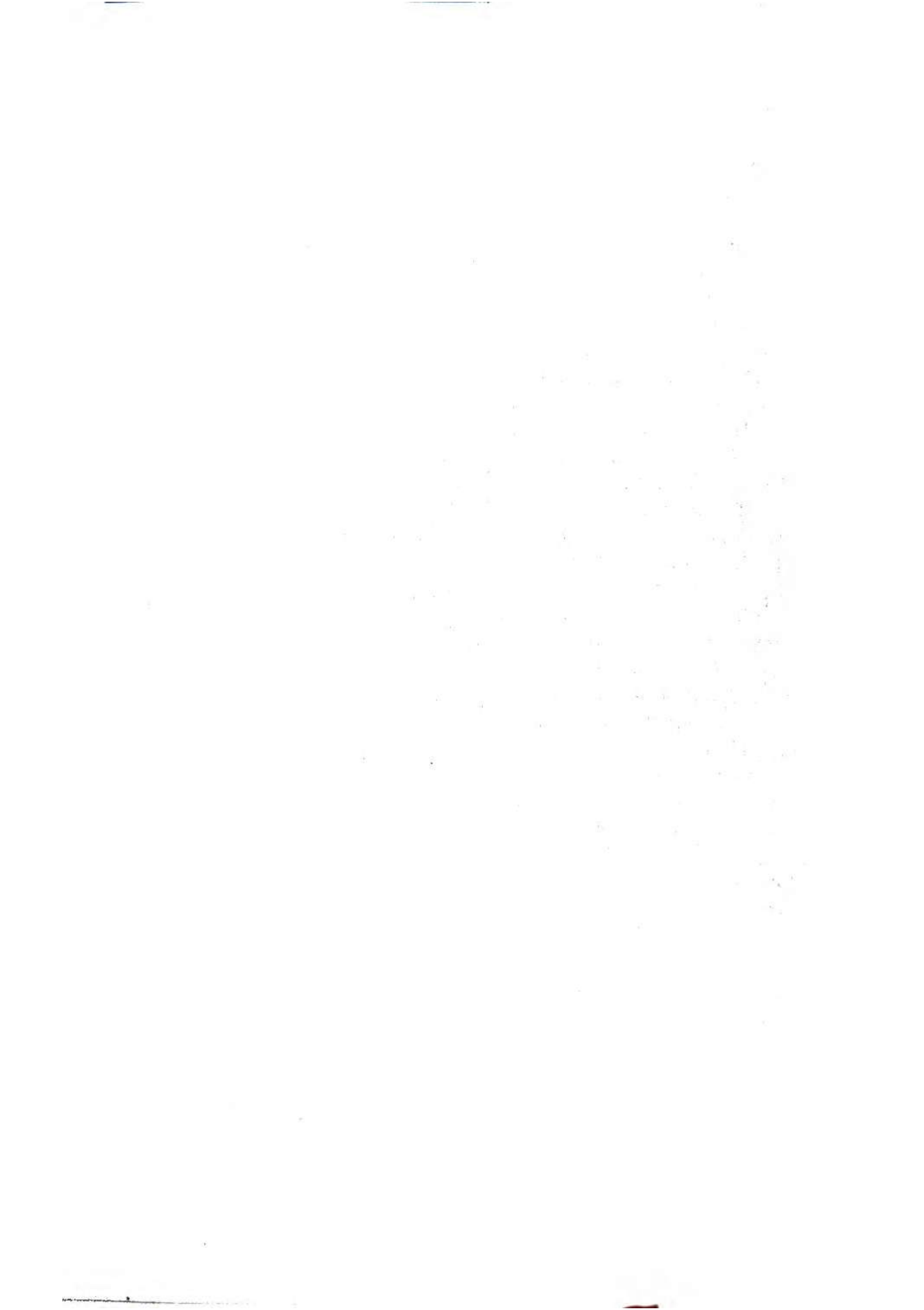
DÖRT HALİFE DÖNEMİ	109
Hiz. Ebu Bekir Dönemi	109
Hiz. Ömer Dönemi	109
Hiz. Osman Dönemi.....	110
Hiz. Ali Dönemi.....	113
Tahkim	116
Hamleler	117

II. BÖLÜM

SALTANAT DÖNEMİ	119
Yönetim	119
Kurumlaşma	119
Maliye	120
Ordu	123
Toplumsal İlişki	124
Valiler	125
Medine	126
Kufe	127
Basra	129
Mısır	131
Humus	132
Kayravan	133
İç Mücadeleler	133
Hz. Ali Taraftarları	134
Hucr b. Adiy	134
Hariciler	137
Fetihler	138
Anadolu	139
İstanbul Seferi	141
Fetih Rivayeti	142
Afrika	143
Doğu Fetihleri	144
Yezid'in Veliahtlığı	144
Engeller ve Hazırlık	145

III. BÖLÜM

KİŞİLİĞİ	151
Deha	152
Hilm	157
Muaviye'nin Bir Günü	160
Vefatı	162
BİBLİYOGRAFYA	165
DİZİN	169

ÖNSÖZ

Alioğulları tarihi “mağlubiyetler tarihidir” dersek yanlış olmaz. Başta Hz. Ali olmak üzere iki oğlu Hasan ve Hüseyin, Hz. Hasan’ın torunlarından Muhammed en-Nefsu’z-Zekiyye, Hz. Hüseyin’in torunu Zeyd b. Ali ve onların takipçileri olup onlar adına ortaya çıkanlar genelde mağlup olmuşlardır.¹ Adeta bir virüs gibi her isyanlarına sirayet etmiş olan bu genellemenin dışına pek çıkılamamıştır. Onlardan ayrılıp kendilerini başka bir noktada gösteren Abbasiler, çok uç coğrafyalarda etkinlik gösteren İdrisiler, Zeydiler ve Alioğulları ile ırki ve fikrî yakınlığı şüpheli olan Fatımileri ise bu kategori de değerlendirmemek gerekir.

Onların bu kronikleşmiş mağlubiyet serilerini adeta hissetmişcesine karar veren biri vardır ki o da Hz. Hasan’dır. Esasen o gerek babası gerek daha sonraki Alioğulları gibi körü körüne başarı arama sevdasından çok, ortamın gerektirdiklerini tespit edebilmiştir diyebiliriz. O başarıyı bir saplantı haline getirip ailesinin, taraftarlarının aşırı sıkıntılar içine girmesine neden olmamış ve bu sebeple hilafeti Muaviye’ye devredebilmiştir. Başka bir açıdan düşünüldüğünde Alioğulları içinde en reel-politik düşünebilenlerden biri de Hz. Hasan’dır diyebiliriz. Ancak onun bu tavrı özellikle Şia’da çok açığa vurulmasa da “davayı satma” algısı içinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmamızda öncelikle Hz. Hasan’ı farklı boyutlardan anlattıktan sonra Muaviye ile karşılaştırılması açısından değerlendirmeye tabi tutacağız. Her ikisini de aynı

1 Her ne kadar girdiği üç savaşı (Cemel, Siffin, Nehrevan) kazanmış gözüksede sonuçları itibarıyla Hz. Ali de bu genellemeden uzak değildir. Çünkü kazanmış olduğu üç savaşın da sonuçlarını devşirememiştir.

kitapta anlatmamızdaki gaye de bundan dolayıdır. Okuyucunun aynı dönemin iki liderini tek kitap içerisinde birbiriyle ilişkileri açısından anlamalarına yardımcı olmaktır.

Mehmet Azimli²

Çorum-2016

GİRİŞ

İnsanlarımızın dillerine pelesenk ettikleri bir tabir vardır: “Hulefa-i Raşidin”. Bu tabir ile ilk dört halife ve onlara mülhak (ilave) olarak anlatılan Hz. Hasan’ın liderlik dönemi kastedilir.³ Türkiye’deki akademik çalışmalar bile bu tabiri incelemekten geri durmaz.⁴ Türkiye’de bu dönem yani Dört Halife üzerine yazılmış derli toplu eser bulmak zor iken, olanlar da bu tabiri bazen bilerek,⁵ bazen de “galat-ı meşhur” olmuş bir şekilde çekinmeksizin kullanırlar.⁶ Bu tabirin serencamına göz atmak istiyoruz.

Esasen bu tabirin kullanımındaki maksat, bu dönemin “Asr-ı Saadet” olduğuna vurgu amaçlıdır.⁷ Bu kullanımı yaparken vurgulanmak istenen şey; Şia’nın iddia ettiği gibi ilk üç halifenin “gasıp” olmadığı ve onların Şia’nın sövgülerini hak etmediği şeklindeki doğru bir gerekçeden yola çıkarak bu dönemin (Dört Halife) aynı tercümesi ile “saadet yılları” olduğu noktasına kadar götürülmesine sebep olunmuştur.

Ancak bir yanlış görüşe (Şia) karşı bir doğruyu ifade ederken, başka bir uca savrulmak ve yine bir yanlış algı yaratmak Sünni algının en fazla içine düştüğü bir durumdur ki, bu tavır dönem olayları bağlamında yoğun olarak görüyoruz. Bunlardan biri de “Hulefa-i Raşidin” tabiri etrafında Sünni algının ürettiği verilerdir. Burada Sünni aklıyenin tarih algısını oluşturduğu bu verilerden sadece

3 Ali Muhammet Sallabı, *Hz. Hasan*, çev. Heyet, İstanbul 2006, 13.

4 Bkz. Adem Apak, *Hulefa-i Raşidin Dönemi*, İstanbul 2007.

5 Bkz. Mustafa Fayda, *Hulefa-yı Raşidin Devri*, İstanbul 2014.

6 Bkz. Adnan Demircan, *Raşid Halifeler*, İstanbul 2015.

7 Bkz. Mevlana Şibli, *Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1977.

meşhur olan iki tanesini ortaya koyup diğerlerini okuyucularımızın takdirine bırakmak istiyoruz. Bunlardan biri "Raşit Halifeler", diğeri ise "otuz yıl" rivayetidir.

"Hulefa-i Raşidin" Rivayeti

Hadis kaynaklarında şu hadis aktarılmaktadır:

Allah'a karşı her zaman ve her zeminde sorumluluk bilinci içerisinde olunuz. Allah'tan gelen her şeyi dinleyip itaat ediniz. İdareciniz durumunda olan kimse Habeşli bir köle bile olsa onu dinleyip itaat ediniz. İçinizde yaşayacak olanlar benden sonra pek çok ayrılık ve anlaşmazlıklara şahit olacaklardır. Dinde yeri olmayan fakat dindenmiş gibi gösterilmeye çalışılan şeylerden sakınıp uzak durunuz, çünkü onlar sapıklıktır. Sizden kim bu dönemlere ulaşırsa benim sünnetime ve doğru yolda olan Hulefa-i Raşidin'in sünnetine sıkıca sarılsın. Bu yolda sabredip (azı) dişinizle sımsıkı yapışınız.⁸

Rivayet genel olarak bu şekilde aktarılıyor. Tabii ki bu anlatıma göre; Hz. Peygamber, "ihbar-ı nebevi" kabilinden çok önceden fitneleri haber vermiş ve Raşit Halifelerden bahsederek onların yoluna yapışmayı emretmiş bulunuyor (!) "Hulefa-i Raşidin" olarak zikredilen bu dönemi örnek almak, onların sünnetine (uygulamalarına) çok sıkı bir şekilde sarılmak (azı dişıyla sıkamak) ayrıca başlarında Habeşli bir köle bile olsa itaat etmeleri gerektiği Hz. Peygamber tarafından emrediliyor.

Gerçekten böyleyse ve Hz. Peygamber'in böyle bir emri varsa, bu durumda Raşit Halifelere tabi olabilmek için onların aleyhine aktarılan anlatımları ötelemek ve ayrıca lehlerine rivayetler üretmek gerekir ki; bu da Sünni akliye tarafından çok iyi bir şekilde icra edilmiştir. Bu konuda hadis kitaplarının "fezail" bölümlerine bakılabilir. Bu bölümler ilahi bir sıralama varmışcasına "Hulefa-i

8 Ebu Davut, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mace, Mukaddime, 4; Darîmi, Mukaddime, 16.

Raşidin" ile ilgili övücü rivayetlerle başlayıp "Aşere-i Mübeşşere"⁹ ile devam eder.¹⁰

Halbuki Hz. Peygamber'in bırakın "Raşit Halifeler" tabirini kullanması, halife kelimesini bile hiç kullanmamıştır. Bu konu onun hiç gündemine girmemiştir. Halifelik ile ilgili olarak Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetlerin tamamı uydurmadır. Halife kelimesinin sahabe arasında ilk kullanımı Hz. Ebu Bekir'in halifeliği ile başlamıştır.¹¹ Bu sebeple Tirmizi şu sözü aktarır: "Ömer ve Ali'den şu söz rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber, halifelik konusunda bir söz söylememiştir."¹² Hz. Hasan ile Muaviye antlaşmasındaki yazılan metinde bile, "Hulefa-i Raşidin" tabiri değil de "Hulefa-i Salihin" tabiri kullanılması dikkat çekicidir.¹³

Ancak Sünni algı incelemiş olduğumuz rivayeti üreterek; hem Şia'nın ilk üç halife konusundaki görüşlerine karşı durmuş hem de o dönem olaylarını kendi akliyesine göre dizayn edip aktarmıştır. Ayrıca bu işin Allah tarafından olacağı ve bu halifelerin (Dört Halife) bir sıralama içinde faziletlerine göre geleceği şeklindeki kaderci anlayışını desteklemeyi hedeflemiştir. Bu rivayetle başlarında kim olursa olsun (saltanatçı yönetimler) ona itaat etmek gerektiğini de söylemeyi ihmal etmemiştir. Buna; "bir taşla kuş sürüsü vurmak" denilebilir.¹⁴

9 Bkz. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-3 Hz. Osman*, Ankara 2013, 35.

10 Bu konuda örnek olarak Tirmizi'yi verebiliriz. Ashabın faziletleri bölümünde "Aşere-i Mübeşşere" olarak adlandırılan isimleri sırayla öncelikli olarak inceler. Daha sonra diğerlerine geçer. Bkz. Tirmizi, Menakıb bölümü.

11 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, Konya 2014.

12 Tirmizi, Fitn, 48.

13 Belazüri, *Ensabu'l-Eşraf*, Beyrut 1996, III, 287; ancak bazı araştırmalarda bu metnin çevirisi yapılırken metindeki esas anlamı yerine "galat-ı meşhur" diyebileceğimiz "Hulefa-i Raşidin" şeklinde bir çeviri tercih edilmesi de bu tabirin ne kadar benimsendiğini göstermesi açısından ilginçtir, bkz. Mahfuz Söylemez, *Güç ve İktidar*, İstanbul 2011, 114.

14 Bir rivayet ile birçok görüşünü Hz. Peygamber'in dilinden uydurabilmek için ancak bu kadar maharet gerekir.

“Otuz Yıl” Rivayeti

Bu dönemin dizaynının Allah tarafından olduğunu, hatta çağlar boyu olacakların önceden nasıl takdir edildiğini ve Hz. Peygamber’in de bunu haber verdiğini belirten diğer bir meşhur rivayet ise “otuz yıl hadisi” şeklinde zikredilebilecek olan rivayettir ve şu şekilde aktarılmaktadır:

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Ümmetim arasında gerçek halifelik otuz sene olacaktır, bu müddetten sonra iş hükümdarlık sistemine geçecektir. Sefine bana dedi ki: Ebu Bekir, Ömer ve Osman’ın halifelik sürelerini ve Ali’nin halifelik süresini hesapla... Hesapladık otuz sene olarak bulduk. Said dedi ki: Bunun üzerine ona “Emeviler hilafetin kendilerinde olduğunu iddia ediyorlar.” dedim. Dedi ki: Emeviler, yalan söylüyorlar onlar halifelik değil hükümdarlık yapıyorlar ve hükümdarlığın da en kötüsünü yapıyorlar.¹⁵

Bu rivayet ile Dört Halife, “Raşit Halifeler” olmaktadır¹⁶ ve Hz. Hasan’ın sekiz aylık dönemi de sayılarak otuz yıla ulaşılmış olmaktadır (!)¹⁷ Bu dönemi “Raşidun-doğru yolu gösterenler” olarak tanıtmak isteyen müellifler, bu hadisi kullanarak Hz. Peygamber’in önceden durumu haber verdiğini söylerler. Bir anlamda hilafetin otuz yıl sonra mülke dönüşmesi haberini vermesi dolayısıyla bu hadisi “Delailü’n-Nübüvve” kapsamına soktuklarını görebiliriz.¹⁸ Tabii ki buradaki esas refleks, Şia’ya karşı Dört Halife savunusudur ve adeta Hz. Peygamber’in haber vermesi ile bunların “Raşidun” olarak hüküm sürdüklerine vurgu yapmaktır. Ancak Dört Halife dönemi boyunca bu hadisin neden gündeme gelmediği de ne hikmetse sorgulanmaz.

15 Tirmizi, Fitn, 48.

16 “Doğrusu şu yönetim işi, rahmet ve peygamberlikle başladı. Sonra rahmet ve halifelik olacaktır. Sonra da ısırcı bir hükümdarlık olacak, ondan sonra ise büyülenme, haddi aşma, zorbalık ve yeryüzünde fesat olacaktır. O zorba hükümdarlar, ipeği, tenasül organlarını (haram yolda kullanmayı) ve içkiyi helal sayacaklar, bunun üzerine rızıklanacaklar, yardım görecekler. Allah’ın huzuruna varıncaya kadar da bu böyle devam edecektir.” Bunun senedi sağlamdır. İbn Kesir, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, byy. 1998, XI, 143.

17 Mesudi, *Mürucü’z-Zehab*, Beyrut 1989, II, 552.

18 İbn Kesir, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, byy. 1998, XI, 134; Sallabi, 9.

Buna karşın çok ilginçtir ki; bazı Sünni ulemanın bu hadis ile belirlemek istediği siyasi anlam, yukarıda aktardığımızın tersine kınama bağlamında değildir. Bilakis onlar bu hadis sayesinde saltanatın kurucusu Muaviye'nin yönetimine ve ondan sonraki Emevi, Abbasi halifelerine meşruluk kazandırıldığını belirtirler. Yani bir kısım Sünni algı, bu hadisle karışık ortamlardan sonra ortaya çıkan Muaviye'nin saltanatını bir kurtarma ve kurtarıcı yapılanma sayar.¹⁹ Bu da tarihin önceden belirlendiği ve yapacak bir şeyin olmadığı bağlamında kaderci bakış açısının yansımasıdır diyebiliriz.

Diğer taraftan Şii bir dürtüyle hareket etmeseler de Emevi iktidarının saltanatını ispatlamak isteyen kimi müelliflerimiz de rivayeti Emevilerin saltanatına delil olarak getirirler.²⁰ Yani buna göre rivayet; hem Raşit Halifeleri ve nebevi hilafeti hem de Emevi saltanatını açıkça belirtmiş olmakta nebevi hilafet ile saltanatçı yönetimleri birbirinden ayırmaktadır. Ancak rivayetin özellikle de son bölümünün²¹ Hz. Ali taraftarları tarafından Muaviye'nin saltanat dönemindeki zulümlerini ispatlamak için de uydurulmuş olabileceği ihtimali düşünülmemiştir.²²

Hadisin ravileri ve senediyle ilgili bir yığın problemi bir kenara bırakalım²³ eğer Hz. Peygamber böyle bir söz söyle-

19 Bkz. Hasan İbrahim Hasan, Ali İbrahim Hasan, *en-Nuzumü'l-İslâmiyye*, Kahire 1970, 23; Cabiri, *İslam'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul 1997, 456-457.

20 Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, çev. Ali Genceli, İstanbul 1972, 194; Mustafa İslamoğlu, *İmamlar ve Sultanlar*, İstanbul 1990, 63.

21 Bu tür siyasi uydurma rivayetlerde Müdreç hadis tabiri çerçevesinde idraç (ilave) olabileceğini de hesaba katmak gerekir.

22 Hamîdullah, Ömer b. Abdülazîz gibi halifelerin bu hadisin tam tersine vakıalar olduğunu belirtmektedir, bkz. Muhammed Hamîdullah, *İslam Hukuku Etüdleri*, çev. Kemal Kuşçu, İstanbul 1984, 209; Muaviye'yi genel olarak savunan Kadı Ebu Bekir İbn el-Arabî de Muaviye'yi kötilediğini belirterek bu hadisi reddetmiştir, İbn Arabî, *el-Avasım mine'l-Kavasım*, Beyrut 1987, 201.

23 Bkz. Elbanî, *Silsiletü'l-Ehadîsü'z-Zaife ve'l-Mevzu'a*, Riyad 1988, I, 128; Abdülmüteal Muhammed Cebri, *el-Müştehir mine'l-Hadis*, Beyrut trz., 85; bkz. Süleyman ed-Demici, *İslam'da Devlet Başkanı*, çev. İbrahim Cücük,

di ise; ondan sonra Dört Halife dönemi gibi bir yönetimin olamayacağını haber vermiş olmaktadır. Yani böyle bir dönem bir daha gelmeyecektir ve Dört Halife dönemi çöküşe doğru giden bir tarihin başlangıç noktasıdır. Bu durumda; Müslümanların tarih algısı da “çöküşe giden bir algı”dan başka bir şey değildir.²⁴

Bu bakış açılarından sonra hadis konusunda kanaatimiz şu ki; sahabilerin siyasi hatalarını örtmek için hilafete ömür biçilmiş ve bu durum Hz. Peygamber’e isnat ettirilerek onun ağzından determinist (cebriyeci) bir tarih algısı yaratılmıştır.²⁵ Böylece bunun böyle olacağı, kadere razı olunması gerektiği anlatılmak istenmiştir. Sonuçta hadisin uydurulma gerekçesi ister Şia’ya karşı Dört Halifeyi savunmak, ister kaderci mantığı öncelemek olsun Sünni akliyenin zihniyetine hizmet etmiştir. Kanaatimizce böyle bir hadis olsaydı en azından bu konunun Hz. Ali döneminde gündeme gelmesi gerekirdi. Çünkü Dört Halifenin süresi olarak zikredilen otuz yıl Hz. Ali’nin döneminde dolmak üzereydi.

Doğrusu bu süreç (Dört Halife Dönemi) Cemel ve Sıffin savaşlarında on binlerce Sahabe ve Tabiun’un birbirini katlettiği bir dönem iken nasıl “Raşidun-doğru yol göstericiler” olarak zikredilebilir? Hz. Peygamber’in böyle bir dönemi “Raşidun” olarak nitelendirdiğini iddia edebilmek, onun getirdiği dini, insani, vicdani değerlerle zıttır. Bu ifadeyi Hz. Peygamber’in söylediğini iddia edebilmek kelimenin en hafifiyle ona iftiradır.²⁶

İstanbul 1996, 60; Ahmet Keleş, “Apokaliptik Hadis Edebiyatı ve Problemleri-“Hilafet Benden Sonra Otuz Senedir” Hadisi Örneği”, *İSTEM*, sayı. 7, 2006, Konya.

24 Mehmet Azımlı, *Tarih Okumaları*, Ankara 2016, 11.

25 Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkisi*, İstanbul 1992, 28.

26 Ama maalesef kollamacı Sünni algı bu konuda bin dereden su taşıyarak bu algıyı devam ettirme çabasındadır. Bir örnek verirsek; bu algının hızlı savunucularından Sallabi, “hikmet bulacağım” derken her defasında düştüğü çelişkiye kaynak tenkit ederken de düşmüştür. Şia’nın öncele-

Son olarak eski istihbaratçı Mahir Kaynak'ın bir sözü ile konuyu kapatmak istiyoruz: "Ben olayın nasıl olduğuna değil kimin işine yaradığına bakarım." Esasen hadisler konusunda da bu şekilde düşünürsek birçok problemi çözebiliriz. Rivayetin kimin işine gelebileceğini düşünürsek, derhal hangi gaye ile uydurulduğunu da anlayabiliriz. Bu önemli bir ayraç olarak karşımızda durmalıdır.

diği kitaplardan olan *Nehcü'l-Belağa*'yı tenkit ederken bu kitabın üç asır sonra toplandığını zikreder. Bkz. Sallabi, 9; eğer bu tenkidinde samimi ise aynı ölçüler Sünnîlerin kullandığı kitaplar için de geçerli olmalıdır. Örneğin; Sünnî dünyanın kitaplarından olup *Kütüb-ü Sitte*'den sayılan Nesel 303/915 değil midir? Tam yerinde bir tabirle; "şecaat arz ederken merd-i kipti sirkatın söyler (Hırsız cesurluğundan bahsederken hırsızlığını anlatırmış.)" Buradan anlaşılıyor ki ilim denilen şey; biraz da etik, cesaret, doğruluk ve en önemlisi akıl, dürüstlük ister.

HASAN

I. BÖLÜM

HİLAFET ÖNCESİ

Hız. Peygamber Dönemi

Hız. Hasan, 3/624'te doğdu.¹ Babası Hız. Ali'nin savaş düşkünlüğü sebebiyle çocuğa "Harb" ismi konuldu. Hız. Peygamber bunu beğenmeyip değiştirerek "Hasan" ismini verdi. Kaynaklar Hız. Peygamber'in bu ismi Harun peygamberin oğlu olan Şebber'in ismine kıyaslayarak Arapça karşılığını isim olarak koyduğunu zikreder. Çünkü bu isim (İbranicede) güzel anlamındaydı. Yani iki isim de aynı anlama geliyordu.²

"Bu isimler (Hasan ve Hüseyin) o güne kadar bilinmiyordu³ ve Allah bunları Hız. Peygamber torunlarına verinceye kadar saklamıştı, mühürlemişti."⁴ şeklindeki Şii tandanslı hurafeler, kaynaklarımızda yer bulabilmiştir. Esasen durum Hız. Peygamber'in İbranicedeki bu isimleri Arapçalaştırmasından (ta'rib) başka bir şey değilken maalesef bu tür övgü temelli ifadelere rastlanılabilmektedir.

Hız. Hasan'ın Haşimoğulları sülalesinde en fazla dedesine benzeyen kişi olduğu zikredilir.⁵ Kulağına dedesi Hız. Peygamber tarafından ezan okunan, doğumunun yedinci günü akika kesilen⁶ Hız. Hasan'ın aynı gün Arap örfüne göre sünnet ettirildiği de anlaşılmaktadır. Hız. Ha-

1 İbn Sad, *Kitabu't-Tabakatt'l-Kebir*, Kahire 2001, VI, 399.

2 İbn Sad, VI, 356.

3 İbn Sad, VI, 357.

4 İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, "Hasan" mad. byy. 1970, II, 10; Suyutl, *Tartihü'l-Hulefa*, Beyrut 1989, 213.

5 İbn Sad, VI, 357; Zehebi, *Styeru Alamu'n-Nubela*, Beyrut 1990, III, 249.

6 İbn Sad, VI, 353; Zehebi, III, 248.

san, yaklaşık yedi yaşına kadar dedesinin kucağında ve etrafında büyüdü.⁷ Hz. Peygamber'in onunla oyunlar oynadığı, sırtına bindirip gezdirdiği, dil çıkarıp onu güldürdüğü, biraz büyünce ayaklarını açıp arasından geçirttiği zikredilir.⁸

Hz. Peygamber'in ona olan düşkünlüğü ve onu nasıl sevdiği ile ilgili birkaç rivayet aktaralım. Bu rivayetler Hz. Peygamber'in beşeri yönünü göstermesi açısından da zikre değerdir:

Ebu Hureyre Hasan b. Ali ile karşılaştı ve ona, 'Bana izin ver; Hz. Peygamber'in senden öptüğünü gördüğüm yeri ben de öpeyim.' dedi. Hasan izin verince Ebu Hureyre, Hz. Hasan'ın göbeğinin üzerindeki gömleği kaldırıp karnını öptü.⁹

Muğire b. Abdullah, Hasan b. Ali'yi çekiştirdi ve ona sövdü. "Bir adam, 'Ey Ebu Zabyan! Muğire Hasan'ı çekiştirdi ve ona sövdü.' dedi. Ebu Zabyan, neden bunu yapıyor ki? Onun hakkında hayır söylesin. Vallahi Hz. Peygamber onun ayaklarını açar ve pipisini öperdi." dedi.¹⁰

Hz. Peygamber, Hasan ve Hüseyin'in ağlamalarını işitti; birden korkuyla ayağa kalktı ve: "Ey İnsanlar! Ben kalktım ama neden kalktığımı bilmiyorum." dedi.¹¹

Hz. Peygamber'in ibadet anında bile Hz. Hasan ile meşgul olduğunu görüyoruz. Namaz esnasında rükuda iken Hz. Hasan'ın geçebilmesi için bacaklarını açtığı, secde de iken Hz. Hasan Hz. Peygamber'in sırtına binince secdeyi

7 Hz. Hasan bebek iken Abbas'ın eşi Ümmü Fadl tarafından emzirildiği ve bu dönemde Hz. Peygamber'e verildiğinde kucağına işediği zikredilir ki doğru değildir. Bkz. İbn Hanbel, *Musned*, VI, 339; çünkü Abbas'ın Müslüman olması ve Medine'ye gelmesi Mekke fethinden sonradır. Bu tür rivayetler Abbaslıların rakipleri Altoğullarına karşı kendilerinin Hz. Peygamber'e ne kadar yakın olduklarını ifade eden uydurmalarıdır.

8 Belazûrî, III, 272.

9 Belazûrî, III, 272.

10 Belazûrî, III, 278; Zehebi, III, 253.

11 Belazûrî, III, 272

uzattığı¹² aktarılır.¹³ Bazen secdeye inerken yere bıraktığı, kalkınca kucağına aldığı zikredilir.¹⁴ Yani Hz. Peygamber'in ona karşı düşkünlüğü ibadetler esnasında da devam ediyordu. Dahası bir defasında Hz. Hasan ilk defa konuşmaya başlayınca Hz. Peygamber onu namaz esnasında (sevgisinden) susturmamış ve Hz. Hasan bayram namazının tekbirlerinin çoğalmasına sebep olmuştur. Kaynaklar olayı şu şekilde aktarırlar:

Hasan b. Ali'nin konuşması gecikmişti. Bir gün Hz. Peygamber Hasan da onunla birlikteyken çıktı. Hz. Peygamber tekbir getirince Hasan da tekbir getirdi. Bu durum Hz. Peygamber'i sevindirdi. O kadar ki, sevinç alameti yüzünde belirmişti. Sonra yine Hz. Peygamber tekbir getirdi; Hasan da yedi tekbiire kadar tekbir getirdi ve yedincide durdu. Hz. Peygamber [Fatiha ve zamm-ı sure] okudu; rukuya gitti, sonra ikinci rekata kalktı. Hz. Peygamber tekbir getirdi, Hasan da tekbir getirdi. Sonunda beşinci tekbire kadar devam etti. Hasan da tekbir getirdi ve beşincide durdu. Bu (uygulama) bayram namazının sünneti oldu.¹⁵

Hz. Hasan'ın çocukluk yılları Müslümanların ekonomik olarak en sıkıntılı yıllarıydı. Babası Hz. Ali her ne kadar koştursa ve Yahudilerin bahçelerinde hizmetçilik karşılığı çalışsa da yeterli kazancı sağlayamıyordu. Annesi Fatıma maddi destek istediğinde, Hz. Peygamber maddi darlıktan dolayı verememişti.¹⁶ Bütün bu sıkıntılara rağmen Hz.

12 Nesai, Tatbik, 82; İbn Hanbel, V, 44; "Hz. Peygamber, bir yatsı namazında Hasan ve Hüseyin'i kucağında taşıyarak mescide geldi, ileriye geçti. Çocuğu bırakıp tekbir alarak namaza durdu. Secdeyi çok uzattı. (ravî) Babam diyor ki: Başımı kaldırdım bir de ne göreyim Hz. Peygamber secdede çocukta O'nun sırtında... tekrar başımı indirip secdeye döndüm. Hz. Peygamber namazı bitirince, cemaat: "Ey Allah'ın Resulü! Sen namaz içindeki secdelerden birini o kadar uzattın ki ya bir iş geldi başına veya vahiy geliyor zannettik." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Dediklerinizden hiçbirisi olmadı fakat torunum sırtıma çıkmıştı o inmeden secdeden kalkmayı hoş bulmadım." buyurdu.

13 İbn Sad, VI, 359.

14 Belazürî, III, 272.

15 Belazürî, III, 277.

16 Hz. Fatıma, el değirmeniyle un öğütmekten usandığından şikayet ederek bir hizmetçi istediğinde, Hz. Peygamber ona, "Kızım, sen ne söylüyorsun?"

Peygamber kamuya ait malın kendisi ve ailesi tarafından talan edilmesine izin vermiyordu. Bir seferinde Hz. Hasan'ın açlıktan yerdeki bir sadaka hurmayı yediğini gören Hz. Peygamber, derhal parmağını ağzına sokup hurmayı çıkarmış ve bunun kendi akrabalarına haram olduğunu zikretmiştir.¹⁷ Çünkü sadaka malı olarak gelen malların Hz. Peygamber'in ailesi tarafından kullanılmasının yasak olduğu herkes tarafından bilinmekteydi.

Hız. Hasan, Hz. Peygamber'in üzerine çok titizlendiği bir torunuydu. Hz. Ali'nin aileden biri ve Hz. Hasan'ın da ilk erkek torunu olması, buna etki etmiş olmalıdır. Bir seferinde hutbe verirken yürüyüp gelen Hz. Hasan'ın yere düşmesi üzerine minberden inmek zorunda kalmış ve "çocuklar fitnedir (imtihandır)" demişti.¹⁸ İbn Kesir aktarır:

Hasan, anne ve babasının en büyük çocuğu idi. Hz. Peygamber onu çok severdi. Küçük yaşta iken Hz. Peygamber onun dudağını öperdi. Bazen dilini emer, onu kucaklar, bağrına basıp kendisiyle oynardı. Bazen Hz. Peygamber namazda secde halinde iken Hasan gelip onun sırtına biner, Hz. Peygamber de onu sırtında tutmak için secdesini uzatırdı. Bazen Hz. Peygamber'le birlikte minbere çıkardı.¹⁹

Hız. Peygamber'in Hz. Hasan'ı öperken gören bir bedevinin, on oğlundan hiçbirini öpmediğini söylemesi üzerine, "Merhamet etmeyene merhamet edilmez." dediğini biliyoruz.²⁰ Bunlardan Hz. Hasan'ın oyun yerinin adeta Mescid-i Nebevi olduğunu anlıyoruz. Nitekim Hz. Peygamber'in resmî davetlilerle görüşmeleri sırasında oralarda bulunuyordu da Hz. Peygamber, aile fertleri olarak yanına Hz. Ali,

Henüz, Ehl-i Suffa'nın malşetini yoluna koyamadım!" cevabını vermişti. İbn Sad, X, 26.

17 İbn Sad, VI, 364.

18 Belazürî, III, 268.

19 İbn Kesir, XI, 181.

20 İbn Sad, VI, 363; Belazürî, III, 267.

Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i almış, Necran Hristiyanlarını mübaheleye davet etmişti.²¹ Hz. Hasan'ı bir gün Hz. Peygamber omzuna almış gezdiriyordu. Onları gören bir sahabe şaka ile "Bineğin de iyiymiş." deyince Hz. Peygamber, "Bilakis o iyi bir süvaridir." demişti.²²

Hz. Hasan'ın çocukluğunda el bebek gül bebek herkes tarafından sevgi yağmuruna tutulması gayet normaldir. Hz. Peygamber'in ilk erkek torununa karşı Arapların özel muamelesi 45 yıllık hayatı boyunca sürmüştür. Nitekim Arap kabilelerin ona kızlarını vermek için can attıkları ve evliliklerde tercih edildiği zikredilir.²³

Bu durum çocukluğunda da ona karşı özel muamelelerin yapılmasına sebep olmuştur. Dahası Hasan da zaman zaman bu özelliğini kullanmayı ve istismar etmeyi bilmiştir; Ebu Şeddad anlatır:

Çocukluğumuzda Hasan ve Hüseyin ile taş oyunu oynardık. (Bu oyunda galip gelen malup olana biner.) Ben galip geldim zaman; Resulullah'ın bir parçasına binmen sana helal midir? derdi. O galip gelince ise Resulullah'ın bir parçası sana bineceği için şükretmez misin? derdi. (Her halukarda benim sırtıma binerdi.)²⁴

Fazileti

Hz. Hasan'ın torunları içinde Hz. Peygamber'e fizik olarak en fazla benzeyeni olduğu zikredilir.²⁵ Bu benzerliği şu şekilde tasnif etmişlerdir:

21 İbn Kesir, VII, 263.

22 İbn Sad, VI, 360; İbnül-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, II, 13.

23 Örnek olarak verirsek: "Suheyl b. Amr'ın kızını Hasan'la beraber birçok kişi istiyordu. Kız Ebu Hureyre'ye sordu. O da "Ben onun ağzını peygamberin öptüğünü gördüm, öpebilirsen sen de öp." dedi. İbn Sad, VI, 365, yani peygamber torunu olmak avantaj oluşturunuyordu.

24 İbn Sad, VI, 374; tabii ki ona olan aşırı ve gereğinden fazla hürmeti, çocuk yaştaki Hz. Hasan'ın da istismar edeceği açıktır.

25 Belazürî, III, 267.

Göğüsten başa kadar olan bölümünde Hasan, Hz. Peygamber'e daha çok benzerdi. Göğüsten aşağı bölümünde ise Hüseyin daha çok benzerdi.²⁶

Hz. Hasan'ın fazileti hakkında birçok rivayet üretilmiştir. Ancak bu uydurmalar daha çok Sünni algı tarafından yapılmıştır. Hz. Hasan'ın fazileti bağlamında Şia tarafından çok fazla rivayet üretimi olmamıştır. Onlar her ne kadar Hz. Hasan'ı ikinci imam kabullenseler de ona karşı biraz burukturlar. Bunu açıkça dillendirmeseler de Hz. Hasan'ı "davayı satmış" biri olarak düşünürler ve bunu açıkça zikretmezler. Ne de olsa ikinci imamdır ve masumiyet zırhına bürünmüştür (!)

Ancak bu durum, karşıtları tarafından ilk zamandan itibaren Hz. Hasan'ın yüzüne karşı da söylenmiştir.²⁷ Sonraki yıllarda da Abbasiler bu durumu suçlama olarak Hasanogullarına karşı sürekli dillendirmişlerdir. Bu bağlamda ikinci Abbasi halifesi Ebu Cafer Mansur, mücadele ettiği Hz. Hasan'ın torunu Nefsu'z-Zekiyeye gönderdiği mektupta dedesi Hz. Hasan'ı kastederek, "Siz (davayı Emevilere) sattınız, biz zorla aldık." bağlamında sözler kullanmıştır.²⁸

Sonuçta Hz. Hasan, fazilet anlatımı açısından Hz. Hüseyin'in gölgesinde kalmıştır. Şii musannefat bu konuda Hz. Hüseyin'i yıldız ve kahraman hale getirirken, aynı hassasiyeti Hz. Hasan için göstermez. Gerçi bu durum karşısında onu savunma maksatlı bazı uydurmalar vardır. Ancak Hz. Hüseyin'e nispetle çok cılızdır. Olanların çoğu

26 Tirmizi, Menakıb, 31.

27 Onun taraftarlarının zaman zaman ona hakaretvari sözler söylediği bilinir. Şu olay buna örnektir; "Süfyan b. Leyl, Hasan'ın yanına gitti ve: "Ey müminleri zillate düşüren adam!" dedi. Yine Hicr b. Adiy el-Kindi de Hasan'ı kınadı ve: "Sen müminlerin yüzünü kararttın." dedi. Bunun üzerine Hasan ona, "Herkes senin sevdiğini sevecek değildir. Herkesin görüşü de seninki gibi olmaz. Ben bunu sizin selamette kalmanız için yaptım." dedi." Belazûrî III, 289.

28 Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Mehmet Azımlı, *Hz. Ali Neslinin İsyanları*, Konya 2013, 46 vd.

da Hz. Hasan'ın Hz. Hüseyin ile aynı kategoride olduğu çabası içinde uydurulmuştur. Şimdi bu üretimlerden bazılarını nakledeyim.

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hasan ve Hüseyin Cennet delikanlılarının efendileridir."²⁹

Hz. Peygamber, minbere çıktı ve şöyle buyurdu: "Benim şu oğlum (torunum) öyle bir efendidir ki; Allah onun vasıtasıyla iki grubun arasını düzeltecektir."³⁰

Hz. Huzeyfe'den naklen: "... Hz. Peygamber ... yatsı namazını kıldıktan sonra ayrıldı, ben de peşinden gittim. Sesimi duydu ve: "Kim o Huzeyfe mi?" buyurdu. Evet dedim. "İhtiyacın nedir? Neden geldin? Allah seni de anneni de bağışlasın." buyurdu. Sonra şöyle devam etti: "Şu bir melektir ki bu gecedен önce yeryüzüne hiç inmemişti. Bana selam vermek, Fatıma'nın Cennet kadınlarının hanımefendisi olduğunu bildirmek, Hasan ve Hüseyin'in de Cennetlik delikanlıların efendisi olduğunu bana müjdelemek için Rabbinden izin istedi." dedi.³¹

Hz. Peygamber'i omzuna Hasan'ı koymuş olduğu halde şöyle derken gördüm: "Allah'ım ben onu seviyorum sen de onu sev."³²

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Her peygambere yedi arkadaş veya muhafız verilmiştir. Bana ise on dört tane verildi." Biz de: "Bunlar kimlerdir diye sorduk." şöyle cevap verdi: "Ben, iki oğlum Hasan ve Hüseyin, Cafer, Hamza, Ebu Bekir, Ömer, Mus'ab b. Umeyr, Bilal, Selman, Mikdad, Ebu Zer, Ammar ve Abdullah b. Mesud'dur."³³

Hz. Peygamber, Hasan ve Hüseyin'in elinden tuttu ve şöyle buyurdu: "Kim beni, bu iki çocuğu, bunların babalarını ve

29 Tirmizî, Menakıb, 31.

30 Tirmizî, Menakıb, 31.

31 Tirmizî, Menakıb, 31.

32 Tirmizî, Menakıb, 31, esasen Hz. Peygamber torunlarını elbette seviyordu. Ancak burada bunu özellikle zikretmesi, sanki o dönemde sevmeyenler varmış da onlara karşı söylenmiş gibi bir durumu hissettiriyor. Oysaki o dönemde böyle bir durum yoktu. Anlaşılan Hz. Hasan'a düşmanlık yapanlara karşı uydurulmuş olmalıdır.

33 Tirmizî, Menakıb, 31.

annelerini severse kıyamet günü yüksek derecelerle benimle birlikte olacaktır.³⁴ Kim Hasan ile Hüseyin'i severse beni sevmiş gibidir. Kim onlara buğzederse bana buğzetmiş gibidir."³⁵

Hz. Peygamber, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin hakkında şöyle buyurdu: "Ben sizin savaştığınız kimselerle savaşır, barıştığınız kimselerle de barışıırım."³⁶

Hz. Peygamber, Hasan ile Hüseyin'e hitaben şöyle demişti: "Doğrusu siz, Allah'ın ruhundansınız. Siz saygı görüp sevilceksiniz."³⁷

Bir gün Hz. Peygamber Hz. Ali'yi görünce yüzü sarardı. Abbas sebebini sorunca şöyle dedi: "Ey Amca! Vallahi Allah onu benden çok seviyor, o bir nebi olmasa da onun soyu nebinin soyu olacak. Benim soyum onunla devam edecek. Kıyamette herkes annesiyle çağırılırken o ve taraftarları babasıyla çağrılacaklar."³⁸

Son rivayetin Abbasi-Şii çekişmesi bağlamında Abbasilere karşı uydurulduğu açıktır. Abbasilerin Alioğullarına karşı sürekli Arap geleneği bağlamında nesebin erkekten devam etmesini öne sürüp Hz. Peygamber'in gerçek varislerinin kendileri olduğu tezine karşı uydurulduğu ortadadır. Hz. Peygamber'in kızının çocukları olan Alioğulları ve taraftarları ise bu açığı bu tür rivayetlerle (üstelik rivayetin içine Abbas'ı da dahil ederek) kapatma peşine düşmüşlerdir. Esasen Hz. Hasan'ın faziletlerini Hz. Peygamber'in dilinden uydurulan bu rivayetlerde aramamak gerekir. Hz.

34 Tirmizî, Menakıb, 20-21.

35 İbn Sad, VI, 360; bu rivayete göre; Hz. Hasan'a buğzeden Hz. Peygamber'e buğzetmiş oluyor. Buhari'de geçen "Yemin ederim ki hiçbiriniz, beni babasından evladından daha fazla sevmedikçe iman etmiş olmaz." (Buhari, İman, 8) şeklindeki rivayete göre ise Hz. Peygamber'e buğzetmek imandan çıkıyor. Yani iki rivayet beraber okunduğunda Hz. Hasan'a buğzeden imandan çıkmış oluyor. Bu rivayetlere göre; Muaviye taraftarları külliyyen imansız olabiliyor. Bu da Sünnî dünyanın görmezden geldiği çelişkilerinden sadece birini gösteriyor.

36 Yani Hz. Peygamber yıllar önceden Emevilerle savaşmak gerektiğini söylemiş oluyor(!) bkz. Tirmizî, Menakıb, 61.

37 İbn Kesir, XI, 182.

38 Mesudi, II, 552.

Hasan yaptıkları, icraatları, evlilikleri ve yaşayışıyla değerlendirilmelidir.³⁹ Onun bir gün arkadaşlarına söylediği bir sözü aktararak konuyu bitirelim:

Size insanlar arasında gözüme en çok büyük görünen bir kardeşimi haber vereceğim. Onun gözümde büyümesinin temel sebebi, dünyanın onun gözüne küçük görünmesidir. O, kendi midesinin hakimiyetini hiçe saymıştır. Bulamadığı şeyi arzulamaz, bulduğu zaman da daha çok bulmak istemez. Cinsel arzularının esiri olmamıştır. Aklını ve görüşünü hafife almaz, cahilliğinin hakimiyeti dışına çıkmıştır. Bir şeyden mutlaka yarar sağlayacağına inanmazsa, elini o şeye uzatmaz. Attığı adımı da mutlaka iyilik yapmak için atar. Öfkelenmez, kimseye kızmaz. Alimlerle bir araya geldiğinde konuşmaktan çok dinlemeyi arzular. Konuşmasına engel olunursa da susmasına engel olunamaz. Zamanının çoğunu susarak geçirir. Konuştuğu zaman konuşmacılara aldırış etmez. Onları kendi hallerine bırakır. Davaya ortak olmaz, karşılıklı bahiste bulunmaz. Tartışmaya girmez, başkalarına karşı hüccet ileri sürmez. Ancak yapmadığını söyleyen, söylemediğini yapan bir kadıyı gördüğü zaman onunla tartışır. Bunu da faziletinden dolayı yapar, kardeşlerini unutmaz. Herhangi bir şeyde kendini onlara tercih etmez. Bir kimseye ayıplanacak bir hususta ikramda bulunmaz. İki şeyle karşılaştığında hakka en yakın olanına bakar. Hevasına en yakın olanına ise muhalefet eder.⁴⁰

İlk Üç Halife Dönemi

Hiz. Hasan yedi yaşlarındayken Hiz. Ebu Bekir halifelğe atandı. Ancak başta babası Hiz. Ali'nin ve Haşimilerin bu atamaya itirazları vardı. Annesi Hiz. Fatıma Fedek arazilerini kendisine vermediği için Hiz. Ebu Bekir'e küs ölmüştü.⁴¹ Hiz. Ali ise hilafetin Hiz. Peygamber'in ailesinde,

39 Onun son yıllarında ibadet hayatına düşkünlüğü ve bu bağlamda Medine mescidinde sürekli devam ettiği, yürüyerek yirmi beş kere hac yaptığı, iki kere tüm malını Allah rızası için infak ettiği, üç kere de malını Allah için fakirlere dağıtmak üzere ikiye böldüğü gibi kişisel özelliklerinden bahsedilir, Bkz. Belazürî, III, 272; Zehebl, III, 267.

40 İbn Kesir, XI, 199.

41 Buhari, Feraiz, 2.

dolayısıyla Haşimilerin lideri ve Hz. Peygamber'in damadı olarak kendisinde olması gerektiğini savunuyordu.⁴²

Nihayet Hz. Fatıma'nın vefatı ve Hz. Ali'nin kerhen de olsa biatı ile bu problemin ateşi söndürülse de, Haşimilerin evlerinde ve kendi aralarında bunun dedikodusunun devam ettiği anlaşıyor. Çünkü bir gün Hz. Ebu Bekir mescitte hutbe irad ederken evdeki konuşmalardan etkilenen ve bu konuşmaların doldurmasıyla mescide gelen Hz. Hasan'ın ayağa kalkıp Hz. Ebu Bekir'e hitaben, "İn oradan! Orası bizim minberimiz." şeklinde bağırması üzerine Hz. Ali, durumu izah için özür mahiyetinde Hz. Ebu Bekir'e hitaben, "Bu bizim tembihimiz ile olan bir şey değildir." demek zorunda kalmıştır.⁴³ Tabii ki bu ifadelerdeki düşünce 7-8 yaşlarındaki bir çocuğun kendisinin üreteceği bir fikir değildir. Ancak -Hz. Ali olayı üstlenmese de- Haşimilerin evlerinde, hilafetin gasbedildiğinin konuşulduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Ömer, Hasan ve Hüseyin'e babalarıyla aynı miktarda her birine -Bedir ashabı gibi- 5.000 dirhem atıyye tahsis etmişti.⁴⁴ Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in torunlarına ganimetten fazla pay vermesi sebebiyle bazı itirazların olduğu zikredilir.⁴⁵ Nitekim Hz. Ömer de bu ayrımcı uygulamanın yanlışlığını anlayıp değiştirmeye ve herkese eşit dağıtımını esas almaya karar verse de vefatı sebebiyle bu düşünceyi hayata geçirmesi mümkün olmamıştır.⁴⁶

Hz. Hasan, Hz. Osman döneminde İfrikkiye bölgesindeki fetihlerde yardım etmek üzere Mısır valisi Abdullah b. Sad b. Ebi Serh'e gönderilen orduda yer aldı (26/646). Ayrıca Kufe valisi Said b. As komutasında Taberistan fethine katıldı (30/650).⁴⁷

42 Detay için bkz. Mehmet Azımlı, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1*, Hz. Ebu Bekir, Ankara 2015, 67 vd.

43 İbn Sad, VI, 374-376; Belazûrî, III, 278.

44 Belazûrî, *Fütuhu'l-Buldan*, çev. Mustafa Fayda, Ankara 2002, p.1021.

45 Bu konuda detaylı anlatımlar için bkz. Varol, 81.

46 İbn Sad, III, 350.

47 Belazûrî, *Fütuh*, p.834.

Hiz. Osman'ın muhasara ediliŖi olayından bahsedilirken de Hiz. Hasan'ın adına rastlanır. Buna göre; onun babası Hiz. Ali tarafından Hiz. Osman'ı korumak üzere gönderildiği aktarılır.⁴⁸

Esasen bin kiŖilik bir muhasaracı grubuna karŖı 3 tane sahabi çocuğunun halifeyi koruması mümkün değildir. Çünkü bu gençler kapıda nöbet tutarken halifenin kapısının nasıl yakılabildiği sorusu muallakta kalmaktadır. Onların kapıda hiçbir çarpıŖmaya katılmamaları bu rivayetler konusunda Ŗpheyi artıracak delillerdendir. Nitekim halifenin öldürüldüğü anlaŖıldıktan sonra da bu kapıda bekleyenler ortada gözükmemektedirler. En azından cenaze konusunda uđraŖlarının olmaması dikkat çekicidir.

Bu rivayetin uydurulmasındaki gaye; Hiz. Ali, Talha ve Zübeyr gibi sahabileri, Hiz. Osman katledilirken halifeye yardımcı olmadığı iddiasından tenzih etmektir. Rivayette halifeyi korumak üzere gönderilen çocukların, Hiz. Osman'ın katline teŖvik ve katılmakla itham edilen AŖere-i MbeŖŖere'den (!) bu üç sahabinin çocukları olması çok dikkat çekicidir. Kaldı ki bu sahabilerden Talha, bizzat kuŖatmacılar içinde bulunurken, oğlunu halifenin kapısını koruması için göndermesi kadar tuhaf bir Ŗey olamaz. Yani baba kuŖatıyor, oğlu da babaya karŖı Hiz. Osman'ı koruyor (!) Dahası bu üç sahabinin de Hiz. Osman'ın cenazesine katılmaması bu yorumumuzu teyit etmektedir. Doğrusu Demircan'ın yerinde tespitiyle bu tür rivayetler, "Ali gibi sahabilerin Osman'ın öldürülmesinde parmakları var!" iddialarına karŖı uydurulmuŖtur.⁴⁹

Ayrıca aktaracağımız rivayet bu yorumumuzu destekler niteliktedir. Hiz. Hasan'ın, Hiz. Osman'ın katledilmesine

48 Bunların Muhammed b. Talha, Abdullah b. Zübeyr, Hasan b. Ali gibi sadece üç sahabinin sahabi çocukları olduğu iddia edilir, Mesudi, II, 493.

49 Adnan Demircan, *Alt-Muaviye KavgaŖı*, İstanbul 2002, 33.

çok içerlediği ve bu işe teşvik etmesi sebebiyle babası Hz. Ali'ye kırılgın olduğu aktarılır. Hz. Ali'nin halife olduğu günlerde, abdest aldığı sırada babasının "Abdestini güzel yap." şeklindeki uyarısına karşı Hz. Hasan, "Dün abdestini güzel yapan bir adamı (halife Osman) öldürdünüz." diyerek tepki vermiştir.⁵⁰

Hz. Ali Dönemi

Hz. Hasan, Cemel ve Sıffin savaşlarında babasının yanında yer aldı. Bazı kaynaklarda savaşa pek istekli olmadığı söylenmektedir. Hz. Ali, isyancılar ve Medineliler tarafından halife ilan edildiğinde hemen biat almıştı. Biat sırasında oğlu Hasan'ın; "Medine dışındaki eyaletlerin biatını bekleyelim." teklifini ise reddetmişti.⁵¹ Oysaki Medine halkı bile tam olarak Hz. Ali'ye biat etmemişti.

Hz. Ali'nin Basra'ya hareketine oğlu Hasan⁵² karşı çıkarak onu şöyle uyarmıştı:

Daha önce birkaç defa bir şeyler söyledim de sen karşı çıktın. Korkarım ki yarın son derece تنها bir yerde öldürülürsün ve sana yardım edecek bir tek adam olmaz. Osman'ın kuşatıldığı günlerde Medine'den çıkıp gitmeni ve öldürüldüğünde orada bulunmamanı söyledim, bana uymadın. Osman öldürüldüğü gün sana biat etmek üzere geldiklerinde: "Bütün İslam diyarından Araplar gelip de sana biat edinceye, bu şekilde güçlenip hiç kimse sana danışmadan ve uymadan herhangi bir işe kalkışamayacak duruma gelinceye kadar biat alma." dedim, o gün de yine beni dinlemedin. Şu kadın (Aişe) ve şu iki adam (Zübeyr, Talha) sana karşı hazırlıklara girip Basra'ya doğru yöneldiklerinde: "Evinde otur, eğer onlar doğru yolu bulurlarsa bulurlar, yoksa fesat ve fitne senden başka bir kimsenin eliyle kurcalansın." diye söylediğim halde yine bana karşı çıktın ve bütün bunlarda beni dinlemedin.⁵³

50 Belazûrî, III, 270.

51 İbn Şebbe, *Tarîhu'l-Medîne*, byy. trz. 1256.

52 Belazûrî, III, 17; Dineverî, *el-Ahbaru't-Tıval-İslam Tarihî*, çev. Nusrettin Bolelli, İbrahim Tüfekçi, İstanbul 2007, 198.

53 İbnü'l-Esir, III, 115.

Hiz. Ali Basra'ya hareket ederken asker tedariki konusunda ikna için Hasan ile Ammar b. Yasir'i⁵⁴ kendisine asker vermeyen Kufe'ye gönderdi. Kufe'ye ulaşan ikili, burada cemaat ve vali ile söz düellosuna girdiler. Hiz. Hasan sözün uzamasından korkarak tartışmaları kesmiş ve Ebu Musa'ya yönelerek şöyle demişti: "İnsanların bize doğru gelmelerini neden engelliyorsun? Vallahi bizim durumu düzeltmekten başka bir şey düşündüğümüz olmadığı gibi müminlerin emiri gibi de böyle fitnelerden korkan hiç kimse yoktur." deyince Ebu Musa: "Yüce Allah bizleri kardeş, birbirimizin kanlarını ve mallarını ise haram kılmıştır." demiştir. Adiy b. Hatem ve kabilesinden bir sürü kimse kalkıp Hiz. Hasan'a şöyle dediler: "Neyi uygun görüyor ve bize neyi emrediyorsun?" Hasan şöyle cevap verir: "Hepimiz kalkıp ona Hiz. Ali'ye beyat ettik, o da bizi meydana gelen bu olayları çözmek üzere iyiliğe davet etti ve biz de bu yüzden onunla birlikte geldik ki meselelere bakıp değerlendirmeler yapalım."⁵⁵

Nihayet uzun tartışmalar sonrası Hasan, babası Hiz. Ali'nin Kufelilere olan sözlerini şöyle aktarmıştır: "Vallahi Talha ve Zübeyr bana ilk biat eden kimselerdi. Böyle olduğu halde ilk defa ihanet eden yine onlar oldu. Ben Müslümanların malına mı el koydum, yoksa Allah'ın hükümlerinden birini mi değiştirdim? Onun için kalkınız, yürüyünüz ve iyiyi emredip insanları kötünden alıkoyunuz." Bu sözler üzerine insanlar Hiz. Hasan'a uyup Hiz. Ali'nin ordusuna katıldılar. Ebu Musa engelleme işine devam edince Hasan ona şöyle demişti: "Bizim verdiğimiz görevi bırak, ayrıl bu görevden, hay annesi yitiresi! Bizim minberimizden de in aşağı!"⁵⁶

Cemel Savaşı sonrası babasıyla beraber Sıffin Savaşı'na katılan Hiz. Hasan'ın tahkimnamenin şahitlerinden biri

54 Halife b. Hayyat, *Tarhu Halife b. Hayyat*, çev. Abdülhalık Bakır, Ankara 2001, 226.

55 İbnü'l-Esir, III, 118.

56 İbnü'l-Esir, III, 118.

olduğunu görüyoruz.⁵⁷ Sıffin sonrası minberlerden lanet uygulaması başlayınca Muaviye, kunut duası okuduğunda: "Allah'ımı! Ali, Abdullah b. Abbas, Hasan, Hüseyin ve Kays b. Sad'a lanet eyle." şeklinde beddua ederdi.⁵⁸ Ayrıca babasıyla birlikte Nehrevan Savaşı'nda da bulunmuştur. Bununla birlikte çarpışmalara katılmamıştır.

Hiz. Hasan, babası vefat edince yaptığı konuşmada şu sözleri söylemiştir: "Onu Kur'an'ın indiği gece katlettiniz ki o gece İsa göğe kaldırıldı, Hiz. Musa'nın genç arkadaşı olan Yuşa b. Nun öldürüldü. Vallahi Hiz. Peygamber onu ne zaman bir seriyye ile görevlendirse Cebrail sağında Mikail solunda (onu korurdu)."⁵⁹ Ancak şunu hemen belirtelim ki; eğer Hiz. Hasan bu sözleri söylediye Hiz. Peygamber'in getirdiği dinin temel esprilerini henüz kavramamış demektir. Çünkü Hiz. İsa'nın göğe kaldırılması ve Hiz. Ali'nin melekler tarafından korunduğu gibi anlatımları dinin özünde bulamıyoruz.

57 Dineveri, 248.

58 Minkari, *Vakatu Sıffin*, Beyrut 1990, 552.

59 İbn Sad, III, 40.

II. BÖLÜM HİLAFETİ

Hız. Hasan İslam tarihinde polemiklerin konusu olan şahıslardan biridir. Şia onu 12 İmam'ın ikincisi olarak Hız. Ali'den sonra zikreder.¹ Sünni dünya ise onu genel olarak Dört Halife'ye ilave olarak V. Raşit Halife olarak tanır² ve otuz yıl hadisi olarak aktardığımız rivayet çerçevesinde onu bu kategoriye dahil eder. Bir yıla varmayan kısa bir halifelik dönemi geçirmesine rağmen yaşadığı problemler ve verdiği kararlar sonraki yüzyıllara tesir etmiştir.

Hız. Ali, Hariciler tarafından düzenlenen bir suikast sonucu 40/661'de yaralandıktan birkaç gün sonra hayatını kaybetti. Vefatından önce başta Hız. Hasan olmak üzere oğullarına bazı vasiyet ve öğütlerde bulunmuştu. Bunlar daha çok insanlara adaletli davranmaları, hakkı gözetmeleri, Müslümanlıktan taviz vermemeleri gibi dini ve ahlaki nasihatlerdi.³ Şiiler ise bunu siyasi birtakım telkin ve tavsiyeler olarak alma eğilimindedirler ve Hız. Ali'nin kendi imamet inançlarına uygun bir vasiyetname yazdığını iddia ederler.⁴ Hilafeti (imamet) dinin esasları arasında değerlendiren Şiiler, onun görevi üstlenmesinin bu vasiyetname ile gerçekleşmiş olduğunu ileri sürerler ve Hız. Ali'nin vefatından önce Hız. Hasan'ı çağırıp imam tayin ettiğini belirtirler.⁵ Dahası Hız. Ali'nin vasiyetini de yeterli görmeyerek, "Hasan ve Hüseyin ister imamet görevini yerine getirsinler;

1 Detay için bkz. Söylemez, 83 ve 1. Dipnot.

2 Sallabi, 5.

3 Taberi, *Tarhu'l-Ümem ve'l-Mulük*, Beyrut 2008, III, 937; İbnü'l-Esir, *el-Kamül*, Beyrut 1987, III, 257.

4 Geniş bilgi için bkz. Adnan Demircan, *İktidar Mücadelesi*, İstanbul 2014, 34.

5 Adem Kileyri, *Usul mine'l-Kafl*, Tahran 1388, II, 298-299.

ister bazı engel veya maslahattan dolayı bunu yapmasınlar, her ikisi de imamdırlar." şeklinde uydurma bir rivayet ile bu kararın Hz. Peygamber tarafından verildiğini iddia ederler.⁶

Oysaki Hz. Ali'nin vasiyetnamesi şu şekildedir:

Önce Allah'tan korkmanızı ve dünya hayatında size karşı serkeşlik edilse bile sizin böyle davranmamanızı tavsiye ederim. Sakın kaybettiğiniz kimse için ağlamayasınız ve haktan başka bir şey söylemeyesiniz. Yetime merhamet edin, zayıfa yardımcı olun. Ahiretiniz için amelde bulunun. Zalime düşman olun, mazluma yardım edin. Allah'ın kitabı ile amel edin ve Allah'ın hükümlerini uygulama konusunda hiçbir kimsenin kınamasından çekinmeyin. Sonra Hasan'a şöyle dedi: "Ey oğlum! Allah'tan korkmanı, namazını vaktinde kılmanı, zekatı tam olarak vermeni, abdestini alırken iyi almanı, abdestsiz ve taharetli hiçbir namazın olmayacağını, Allah'ın hataları mağfiret ettiğini bildiririm. Sinirli anında kızgınlığını ve öfkeni yenmeni, akrabalarına yakınlık göstermeni, cahile karşı yumuşak davranmanı, dinde derinlemesine fakih olmanı, Allah'ın emirlerine bağlanmakta sabırlı hareket etmeni, Kur'an'ın emirlerinin dışına çıkmamanı, komşuna iyi davranmanı, marufu emredip münkeri nehyetmeni, her türlü ahlaksızlıklardan uzak durmanı tavsiye ederim."⁷

Hilafete Gelişi

Hz. Ali'nin aldığı yaradan ölebileceği anlaşıncı Cundeb b. Abdullah, yanına giderek: "Seni kaybedersek -ki kaybedeceğimize inanmıyoruz- Hasan'a biat edelim mi?" diye sordu. Hz. Ali, "Size bunu ne emrederim, ne de nehyederim." diyerek kararı onlara bıraktı.⁸ Başka bir rivayete göre; Hz. Ali, huzuruna girip: "Ey müminlerin emiri! Veli-aht tayin etmeyecek misin?" diye soran bir gruba: "Hayır! Fakat sizi Hz. Peygamber'in bıraktığı gibi bırakıyorum."

6 Resul Caferiyan, *Masum İmamların Fikri ve Siyasi Hayatı*, çev. Cafer Bayar, İstanbul 1994, 83.

7 Taberî, III, 937; İbnü'l-Esir, III, 257.

8 Taberî, III, 937.

cevabını verdi.⁹ Bu ifadeler başka aday ihtimali olsa da, o günkü şartlarda ibre Hz. Hasan'ın en şanslı olduğunu gösterir ve Hz. Ali'nin nötr kalması bir anlamda onun liderliğine vize vermesi demektir.

Esasen Hz. Ali'nin sözlerinden Hz. Hasan'ı istediğini bile çıkarabiliriz. Onunki sadece nasihat türünden bir şey olmalıydı.¹⁰ Değilse Hz. Ömer'in yaptığı gibi oğlunun kesin bir şekilde seçilmemesini tembihlememişti.¹¹ Hz. Ömer'in aksine oğlunun halife yapılmak istenmesine karşı çıkmamak suretiyle alınacak kararı zımnen tasvip etmişti. Onun bu tavrının Hz. Hasan'ı halifelığe getirmek isteyenler tarafından bir onay hatta tavsiye olarak alınmış olması mümkündür. Belki de böyle anlaşıldığı için Hz. Hasan'ın halife seçilmesine Hz. Ali taraftarlarından pek itiraz gelmemiştir.¹²

Ancak Hz. Ali'nin Hz. Hasan'ı direkt bir şekilde söylemesi de Şia'nın imamet teorisinin ne kadar zayıf olduğunu gösteren kuvvetli bir göstergedir. Hz. Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye devretmesi ise ayrı bir gösterge olmalıdır. Çünkü 12 imam teorisi gerçek olsaydı ikisi de böyle davranmazlardı.

Nihayet Hz. Ali'nin vefatı sonrası beklenildiği gibi Hz. Hasan'a biat edildi.¹³ İlk biat eden, hutbeye çıkıp Hz. Hasan'ı öven ve halktan biat isteyen Kays b. Sad oldu.¹⁴ Kays, Kufe'nin karışık yapısından dolayı muhtemel halife adaylarına karşı ortalığın karışmaması için bir an önce biatın tamamlanmasını sağlamak istiyordu.¹⁵ Bundaki amacı ilk üç halifeden sonra Hz. Ali'nin iktidarı döneminde Ensar'ın yönetimde hakim olmasının payı büyük olmalıdır. Muhtemelen Kays, bu iktidardaki payı başkalarına kaptırma-

9 İbn Sad, III, 34.

10 Söylemez, 91.

11 İbn Sad, III, 339.

12 Apak, *Hulefa-i Raşidin Dönemi*, 376.

13 Yakubi, *Tarihü'l-Yakubi*, Beyrut 1960, II, 122.

14 Belazûrî, III, 278; Taberî, III, 941.

15 Söylemez, 92.

mayı düşünmüş olmalıydı. Kays'tan sonra diğer Kufeliler biat için geldiklerinde Hz. Hasan onlardan itaat etmek, savaşacağı kişilerle savaşmak, barış yapacağı kişilerle barış yapmak üzere biat etmelerini talep etmiştir.¹⁶ Biat şartları içinde Muaviye'ye savaş şartı ismen olmasa da bu ifadeler onu da içermektedir. Ancak Kufeliler, Muaviye ile savaş şartını mutlaka biat içinde dile getirmek istedikleri için onun yanından ayrılarak Hz. Hüseyin'e ulaşmışlar ve "yoldan çıkmış Şam ehliyle savaşmak üzere" kendisine biat etmek istediklerini bildirmişlerdir. Hz. Hüseyin de onların tekliflerini reddedince, yeniden Hz. Hasan'ın yanına dönerek onun istediği şartlarda biate razı olmak durumunda kalmışlardır.¹⁷

Biat esnasında gerek Kays b. Sad, gerekse Kufelilerin ileri sürdükleri şartlar, Hz. Hasan'ın daha göreve başlaması anında dayandığı sosyal tabanla ilişkisinin problemli olacağının açık işaretlerini vermiştir. Şamlılarla savaşmayı biatlerinin ön şartı haline getiren Kufeliler, daha önce Hz. Ali'nin yapmış olduğu savaş çağrılarına hiç iltifat etmemişlerdi.¹⁸ Savaşa çok istekli görünmelerine rağmen, bu ihtimal ortaya çıktığında Hz. Hasan'ı da ortada bırakacaklardır. Onların karakteri haline gelmiş olan bu tutarsız tavırlar, babası Hz. Ali'nin olduğu gibi, Hz. Hasan'ın da en büyük handikabı olacaktır.¹⁹

İlk İcraat

Hz. Hasan, yönetici olduktan sonraki ilk icraatında malesef iyi bir sınav veremedi. Hz. Ali, yaralı vaziyette yataarken kendisine saldıran kişinin öldürülmeyip tutuklanmasını, iyileşirse onun cezasını kendisinin takdir edeceğini söylemiş, eğer ölürse ona kisas uygulanmasını vasiyet etmiş, ancak işkence yapılmasını kesinlikle yasaklamıştı:

16 İbnü'l-Esir, III, 267.

17 İbn Kuteybe, *el-İmame*, Mısır 1904, 259.

18 Dineveri, 262.

19 Apak, *Hulefa-ı Raşidîn Dönemi*, 378.

Cana karşı can! Eğer ben ölecek olursam onu da beni öldürdüğü gibi öldürünüz. Eğer ölmeyip de kalacak olursam ben onun hakkında gereken hükmü veririm.²⁰ Ey Abdülmuttaliboğulları! Sakın Müslümanların kanlarını akıtmaya kalkışmayasınız ve müminlerin emri öldürüldü diye insanlara kıymayasınız. Benim katilimden başka kimseyi sakın öldürmeyesiniz. Ey Hasan, sen bana bak! Eğer bana indirilen bu darbeden dolayı ölecek olursam katilime böyle bir darbe vur ve adama daha fazla da eziyet etme. Ben Hz. Peygamber'den şöyle işittim: Sakın müsle yapmayınız, karşınızdaki canlı, uyuz bir köpek dahi olsa.²¹

Babasının cenaze namazını kıldırıp onu toprağa verdikten sonra, Hz. Hasan'ın ilk yaptığı icraat onun katili Abdurrahman b. Mülcem'i kisas ettirmesi oldu.²² Hz. Hasan'ın huzuruna getirilen İbn Mülcem, suçunu itiraf ettikten sonra Muaviye'yi öldürmesi için kendisine izin verilmesini talep ederek, bu görevi yerine getirip cezasını çekmek üzere geri geleceğine dair söz verdi. Ancak Hz. Hasan onun teklifini dikkate almayarak kisas yapılması emretti.²³

Kısastan önce bizzat Hz. Hasan'ın²⁴ gözetimi altında katil İbn Mülcem'e işkence yapıldı. Bu işkence esnasında Hz. Hasan'ın da onu dövdüğü²⁵ kafasına²⁶ kılıcıyla vurduğu zikredilir.²⁷ Hz. Ali'nin damadı Abdullah b. Cafer,²⁸ Hz. Ali'nin "müsle yapmayın" tembihine rağmen, İbn Mülcem'in önce ellerini, ayaklarını sonra burnunu kesti;²⁹ ardından gözlerini oydu³⁰ fakat İbn Mülcem hiç ses çıkarma-

20 Taberî, III, 937.

21 İbnü'l-Esir, III, 257.

22 Taberî, III, 937.

23 İbnü'l-Esir, III, 258.

24 Yakubî, II, 122; İbnü'l-Esir, III, 258.

25 İbn Ebi'd-Dünya, *Hz. Ali'nin Şehit Edilmesi*, çev. Abdusselam Yaşar Güngör, İstanbul 2007, 75.

26 İbn Asem, *el-Fütuh*, Beyrut trz., IV, 146.

27 Yakubî, II, 121.

28 İbn Cafer, "Getirin şu katili onunla ruhumu rahatlatayım." diyerek işkenceye başlamıştır, Mesudî, II, 541.

29 İbn Ebi'd-Dünya, 66.

30 Dineverî, 266.

di.³¹ Ancak dilini keseceğini anlayınca üzüldü.³² Hz. Ali'nin taraftarları onu kılıçlarıyla parça parça parçaladılar.³³ Bununla da kalınmadı eski Arap örfüne tabi olunarak³⁴ cese-di yakıldı.³⁵

Kimi araştırmacılar, Hz. Hasan'ın babasının emri hila-fına davranmayacağını belirterek bunları yapmayacağını zikrederler.³⁶ Kimi araştırmacılar da bu işkencelerin Hz. Hasan'a rağmen yapıldığını, dolayısıyla taraftarlarının böyle bir davranışa girmelerinin Hz. Hasan'ın onlar üze-rindeki kontrolü hakkında ciddi şüpheler akla getirdiğini belirtirler.³⁷

Ancak şunu belirtelim ki; tarih denilen olgu övgü veya yergi temelli kurgulanırsa tarih olmaktan çıkar. Tarihte nice büyük işler yapmış önder insanların en olmadık kötülük ve işkencelerine rastlanması olasıdır ve realitedir. Savunmacı veya yergici mantığın dışına çıkarak, tarihin fotoğrafını olduğu gibi çekersek, o zaman ibret alınabile-cek yönü ortaya çıkar. Değilse hiçbir işe yaramayan bir bilim dalı haline gelir.

Hz. Hasan'ın da bunları yapması olasıdır. Bunun gibi olayların Hz. Peygamber'in,³⁸ Hz. Ebu Bekir'in³⁹ veya diğ-erlerinin döneminde de sahabe tarafından yapıldığını hatı-rlatırsak bu uygulamanın doğru olmadığını ancak maalesef realite olabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. O hengamede

31 Taberani, *el-Mucemu'l-Kebir*, Musul, trz, I, 100; kızgın çivi ile gözlerine mil çekildiği aktarılır, İbn Sad, III, 41.

32 Dineveri, 266.

33 İbn Asem, IV, 146.

34 Bkz. Mehmet Azımlı, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1*, Hz. Ebu Bekir, 94 vd.

35 İbn Ebî'd-Dünya, 66; Taberi, III, 938; İbnü'l-Esir, III, 402.

36 Bahattin Varol, *Hz. Hasan*, Ankara 2012, 123.

37 Apak, *Hulefa-i Raşidin Dönemi*, 379.

38 Medine'yi basma emri verip katliam yapan, ayrıca Müslümanların kervanının tamamını katleden ve bu sebeple ölümü çoktan hak eden Ümmü Kırfe'nin Zeyd b. Harise tarafından iki deveye ayakları bağlanıp develer zıt istikamete sürülerek ikiye parçalandı, bkz. Taberi, II, 127.

39 İbnü'l-Esir, II, 350.

Hız. Hasan'ın bu uygulaması da olmuştur. Bunda anlık kızgınlıkların, kırılmayan örflerin, vazgeçilemeyen ihtirasların etkileri kaçınılmazdır.

Hız. Hasan'ın iktidara gelince yaptığı ikinci icraat askere verilen ödeneklere zam yapmasıdır. Bir nevi "cûlus bahşîşî" diye nitelendirebileceğimiz bu durum onunla başlamış ve adet haline gelmiştir.⁴⁰

Muğire'nin Yalanı

Hız. Ali'nin vefatı öncesi hac ibadetinin idaresi konusu tartışmalı hale gelmişti. Muaviye, Hız. Ali'ye karşı liderliğini perçinleyeceğini düşündüğü sembolik hac emiri tayin etme işini almak istemiş, Mekke'ye gönderdiği birlikle, Hız. Ali'nin taraftarları arasında gerginlikler meydana gelmiş ve Harem bölgesinde kan dökülmemesi için Şeybe b. Osman'ın⁴¹ hac emirliği konusunda uzlaşmaya varmışlardı.⁴² Sonuçta Muaviye, Hız. Ali'nin hac emirine görev yaptırmamak suretiyle yeni bir politik başarı elde etmişti.

Hız. Ali'nin ölümü üzerine karışıklık esnasında henüz hac emiri tayini iki taraftan da tayin edilmediği sırada Muğire b. Şube, Muaviye adına yalan bir belge uydurarak hac işini yaptırdı.⁴³ O, Terviye gününde Arafat'a çıkıp 9. gün yapılması gereken vakfeyi 8. gün yaptı ve Arefe gününde de kurban kesti. Yapmış olduğu bu hilenin anlaşıl-maması için böyle acele davranmıştı. Çünkü o, Utbe b. Ebi Süfyan'ın hac mevsimine yetişmek üzere Muaviye tarafından gönderildiği haberini almıştı.⁴⁴ Böylece hacılara erken hac yaptırmış ve Muaviye adına iş kotarmıştı.⁴⁵

40 Demircan, 37; Aynı uygulamanın Osmanlı sultanları için de sıkıntı oluşturduğunu zikrederim.

41 İbn Hayyat, 245.

42 İbn Habîb, *el-Muhabber*, Beyrut 1941, 17.

43 İbn Hayyat, 250.

44 Taberî, III, 942; İbnü'l-Esir, III, 267.

45 Sahabeyi savunmacı anlayışın tipik bir örneğini sunalım. İbn Kesir "Taberî'nin bu nakli kabul edilemez ve Muğire'nin böyle bir harekette bulunmuş olduğuna inanılmaz. Allah ondan razı olsun. Fakat bunun batıl

Irak-Şam Mücadelesi

Hız. Hasan'ın Kufe'de halife seçilmesini müteakıp aylarda İran, Mekke, Medine, Hicaz ve Yemen vilayetleri biatlerini bildirdi; ancak beklendiği gibi Muaviye'nin hakim olduğu Şam ve Amr b. As'ın hakim olduğu Mısır eyaletleri biat etmedi.⁴⁶ Hız. Hasan, iktidara geldikten sonra babasının valilerini yerinde bırakarak onları değıştirmedii. Bu dönemde Muaviye'yi biate çağırın bir mektup göndermişti. Ancak Muaviye gönderdiği cevabında, "Sahabilerin Hız. Ali'nin yerine Hız. Ebu Bekir'i tercih ettiklerini, Hasan'ın siyasi, askeri yönden yetenekli olduğunu bilse biat edebileceğini, ancak bunların Hasan'da olmadığını" belirttiği mektubunda şunları ifade etmişti:⁴⁷

Eğer benden daha fazla yönetimin hakkından geleceğini, insanları zapturapt altına alabileceğini, düşmana karşı daha hilekar davranabileceğini, Müslümanları koruyabileceğini, siyaseti daha çok bilebileceğini ve benden daha fazla ekonomik refah getirebileceğini bilseydim, istediğini yapardım.⁴⁸

İslam aleminin iki lideri iki bölgede hüküm sürüyor ve kadim bir gerçeklik olan Irak-Şam çatışması yine devam ediyordu. Çünkü Irak-Şam mücadelesi İslam öncesi de vardı. Bizans, Şam bölgesine hakim olup burayı Gassaniler vasıtasıyla yönetirken, düşmanı olan Sasaniler ise Irak bölgesine hakim olup burayı Hireliler vasıtasıyla yönetiyordu. Anadolu'da gerçekleşen Roma-Acem mücadelesinin devamı adeta bu coğrafyada da devam ediyordu.⁴⁹ Bu iki büyük devlete bağlı kukla devletler olan (Gassaniler-Hireliler) birbiriyle yıllarca mücadele ettiler.

bir rivayet olduğu bilinsin diye biz bunu burada dikkatlerinize arz ettik. Çünkü sahabiler, böyle bir davranışta bulunmayacak kadar kadri yüce kimselerdirler. Bu, Şillerin bir uydurmasıdır." der. Bkz. İbn Kesir, XI, 133, ancak Kur'an sahabilerin de yalan söyleyebileceği örneğini vererek fasık olarak nitelendirir. Bkz, Hucurat, 6.

46 Taberi, III, 942.

47 İbn Asem, IV, 151.

48 Belazürî, III, 280.

49 Bkz. Ekrem Memiş, *Eski Çağ Tarihinde Doğu Batı Mücadelesi*, Konya 2003.

Yani Irak bölgesi halkları ile Şam bölgesi halkları yeni bir vizyon ile Müslümanlaşıyorlar da genlerine işlemiş kadim düşmanlıklarını devam ettiriyorlardı. Nitekim bu durum Şam'daki Emevilerin galibiyetiyle bitse de bir asır sonra Irak bölgesini merkez edinmiş (Bağdat) Abbasiler ile bu hakimiyet Iraklılara geçecekti. Bu sonraki yıllarda da sürdü.⁵⁰

Hız. Hasan'ın Ordusu

Hız. Hasan, Iraklılardan bir ordu kurmaya çalıştı. Ancak birbirinden farklı unsurların zoraki birlikteliği ile oluşan bir ordu görüntüsü çiziyordu. Orduda bir yeknesaklık yoktu. Önden gönderdiği Kays b. Sad komutasındaki öncü birlikler bile Muaviye'nin bir hamlesiyle ikiye bölünmüştü. Esas ordu ise şu unsurlardan oluşuyordu:

Samimi Taraftarlar

Sayıları çok olmasa da sesleri çok çıkıyordu. Bunlar Kufe'de savaş çıkırtkanlığı yapan kimseler olup Hız. Ali'nin etrafında kümelenmiş gerçek ve sadık taraftarları idiler. Ancak onların samimiyeti ve Hız. Ali'nin taraftarları olması zafer için yetmiyordu. Ayrıca aynı ordu içindeki Harici gruplarla da düşman idiler. Onlarla Nehrevan'da çarpışmışlardı. Bu düşmanlık henüz taze idi.⁵¹

Hariciler

İkinci grup ise Muaviye ile savaşı dinen gerekli gören birtakım küçük Harici gruplardır. Düşüncelerinde samimi ve agresif idiler. Orduya katılan bu Harici grupların derdi; Hız. Hasan'ın zaferinden öte Muaviye'ye karşı olan kinleriydi. Ancak bunlar Hız. Hasan için iyilikten öte prob-

50 Günümüzde bile Irak'ta Saddam, Suriye'de Esed hakimiyeti döneminde aynı "Baas" rejimini uygulasalar da birbiriyle düşman kardeştiler. Hâlâ Anadolu'ya hakim Türkiye, Suriye ile fazla ilgilenirken, İran'ın en fazla ilgilendiği ve müdahil olduğu coğrafyanın Irak olması tesadüf olmamalıdır. Bunlar tarihten süzülüp gelen ve genlere işlemiş reflekslerdir.

51 Bkz. Söylemez, 101.

lem kaynağı olacaktır. Nitekim Hz. Hasan'ı yaralayan da kendi ordusundaki bir Haricidir.⁵² Nehrevan'da kendilerini katleden Ali taraftarlarıyla aynı orduda olmaları ise esas problemi teşkil ediyordu.

Gönülsüz Kufeliler

Ordunun asıl çoğunluğunu ise Sıffin ve Nehrevan savaşlarında yorgun düşmüş gönülsüz Kufeliler oluştuyordu. Bunların sayıları belli olmasa da verilen rakamlar çok doğru olmasa gerektir. Hz. Ali'yi bu kadar yardımsız bıraktıktan sonra bir anda 50 bin kişilik bir ordu kurduklarını söyleyebilmek mümkün değildir. Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'yi tahkime zorlayan Yemaniler (Yemenli Kahtaniler) Kufe'de çoğunluğu oluşturunlardı. Onların lideri konumundaki Eşas b. Kays henüz ölmemişti ve Hz. Hasan'ın kayınpederiydi. Ancak bütün bunlara rağmen Ali taraftarları ve Haricilerin coşkun savaş isteği karşısında sessiz ve isteksiz çoğunluk kendini direkt ifade edemese de orduya biraz da gönülsüz olarak katılmış olmalıdır. Çünkü o günkü konjonktürde bir Iraklı için Şamlılara karşı savaş çağrısına katılmamak onursuzluktur. Tarihin derinliklerinden gelen kadim düşmanlığın ve Irak milletçiliğinin gereği budur. Sonuçta Kufeliler savaş için gönülsüzdür.

Muaviye'nin Hamleleri

Hz. Hasan'ın Muaviye ile kısa süren ve sonunda şahmat şeklinde biten macerasını adeta usta ile acemi bir oyuncu arasındaki ilişkiye benzetebiliriz. Bir tarafta aileden gelen ve genlerine kadar işlemiş yöneticilik vasıflarına sahip, politik bütün manevraları hiçbir ilke tanımaksızın uygulamaya kilitlenmiş bir Muaviye, diğer tarafta ise dedesinin yeryüzüne getirdiği büyük dinin mirasını kullanarak ayakta durmaya çalışan apolitik bir peygamber torunu. Bu mücadelenin sonucu önceden bellidir.

Zaten Hz. Ali'nin vefat etmesiyle boşalan hilafet makamına Hz. Hasan'ın seçilmesi, Muaviye tarafından bir avantaj idi. Hz. Ali gibi devasa, güçlü ve karizmatik bir lideri beş yıl içinde çökerten Muaviye için Hz. Hasan'ı halletmek zor değildi. Onun için deyim yerindeyse "havada-karada" kolayca yenebileceği ve diz çöktürebileceği bir rakıp idi. Hz. Hasan hakkında Şamlılara şöyle demişti: "O daha genç ve tecrübesizdir; savaş hakkında bilgisi yoktur."⁵³ İnsanlar Muaviye'nin durumunu şöyle özetliyorlardı: "Vallahi Muaviye, aslan sıfatlı Ali'nin öldüğünü ve Hasan'ın etrafının dağınık olduğunu biliyor."⁵⁴ Nitekim kısa süren mücadeleyi Muaviye'nin savaşmaksızın yaptığı birkaç hamle ile bitirdiğini görüyoruz. Şimdi bu hamleleri görelim:

Ordu Sevkiyatı

Hz. Ali'nin vefatı üzerine fırsatı kaçırmak istemeyen Muaviye'nin ilk hamlesi Hz. Hasan'ın toparlanmasına imkan bırakmadan Irak üzerine kuvvet sevk etmek oldu. Belazûri şu şekilde aktarır:

Ali'nin öldürülme haberi Şam ehline gelince Muaviye kalkıp bir hitabede bulundu ve Ali'den bahsedip şöyle dedi: "Allah, zulmü ve sıla-i rahmi kesmesi sebebiyle öldürülmeyi ona nasip etti. Ondan sonra onun oğlu Kufe'de işin başına geçmiştir. ... Amr b. As Filistin halkıyla, Abdurrahman b. Halid b. Velid de Ürdün halkıyla birlikte (bize yardıma) geldiler."⁵⁵

Yeterince asker tedarik eden⁵⁶ Muaviye, derhal Hz. Osman döneminin Basra valisi Abdullah b. Amir'in emrine verdiği bir orduyu Irak'a doğru harekete geçirdi.⁵⁷ Yola çıkmadan önce bütün valilerine mektup yazarak mektubunu alır almaz askerleriyle ona katılmalarını istedi ve orduyu Medain'e doğru yola çıkarttı.⁵⁸

53 Belazûri, III, 280.

54 Belazûri, III, 283.

55 Belazûri, III, 280.

56 Bazı kaynaklar sayıyı 60 bin olarak verirler, Bkz. İbn Asem, IV, 152.

57 Dineveri, 268.

58 Taberi, III, 941.

Muaviye'nin bu hamlesi Hz. Hasan'ı panikletti ve alelacele derme-çatma diye nitelendirebileceğimiz bir ordu toplamak zorunda bıraktı. Muaviye kuvvetlerinin üzerlerine gelmekte oldukları haberini alan Hz. Hasan, hem Kufelileri hem de kendisine bağlı diğer belde halklarını orduya katılmaya çağırdı ve hemen mescitte bir konuşma yaparak Muaviye'ye karşı yola çıkmak için Nuhayle'de toplanmalarını istedi. Ancak kendisine biat ederken kadim düşmanlıkları gereği Şamlılarla savaşmayı şart olarak ileri sürmek isteyen Kufeliler savaş meselesi ciddiye binince yapılan çağrıya ilgisiz kalmaları ve hiç asker vermemeleri onların Şamlılarla mücadele hususunda hemfikir olmadıklarını, en azından bazılarının bu sözlerinde samimi davranmadıklarını gösterir. Sahabeden Adiy b. Hatem, ayağa kalkarak Kufelilerin bu tutumlarını tenkit etti ve Kays b. Sad, Makıl b. Kays gibi kabile önderlerinin zorlama ve teşvikleriyle zorluklar içinde beklenenden çok az sayıda askerden meydana gelen bir ordu toplanabildi.⁵⁹ Hz. Hasan Kufe'den ayrılmadan önce yerine Muğire b. Nevfel b. Haris b. Abdulmuttalib'i vekil olarak bıraktı.

Bu noktada ona 40 bin⁶⁰ 50 bin⁶¹ veya 90 bin kişi biat ettiği zikredilir.⁶² Buradan ordu sayısını çıkarmak mümkün değildir. Bu biat edenlerden herkesin orduya katıldığını da söyleyemeyiz. İnsanların büyük kısmının Hz. Hasan'a biat ettiğini,⁶³ 40 bin kişinin ölümüne ona bağlandığını⁶⁴ iddia etmek züğürt tesellisi olmalıdır. Yani "Esasen Hz. Hasan'ın Muaviye'yi yenebilecek kuvveti var olmasına rağmen yine de barış yaptı." anlamında üretilmiş düşünceler olduğu kanaatindeyiz. Hz. Hasan Ubeydullah b. Abbas ve yardım-

59 Belazûrî, III, 281.

60 İbnü'l-Esir, III, 271.

61 Belazûrî, III, 293.

62 İbn Kesir, XI, 203.

63 Sallabî, 429; bu anlayış Hz. Hasan'ın dağlar gibi orduları olduğu hikâyesi ile izah edilir, İbn Kesir XI, 135.

64 Makdisî, V, 235.

cısı Kays b. Sad komutasında ordunun bir kısmını, 12 bin kişiyi önden gönderdi.⁶⁵

Hız. Hasan'ın çoğunluğu gönülsüz olan bir orduyla yola çıkması doğru değildi. Ayrıca Kufe ileri gelenleri Muaviye'ye haber gönderip eman istemeye başlamışlardı. Bunu Muaviye Şam'da verdiği hutbede dile getirir: "Onun tarafından bazı ileri gelenler bana mektup yazarak eman istediler."⁶⁶ Muaviye, Hız. Hasan'ın ordusundaki birbirinden bağımsız ve birbirine düşman unsurların farkındayken, hem Hız. Ali hem de onun çocukları bu realitenin farkına varamamışlardı.

Karşı tarafta ise Muaviye komutasında hedefe kilitlenmiş ve Hız. Osman'ın katilleriyle savaş için hazır Şam milliyetçiliğinin Irak milliyetçiliğine karşı getirdiği bütün coşturucu unsurlarıyla donanmış bir ordu vardı. Savaş olsa hedefe kilitlenmiş bu ordunun zafer kazanacağı kesindi. Her ne kadar Kays b. Sad'ın mevzi bazı kazanımları olsa da nihai zafer savaş kurallarını iyi uygulayan Muaviye'ye ait olacaktı.

Hız. Hasan gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra ordusuyla birlikte Kufe'den ayrıldı.⁶⁷ Şamlılar üzerine gönderilecek öncü birliklerin komutanlığına amcasının oğlu Ubeydullah b. Abbas'ı getirdi.⁶⁸ Halife Ubeydullah'ı ordunun başına getirdikten sonra ona, yanında bulunan Kays b. Sad ile sürekli olarak istişarede bulunmasını emretti.⁶⁹ Bu kurulan ordunun 8 bini Kufelilerden geri kalan 4 bini de Ensar ağırlıklı oluşmuş olmalıdır. Bu sebeple Hız. Hasan çoğunluğun başına kendi amcaoğullarından birini geçirmiş, bunlar da ilk fırsatta Muaviye'nin yanına geçmiştir. Geri kalanlar ise Kays'a sadık Ensar grubu olmalı ki onlar eskiden beri sadakatleri üzere kalmışlardır.

65 İbn Sad, III, 38; İbnü'l-Esir, III, 271.

66 Belazürî, III, 280.

67 Dineverî, 268.

68 Taberî, III, 941.

69 İbn Sad, IV, 383; Yakubî, II, 121; İbnü'l-Esir, III, 271.

Parçalama

Muaviye, "Savaş daha pahalıdır." düsturunu kendine gaye edinmiş birisi olarak savaşa girmeden önce birtakım maddi tekliflerle karşı tarafı satın alma veya etkisiz hale getirme taktiğini her zaman uygulardı. Nitekim bunu daha önce de Hz. Ali zamanının Mısır valisi olan Kays b. Sad'a karşı denemiş, kendisine vaatler vermesine rağmen onu Hz. Ali'ye itaatten ayıramamış, bunun üzerine aleyhinde propaganda yaparak halife tarafından görevden alınması sağlamıştı.⁷⁰

Muaviye, Hz. Hasan'ın öncü birlik komutanı Ubeydullah'a yakın bir yerde konaklamıştı.⁷¹ Şimdi sıra ikinci hamledeydi. Paranın iş gördüğü yerde parayı devreye sokmayı iyi bilen Muaviye,⁷² muhaliflerini maddiyatla kazanma yöntemine sık sık başvuran bir devlet adamı olarak daha önce Mısır valisiyken Kays'a karşı uyguladığı planı ikinci defa gerçekleştirmek için Hz. Hasan'ın öncü birlikleri komutanı önce Ubeydullah'ı maddiyatla kazanma yollarını aradı. Önce Hz. Hasan'ın Muaviye ile görüştüğü dedikodusunu yaydı. Tabii ki bu haber Ubeydullah'ı "Bunlar nasıl olsa anlaşacaklar, bari ben arada kazançlı çıkayım." düşüncesine sevk etmiş oldu. Derhal Muaviye ile yazıştı ve ondan yüklüce mal isteyip ona katılabileceğini aktardı. Adeta selden kütük kaparcasına Muaviye'den maddi talepte bulunmuştu.⁷³

Muaviye bu uydurma haberin gösterdiği tesir ile derhal hamlesini yaptı ve Ubeydullah'a Muaviye ile barış yaptığı takdirde yarısı peşin, diğer yarısı ise Kufe'ye girdiğinde verilmek üzere bir milyon dirhem karşılığında anlaşma teklif etti.⁷⁴ Bu teklifi kabul eden Ubeydullah, yanına aldığı sekiz bin askeriyle birlikte Muaviye'nin ordusuna katıldı.⁷⁵

70 Bkz Mehmet Azımlı, *Dört Halfeyi Farklı Okumak-4*, Hz. Ali, Ankara 2014, 160 vd.

71 Belazûrî, III, 283.

72 İbn Kuteybe, *Uyunu'l-Ahbar*, I, 9; Yakubî, II, 122.

73 Taberî, III, 943.

74 Belazûrî, III, 284.

75 Yakubî, II, 122.

Muaviye de kendisine vadettiği ödemeyi yaptı. Geriye öncü kuvvetlerin başında dört bin sadık askeriyle birlikte Kays b. Sad kalmıştı.⁷⁶ Hz. Hasan'ın emri gereği Kays b. Sad,⁷⁷ öncü birliklerin komutasına geçti.⁷⁸ Komutanın karşı tarafa geçmesinin askerin maneviyatı üzerinde olumsuz tesir bırakmış olduğu kesindir.

İzole

Sırada üçüncü hamle vardı. Muaviye Ubeydullah'a yaptığı teklifin benzerini Kays b. Sad'a da yaptı, ancak daha önce olduğu gibi muhatabı ona iltifat etmedi.⁷⁹ Dahası elinde kalan az bir kuvvet ile Muaviye'nin gönderdiği Busr b. Ertat komutasındaki orduyu yendi.⁸⁰ Bu durumda hem kendi ordusundan fazla zayıyat vermeden ve Kays seri galibiyetler kazanmadan önce Kays'ı yeni bir hamle ile devre dışı bırakmaya hem de esas orduya darbe vurmaya sıra gelmişti.⁸¹ Eğer Hz. Hasan'ı durdurursa Kays zaten durmak zorunda kalacaktı. Nitekim öncelikle önleyici savaş taktiği uygulayarak Kays ve etrafındaki 4 bin kişiyi Enbar şehrinde kuşatıp izole hale getirdi ve savaşız teslim için beklemeye başladı.⁸²

Muaviye derhal Kays konusundaki B planını uygulayarak Kays'ın öldürüldüğü şeklinde bir şayia çıkarttı.⁸³ Esasen bu hamle ile Kays ve beraberindekilere bir zarar veremezdi, zaten Muaviye de bunu hedeflememişti. Çünkü ordudakiler komutanlarını görüyorlardı. Nitekim bir sorun da çıkmadı. Ancak Muaviye bu gerçek dışı haberi yaydırarak öncelikle Hz. Hasan'ın ordusunun dağılmasını sağla-

76 Belazûrî, III, 284.

77 Kays b. Sad ve Ubeydullah b. Abbas bazen karıştırılarak Hasan b. Kays şeklinde ifade edilse de bu isimde bir komutan bulunmamaktadır, bkz. Mustafa İslamoğlu, *İmamlar ve Sultanlar*, İstanbul 1990, 71.

78 Yakubî, II, 122.

79 Taberî, III, 943

80 Belazûrî, III, 284; Makdîsî, *el-Bed ve't-Tarih*, byy. 1899, V, 235.

81 İbn Asem, IV, 156.

82 Dineverî, 269.

83 Taberî, III, 942; Zehebî, III, 264.

mak istiyordu ve bunu da başardı. Bu yalan haber Medain'deki Hz. Hasan'ın ordusunda deprem etkisi yapacaktır.

Muaviye'nin Enbar'da uydurduğu haberin hamlesinden beklenen ses, Medain'den geldi. Kays'ın öldürüldüğü haberi bir anda Hz. Hasan'ın ordusu içinde kargaşalığa sebep oldu. Hz. Hasan'ın ordusu karıştı. Öncelikle Kufe'den gönülsüzce katılanlar dağılmaya başladı.⁸⁴ Ancak esas kargaşalık Hz. Hasan'ın da ümitsizce ve aceleyle yaptığı bir konuşma ile oldu. Muhtemelen Kays'ın öldürüldüğü haberi ulaşan Hz. Hasan, ordusundaki gevşeklik ve isteksizliği de görünce onlara hitap etti ve şöyle dedi:

Ben hiçbir Müslümana karşı kin taşıyamaz hale geldim. Çoğunuzun savaştan kaçındığını ve çarpışmaktan gevşediğini görüyorum. Hoşlanmadığınız şeye sizi sürüklemek istemiyorum. Biliniz ki, kendi nefisleriniz için istediğinizden daha fazla sizin için hayır istiyorum. O halde benim sözüme karşı gelmeyin ve bana [olumsuz] cevap vermeyin. Allah beni ve sizleri mağfiret eylesin.⁸⁵

(Hasan konuşmasını bitirince) bazı insanlar birbirlerine baktılar ve "Vallahi Hasan Muaviye ile anlaşmaya karar vermiş; korkmuş ve gevşemiştir." dediler.⁸⁶ Özellikle Hz. Hasan'ın ordusuna Muaviye ile savaş için katılan Hariciler, onun konuşması sonrası birbirlerine bakarak, "Babası nasıl kafir olduysa bu da oldu." dediler.⁸⁷ Sıffin'de de Hz. Ali'nin onlara aynı duyguları yaşattığını hatırlayarak, adeta yeni bir satılmışlık duygusu yaşadılar. Aynı Hz. Ali'ye karşı Tahkim sonrası duydukları nefret ve öfkeyle Hz. Hasan'ın çadırına doğru saldırıya geçip yağmaladılar ve altından namazlığını, üstünden elbiselerini aldılar.⁸⁸

84 Yakubi, II, 122.

85 Belazûri, III, 282.

86 İbn Asem, IV, 154.

87 Belazûri, III, 282; Dineveri, 268.

88 Hariciler baştan beri tutarlı davranmışlardır. Onlar sürekli olarak Muaviye ile savaşın gerekliliğine inanmış olup, onunla savaşmaktan vazgeçen hem Hz. Ali'ye savaş açmışlar hem de Hz. Hasan'ı öldürmek istemişlerdir. Bkz. Mehmet Azımlı, *Dört Halfeyi Farklı Okumak-4*, Hz. Ali, 143 vd.

Hız. Hasan'ı bu tehlikeli durumdan "nerede Rebia ve Hemdan" diye haykırışı kurtardı. Bu kabileler gelip onu savundular.⁸⁹ Ancak Cerrah isimli bir Harici ona gizlice saldırı düzenleyip uyluğundan yaralasa da saldırgan öldürüldü.⁹⁰ Hız. Hasan ordugahını terk ederek Medain'e çekilip orada tedavi görmeye başladı.⁹¹

Artık pandoranın kutusu açılmıştı.⁹² Olaylar çorap söküğü gibi gelecekti. Muaviye hamlelerine devam ederken gücün ve kuvvetin Muaviye tarafına kaydığını gören, kendilerini onun şerrinden korumak için kuvvetlinin yanında yer alarak nimetlerden faydalanmak isteyen Irak'ın ileri gelenleri, Muaviye'ye gelip biat ediyorlardı. Ona ilk gelen Halid b. Mamer idi. Halid, "Ben bütün Rebia kabilesi adına sana biat ediyorum." dedi. Muaviye de biatını aldı. Sonra İfaf b. Şurahbil b. Ruhm Teymi biat etti.⁹³

Kuşatma

Sırada dördüncü hamle vardı. Hız. Hasan'ın ordusu artık dağılıyordu. İsteksiz Kufeliler dönüyor, Hariciler zaten ayrılıyorlardı. Yanında sadece onun samimi taraftarları kalmıştı. Bu arada Muaviye kendisi Kays kuvvetlerini kuşatma altında tutarken, Hız. Hasan'ı barışa zorlamak ve ordusunu teslim almak için Abdullah b. Amir komutasındaki öncü kuvvetleri Medain'e gönderdi, bir nevi onu kuşatmış oldu.⁹⁴ Ancak gelenler şunu da ihmal etmiyorlardı: "Biz savaş için gelmedik. Hasan'ın ve halkın canının korunmasını Allah için istiyoruz." şeklinde ordunun tamamen dağılmasına sebep olacak küçük hamleler de yapıyorlardı. Böylece Hız. Hasan'ın yanında kalan ordusu da gevşedi ve

89 Dineverî, 268.

90 Cerrah'ın elinden kamayı aldılar. Zabyan b. Ammare et-Temimî de adamın burnundan tutup kesti. Sonra bir tuğla parçasını aldı ve ölünceye kadar onunla yüzüne ve başına vurdu, Belazûrî, III, 283.

91 Dineverî, 268; Yakubî, II, 122.

92 Bu tabir "İş çıkırından çıktı." anlamında kullanılır.

93 Bkz. Belazûrî, III, 284.

94 Dineverî, 269.

savaş havasından tamamen uzaklaştı.⁹⁵ Sadece ordu içinde kalmış Harici sempatzanı bazı kişiler dışında savaş konusunda ısrar eden yoktu.⁹⁶ Hatta Iraklı kabile şefleri ve Kays'ın ordusundakiler teker teker gidip Muaviye'ye biat ediyordu. Hz. Hasan bu darbe ve ihaneti Iraklılara karşı yaptığı bir konuşmasında: "Ey Iraklılar! Babamı savaşa ve tahkime zorlayıp sonra aldatan sizlersiniz. Şimdi Muaviye'ye biat ediyorsunuz. Yaptıklarınız yeter. Beni dinim ve nefsim konusunda aldatmayın." şeklinde ifade etmişti.⁹⁷

Burada çok tatsız bir olay daha yaşandı. Hani "düşenin dostu olmaz" kabilindendi bu olay. Hz. Hasan'ın ordusunun dağılması ve Muaviye'nin herkese paranın ucunu göstermesini hisseden menfaatçiler harekete geçti. Bunlardan biri de Hz. Hasan'ın Medain valisinin yeğeni olan Muhtar es-Sekafi'dir. Sonraki yıllarda menfaati gereği Hz. Ali'nin taraftarı görünüp onları sömürerek lider olmak isteyen ve isyan çıkarıp Kufe'de bir müddet lider olan Muhtar, amcasına⁹⁸ Hz. Hasan'ı esir edip öldürerek kafasını Muaviye'ye satmayı teklif etti.⁹⁹ Muhtar'ın sonraki yıllardaki yapısı ve icraatları da bunu doğrular vaziyettir. Onun için hak ve ölçü yoktur. Kim kendisine paye verirse onu savunur. Nitekim İbn Zübeyr ile beraber olmak istemiş, bu isteği kabul görmeyince karşı safta yer almıştı.¹⁰⁰

Zorunlu Barış

Zaferini ilmek ilmek ören Muaviye, yaptığı hamlelerle köşeye sıkıştırdığı¹⁰¹ rakibi Hz. Hasan'ı adeta şah-mat yapmak istercesine son darbeyi hazırlamıştı. Bu darbe teslim alma mektubuydu. Rakibini adeta kımıldayamaz hale geti-

95 Belazûrî, III, 282; Dineveri, 269.

96 Varol, 156.

97 Belazûrî, III, 284.

98 Belazûrî, III, 283.

99 İbn Sad, VI, 372; Belazûrî, III, 283.

100 Detay için bkz. Mehmet Azımlı, *Hz. Ali Nesli'nin İsyanları*, Konya 2013, 67.

101 Söylemez, 99.

ren Muaviye, ona sadece bir çıkış yolu verdi: Anlaşma yapmak. Bunun için de rakibinin son bir gayretle savaştığını önleyebilmek için ona limitsiz imkanlar sundu. Bu da altı imzalanmış boş bir sayfaydı.¹⁰² Yani Muaviye tarafından Hz. Hasan'a gönderilen altı imzalanmış boş sayfaya, Hz. Hasan'ın teslim olma karşılığında istediği her şeyi yazması halinde bunların verileceği şifahen taahhüt ediliyordu.¹⁰³

Hz. Hasan'ın savaş isteği vardı. Ordu toplamak için çok uğraşmıştı. Ancak öncü komutanının saf değiştirmesi, ordusunun dağılıp kendisinin canını zor kurtarması sonucu çaresiz idi. Başka yapacak bir alternatifi de kalmamıştı. Doğrusu Muaviye onu kötü sıkıştırmış, savaşa imkan bırakmaksızın teslim zorlamıştı.¹⁰⁴ Onun için yolun sonuydu ve bunun dışında yapacağı bir şey de yoktu.¹⁰⁵ Antlaşmaya mecburdu.¹⁰⁶ Kendisine sonraki yıllarda itiraz edenlere hitaben, "Dağlarla, ağaçlarla yürüse baş edemezdik." derken doğru söylüyordu.¹⁰⁷ Hz. Hasan güçsüz kaldığını anlamıştı.¹⁰⁸

Muaviye'nin mektubunun zamanlaması da çok önemliydi ve Hz. Hasan'a tam zamanında yetişmiş, onu rahatlatmıştı. Çaresiz bir şekilde kabul etti. Anlaşmanın maddelerine uyup uymamak ise Muaviye'nin insafına kalmıştı.

İlk Teklif Kimden?

Hz. Hasan ile Muaviye arasında gerçekleştirilen barış anlaşmasında ilk adımın kimin tarafından atıldığı hususunda kaynaklar farklı bilgiler aktarır. Bazı kaynaklar, ilk adımın Hz. Hasan'dan geldiğini zikrederek, Muaviye'nin de bu talebe cevap olmak üzere Abdullah b. Amir ve Ab-

¹⁰² Taberî, III, 943.

¹⁰³ Belazûrî, III, 286; İbnü'l-Esir, III, 272.

¹⁰⁴ İbnü'l-Esir, III, 272.

¹⁰⁵ Söylemez, 110.

¹⁰⁶ Yakubl, II, 122.

¹⁰⁷ Dîneverî, 273.

¹⁰⁸ Yakubl, II, 122.

durrahman b. Semure'yi kendi temsilcileri olarak Medain'e gönderdiğini, onların da Hz. Hasan'ın hilafetten feragat konusunda öne sürdüğü şartları Muaviye adına kabul ettiklerini aktarır.¹⁰⁹ Bu minvalde Hz. Hasan'ın Muaviye ile barış yapmaktan başka bir çare bulamadığını, bunun sonucunda Medain'e kadar yaklaşmış olan Şam birlikleri komutanı Abdullah b. Amir'e haber göndererek bazı şartlarla onunla anlaşma yaptığını naklederler.¹¹⁰

Bazıları ise bunun tersine Muaviye'nin sulh yapmak için -Emevi ailesinden- Abdurrahman b. Semure ile Abdullah b. Amir'i Hz. Hasan'a gönderdiğini ve niyetinin barış yapmak olduğunu, hilafet arzusundan vazgeçtiği takdirde ne isterse Hz. Hasan'a verileceğini bildirmeleri talimatını verdiğini, Abdurrahman ile Abdullah'ın Hz. Hasan ile yaptıkları görüşmeler sonucunda barışa ulaşıldığını aktarırlar.¹¹¹

Son görüşün daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Belazûri'nin naklettiği şu rivayet de bu görüşle izdüşüm halindedir:

Hz. Hasan, Muaviye'ye kendisine biat etmesi için mektup gönderince Muaviye'nin cevaben yazdığı mektupta, "Irak beytülmalinde bulunan malları ve istediği bölgenin haracını kendisine teslim edeceğini, bu malları kendi ihtiyaçları ve nafakaları için harcayabileceğini" ona vadetmektedir.¹¹²

Yani Muaviye, Hz. Hasan'ı her yönden sıkıştırıp bir şey yapamaz hale getirdikten sonra barış teklifini altı imzalı boş bir sahife ile göndermiş ve Hz. Hasan'ın hilafetten feragat etmesi şartıyla her isteğine olumlu cevap vereceğini belirtince Hz. Hasan da kabul etmiştir. Zaten ordusu dağılan Hz. Hasan'ın Şamlılar ile kuvvet dengesi yönünden mücadele imkanı kalmamıştı. Buna karşılık Muaviye de geleneksel siyaseti gereği bütün seçenekleri tüketmeden

109 Taberî, III, 942; İbn Asem, IV, 158.

110 Dineverî, 270.

111 Buharî, Sulh, 9.

112 Belazûrî, III, 280.

savaşı zaten tercih etmezdi. Bu an itibarıyla her iki tarafın da anlaşmazlığı çözmek için barışı kabule hazır olduğunu ve kilidin Muaviye'nin gönderdiği mektupla çözüldüğünü söyleyebiliriz. Yani ilk anlaşma teklifini yapan Muaviye, en hasarsız bir şekilde olayı kapatmak için dünyalık her şeyi vermeye hazırdır. Onun politikası budur. Bu politika ona başarı da getirmiştir.

Böylece binlerce kişinin biatını aldığı halde bir iş yapamaz hale gelen Hz. Hasan halifelikten çekilmiş ve barış yapmıştır. Sonuçta İbn Kesir'in dediği gibi: "Bir fincan kan dahi akmamıştır."¹¹³ Muaviye ise politik devlet adamlığını konuşturup, barışa hazır hale getirdiği rakibine içinde vaatler bulunan bir mektup göndererek meseleyi bitirmiştir. Değilse az kuvvetiyle ölümüne savaşan bir grubu belki yok edebilirdi ancak dökülen kanlar tekrar kendisine dönerdi. Muaviye bunun bilincindeydi. Bunu Amr b. As ile yaptığı bir konuşmada ifade etmektedir. Kays b. Sad'ın üzerine gidilerek hepsinin yok edilmesini savunan Amr b. As'a karşı Muaviye; "Kays'ın bütün adamlarını yok edebiliriz. Ancak onlar kadar bizim de Şamlılar olarak kaybımız olur. Buna değmez. En iyisi savaşmaksızın teslim almaktır." şeklinde görüşünü beyan etmiştir.¹¹⁴

Anlaşma Sebepleri

Hz. Hasan'ın Muaviye ile antlaşmaya varması konusu Sünni ve Şii kaynaklarda birçok sebep bağlamında anlatılır. Bunlar daha çok Hz. Hasan'ı kollamaya yönelik anlatımlardır. Şia bunu ikinci imamı (Hasan) tebcil etmek için yaparken, Sünni akliye ise sahabeyi (Hasan ve Muaviye) koruma ve kollama vazifesini deruhte etmeye yönelik olan bu görevi icra eder. Bu savunmacı yaklaşım bazen sayılan sebepler arasındaki çelişkileri bile göremez. Örneğin Hz. Hasan'ın antlaşma yapmasının sebepleri sayılır-

¹¹³ İbn Kesir, XI, 203.

¹¹⁴ İbnü'l-Esir, III, 275.

ken hem barışsever olduğu hem de askerleri dağıldığı için barış yaptığı zikredilebilmektedir.¹¹⁵ Yine Medain'de Hz. Hasan'ın çadırına saldırılarak malının talan edilmesi ve yaralanmasının onun barış yapma düşüncesini pekiştirdiği zikredilir.¹¹⁶ Oysa son delil iddia edilenin tam tersine onun barışa mecbur kaldığını gösteren en önemli gösterge olmalıdır.

Aynı şekilde Muaviye'nin "dilini iş gördüğü yerde kamçıya, kamçının iş gördüğü yerde kılıca gerek duymadığı"¹¹⁷ sözü aktarılacak barışa istekli olmasının antlaşmaya etki ettiği zikredilerek onun için de barışçıl bir profil çizilmeye çalışılsa da¹¹⁸ bu onun savaşın getiri ve götürülerini hesapladığındandır.¹¹⁹ Değilse onun çok da barışçı olduğunu ispatlamaz. Şimdi Hz. Hasan'ın Muaviye ile antlaşma yapmasının sebepleri olarak anlatılanları tahlil edelim:

Barışseverlik (!)

Önce Buhari'den bir rivayet aktaralım:

Hasan b. Ali, Muaviye'yi (Medain'de) dağlar misâli ordu birlikleriyle karşılamıştı. Amr b. As, Muaviye'yi harbe teşvik ederek: "Ben (karşımızda) öyle ordu birlikleri görüyorum ki, onlar karşılarındaki (sayıca ve keyfiyetçe) akranı olan orduyu kesin surette boğup öldürmedikçe, geri dönmeyecektir." deyince Muaviye de Amr b. As'a -ki vallahi Muaviye bu iki adamın hayırlısıdır: "Ey Amr! Eğer muhaliflerimiz askerlerimizi veya askerlerimiz muhaliflerimizi öldürürlerse (Allah'ın ifasını emrettiği) insanların işlerini benim adıma yerine getirmeyi kim üzerine alır? Bana bu öldürülenlerin kadınlarına, yetim

115 Bkz. Varol, 154-156.

116 Demircan, *İktidar Mücadelesi*, 57.

117 İbn Kuteybe, *Uyunu'l-Ahbar*, I, 9.

118 Varol, 157.

119 Amr b. As Muaviye'ye: "Ona vaat ettiklerini verme ve onunla savaş." demiş, Muaviye ise ona şöyle cevap vermişti: "Yavaş ol bakalım. Onlarla savaşa tutuştığımız takdirde Şamlılardan kendi adetlerince adam öldürmedikçe bu işten kurtulamayız. Bu kadar ölü verdikten sonra da yaşamamanın ne manası var? Vallahi savaştan başka hiçbir çare kalmayuncaya kadar ben onunla asla savaşıma yoluna gitmeyeceğim." demişti, İbnü'l-Esir, III, 275.

ve dullarına bakmayı kim tekeffül eder?" dedi ve (barış için) Hasan'a, Kureyş'ten ve Abdüşşemsoğullarından iki kişiyi: Abdurrahman ibn Semure ile Abdullah ibn Amir ibn Kurayz'ı gönderdi ve bunlara hitaben: "Haydi şu adama (Hasan) gidiniz. Ona barışı arz ediniz. Ona (barış istediğimi) söyleyiniz. Ne arzu ederse onları öğrenip geliniz." dedi.

Bunlar Hz. Hasan'a gittiler, huzuruna girip konuştular, (Muaviye'nin teklifini) söylediler ve isteklerini sordular. Hasan b. Ali bunlara cevaben: "Bizler Abdulmuttaliboğullarıyız. (Kerem ve cömertliğe alışmışız. Halifelik adına) Beytûlmalden bize düşen hisse nedir ki? (onunla etrafımızdaki muhtaçları infak edeceğiz.) Şüphesiz bu ümmet (görüyorsunuz, ihtiyaçtan) kendi kanı içinde şaşırmış birbirini kırıyor." dedi. Onlar cevaben: "Muaviye size şöyle şöyle (mal, elbise, erzak) arz ediyor; (bunları dağıtırsınız) ve daha neye ihtiyacınız varsa onu sormamızı ve sizin bildirmenizi istiyor." dediler. Hasan: "Bu söylediğiniz şeyleri bana karşı kim tekeffül edip üzerine alır?" dedi. Muaviye'nin elçileri: "Biz bunları senin için üzerimize alırız." dediler ve Hasan b. Ali her ne istediye, onlar "Biz temin ederiz." dediler. Hasan bu suretle (yani vaki olan şartlar üzerine din ve ümmetin maslahatını gözeterek) Muaviye ile sulh antlaşması yaptı.¹²⁰

Bu anlatıma göre; Hz. Hasan'ın dağlar gibi ordusu bulunuyor. Muaviye ise bu kalabalık ordudan çok endişeli durumda ve Hz. Hasan ile savaşmaktan korktuğu için ona mal teklif ediyor. Hz. Hasan da ümmeti düşünerek barışsever bir tavır takınıyor, savaşmaktan kaçıp malın ve paranın garantisini kesinleştirdikten sonra antlaşmayı kabul ediyor (!)

Tarih kitaplarımızın bazısı da bu barışsever Hasan profilini anlatmayı tercih ederek bu bağlamda; esasen Hz. Hasan'ın savaşı istemediği ancak etrafındakilerin onu zorladığını aktarır.¹²¹ Yine "Dağların önü arkası görülmediğine göre Hz. Hasan'ın ordusunun ardı, arkası görülmeyecek

120 Buhari, Sulh, 9.

121 İbn Kesir XI, 131.

derecede muazzam bir ordu olduğu anlaşılmaktadır.”¹²² gibi anlatımlarla Hz. Hasan'ın peygamber torununa yakı-
şacak asillikte bir davranış sergilediğine,¹²³ ne kadar ba-
rışsever olduğuna, fitneye karşı iktidar mücadelesinde yer
almayı düşünmediğine uzunca anlatımlarla vurgu yapı-
lır.¹²⁴

Öncelikle Hz. Hasan'ın “dağlar gibi ordusu”nun olup
olmadığı konusu irdelleyelim. Hz. Hasan'ın zorluklar ve
adeta yalvarmalarla toplanabilen ordusu daha önce zik-
rettiğimiz gibi üç gruptan oluşuyordu: Gönülsüz Kufeliler,
Hariciler ve samimi taraftarlar. Bunlardan ilk ikisi, Ubey-
dullah'ın saf değiştirmesi ve Kays'ın öldürüldüğü haberi
üzerine dağılmış ve Hz. Hasan'ın yanında az bir samimi
taraftarı kalmıştı. Yani onun “dağlar gibi” orduları bulun-
muyordu. Hz. Hasan'ın “dağlar gibi ordusu” olduğu hal-
de barış istediği şeklindeki yukarıdaki Buhari rivayeti ve
benzeri tarihi aktarımlar, onun durumunu kurtarmaya ve
barışsever olduğu için savaşı bırakıp antlaşmayı istediğine
vurgu için üretilmiş malzemedir.

Ayrıca Hz. Hasan'ın barışseverliğini ispat sadedinde;
onun çocukluğunu Hz. Peygamber'in yanında geçirmiş ve
ondan etkilenmiş biri olarak Müslümanların kendi arasın-
da savaşmasına prensip olarak karşı olduğuna, Cemel ve
Sıffin öncesinde babasını askeri harekate girme konusun-
da vazgeçirmeye çalıştığına,¹²⁵ kendisine biat edildikten
sonra iki aya yakın bir süre geçtiği halde savaş hazırlığı
yapmaması gibi sebeplerle onun fitneye karşı olduğuna,
savaş ve iktidar mücadelesi içinde yer almak istemediği-
ne ve savaş taraftarı bir insan olmadığına vurgu yapılır.¹²⁶
Dahası biat alırken her zaman bir deyim olarak söylenen

122 Kamil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara
1970, VIII, 123.

123 Demircan, *İktidar Mücadelesi*, 20.

124 Varol, 155.

125 Apak, *Hulefa-i Raşidin Dönemi*, 387.

126 Demircan, *İktidar Mücadelesi*, 57.

"savaşta ve barışta desteklenme" isteği onun Muaviye ile barış yapmayı hilafete getirileceği sırada düşündüğüne delil olarak gösterilir. Halbuki Hz. Hasan'ın biat edenlere koştugu şart şuydu: "Sizler teslim olmuş olarak bana itaat edeceksiniz. Barış yaptığım kimse ile barış yapacak, savaşığım kimselerle de savaşacaksınız." Onun bu sözlerini duyan bazı Kufeliler şöyle demişlerdi: "Ne oluyor bu adama, savaştan başka bir şey düşünmüyor."¹²⁷

Şimdi şu sorulara cevap bulmalıyız: Hz. Hasan bu kadar barışsever ise neden ordu toplamış ve Kufe mescidi minberinden halkı savaşa teşvik etmiştir? Neden kabile liderlerini harekete geçirip asker toplamaya çalışmıştır?¹²⁸ Niye şehirlere gönderdiği amilleriyle (görevli) asker tedarikine uğraşmıştır?¹²⁹

Bu kadar barışsever olarak anlatılan birinin, 12 bin kişilik öncü kuvvetler hazırlayıp göndermesi, ardından kendisinin de toplamda 40 bine vardığı zikredilen ordusunun başında savaş için yola çıkması hiçbir şekilde barışseverlikle izah edilemez. Hz. Hasan'ın babasının yanındayken savaşkan bir üslup kullanmaması ise çok net değildir. Çünkü babası adına Cemel Savaşı için Kufe'de asker toplarken takındığı üslubu hatırlarsak, durumun böyle algılanmaması gerektiği anlaşılır. Hz. Hasan'ın savaş karşıtı Kufe valisi Ebu Musa Eşari'ye karşı, "İn aşağı bizim minberimizden!"¹³⁰ diyerek kovaladığını biliyoruz. Esasen onun tavrı, babası Hz. Ali'nin Medine'den çıkarken aceleci tavrıdır ve bu onun teenni ile harekete meyilli bir fitrata sahip olduğunun göstergesidir.¹³¹ Değilse "O, zaten ilk günden itibaren barış istiyordu ve hilafeti Muaviye'ye devretmeyi düşünüyordu." şeklindeki bir düşünceye yol açan tavrı hiç de makul değildir ve realiteye de uymaz.

127 İbnü'l-Esir, III, 267.

128 Söylemez, 99.

129 Belazûri, III, 280.

130 İbnü'l-Esir, III, 118.

131 İbnü'l-Esir, III, 115.

Doğrusu Hz. Hasan savaş için hazırlık yapmış ancak Muaviye'nin siyasi entrikaları karşısında başarısız olup barışa razı olmak zorunda kalmıştır. Muaviye'nin Hz. Hasan'ın komutanı Ubeydullah b. Abbas'la kurduğu temas sonucu taraf değiştirmesinin getirdiği travma onun barış ile ilgili düşüncelerini pekiştirmesinin¹³² göstergesi de olamaz. Bilakis bu durum savaş isterken barışa zorlandığının göstergesi olmalıdır.

Hz. Hasan'ın barışçıl bir kişiliği ile ilgili rivayetlerin, Abbasilerin sürekli Hz. Hasan'ın Haşimoğulları davasını Emevilere peşkeş çektiğini gündeme getirmeleri üzerine bir orta yol bulma amacıyla üretildiğini düşünüyoruz. Nitekim ikinci Abbasi halifesi Ebu Cafer Mansur, mücadele ettiği Hz. Hasan'ın torunu Nefsu'z-Zekiyye'ye gönderdiği mektupta dedesi Hz. Hasan'ı kastederek, "Siz (davayı Emevilere) sattınız, biz zorla aldık." bağlamında sözler kullanmıştır.¹³³ Bu saldırıdan Hz. Hasan'ı korumak ancak onun barışseverliğine vurgu yapılarak orta yol bulunmuş olur. Değilse onun para karşılığı davayı sattığı kabul edilmiş olacaktır. Son olarak Hz. Hasan'ın ordusuna verdiği hutbeyi aktararak bizzat onun ağzından savaş ve barış noktasındaki görüşlerini öğrenelim:

And olsun, Şamlılar hakkındaki kanaatimiz eskiden olduğu gibi devam ediyor ve hiçbir şüphe ve pişmanlık duymuş değiliz. Şamlılarla selamete ve sabırla çarpışıp duruyoruz, ancak sonunda bu büyük bir düşmanlığa dönüşecektir. Bu sabır da eleme dönüştü, çünkü sizler Sıffin'de savaşmaya giderken dininizi dünyanın önüne almıştınız, fakat bugün dünyanızı dininizin önüne almış bulunuyorsunuz. Bunun arkasından siz öldürülen iki kişinin ortasında kaldınız. Bir kesim Sıffin'de öldürüldü, onun için ağlayıp duruyorsunuz, diğer bir kesim Nehrevan'da öldürüldü, onun da intikamını almaya çalışıyorsunuz. Geri kalanlarınız ise zaten kaçıp gitmişlerdir. Ağlayanlarınıza gelince, onlar da bize isyan etmiş durumdalar.

132 Demircan, *İktidar Mücadelesi*, 57.

133 Azımlı, *Hz. Ali Neslinin İsyanları*, 67 vd.

Biliniz ki Muaviye bizi hiçbir izzet, şeref ve adaletli yönü olmayan bir hususa çağırmıştır. Eğer ölümü tercih edecek olursanız hemen Muaviye'nin bu teklifini kesinlikle reddeder ve onunla sonuna kadar savaşırız. Eğer hayatta kalmayı tercih ederseniz o zaman da (Muaviye'nin) teklifini kabul edersiniz. Hz. Hasan'ın bu konuşması üzerine orada bulunanlar hepsi bir ağızdan ve dört bir yandan bağırarak: "Biz hayatta kalmayı arzu ederiz, hemen barış yap!" demişlerdi.¹³⁴

Fedakarlık (!)

Kaynaklarda Hz. Hasan'ın galip gelecek bir konumda iken ümmeti düşünerek fedakarlık yaptığı, Allah rızasını gözeterek bu işten vazgeçtiği aktarılır. Nitekim bu düşünceler Hz. Hasan'ın dilinden nakledilir: "Araplar benim elimdeydi. Barışacaklarımla barışacak ve savaşacaklarımla savaşacaklardı. Ben Allah rızası için hilafeti terk ettim."¹³⁵ Bu ifadelerden "fedakarlık yapması gereken birisi lazımdı. Hz. Hasan bu fedakarlığı kendisi üstlenerek hilafet hakkından vazgeçti."¹³⁶ şeklinde bir anlam çıkarmak realiteye uygun değildir. Çünkü Hz. Hasan'ın savaş girişiminde bulunduğunu ve savaşa çıktığını biliyoruz. Bu reddedilmesi mümkün görünmeyen bir gerçektir. Bu kadar yüce ve fedakarane (!) duygular taşıyan Hz. Hasan'ın ordu toplayabilmek için mescitte kabile başkanlarına yalvarması ve 40 bin kişiye yakın ordular toplamaya çalışması izah edilemez. Eğer barış düşüncesinde olsaydı bunlara gerek yoktu. Hiç savaşa çıkmaz olur biterdi.

Esasen durum şu şekildeydi:

Durumun farkında olan Hz. Hasan, güç dengeleri aleyhine iken Muaviye ile savaşta ısrar etmenin kendisi ve taraftarları için intihar anlamına geleceğini biliyordu. Dolayısıyla hem kendisini, hem de Müslümanları tehlikeye atacak böyle bir maceraya girmekten çekindi.¹³⁷

¹³⁴ İbnü'l-Esir, III, 272.

¹³⁵ Belazûrî, III, 292.

¹³⁶ Demircan, *İktidar Mücadelesi*, 57.

¹³⁷ Apak, *Hulefa-ı Raşidin Dönemi*, 389.

Tecrübe (!)

Kimi araştırmalarda iki taraf arasındaki barışın Hz. Hasan'ın tecrübesi sebebiyle gerçekleştiği belirtilir. Bu bağlamda Müslümanlar arasındaki mücadelelerin onu bu noktaya sürüklediği ve barışa razı olduğuna vurgu yapılır:

Hz. Hasan, babasının hilafet döneminde birçok olaya bizzat şahit olmuş ve iç savaşların bir çözüm olmadığını, Müslümanların gücünün zayıflamasından başka bir sonuç getirmediğini görmüştü.¹³⁸

Öncelikle Hz. Hasan, Müslümanların kendi arasında savaşmasının sonuç getirmediği kanaatini taşısaydı, Cemel'de 13 bin, Sıffin'de 90 bin kişi olarak nakledilen sayıda kişi katledilirken bunları izlemiş biri olarak ordu toplamaya yanaşmazdı. Ancak o bütün bu olaylar sonrası da savaş için mücadeleye devamı tercih etmiş ordu toplamış birisidir. Nitekim o Kufelilerin Sıffin'de babasına karşı ta kendikleri tavırdan da ibret almamış ve yine onlarla savaşa çıkmıştır. Onlar, Hz. Hasan'ın halifeliği sırasında daha da ileri giderek kendisine saldırı düzenlemişler, hatta onun canına kastetmişlerdir. Dolayısıyla böyle bir toplulukla yola çıkmak doğru da değildi. Hz. Hasan bunları kavrayamamış, tekrar bir acı tecrübe yaşayarak barışa razı olmak zorunda kalmıştır.

Hz. Hasan şunu anlamalıydı; karşısındaki güç (Muaviye), babası Hz. Ali gibi prestiji yüksek dev bir ismi beş yıl boyunca yıpratmış adeta sadece Kufe'nin biatı üzere hüküm sürebilen bir halife konumuna düşürmüştü. Kufeliler bile Hz. Ali'nin yalvarmalarına iltifat etmemişlerdi. Tarih Hz. Ali'nin Kufelilere yönelik kahırlı hutbeleri ile doludur.¹³⁹

Maalesef Hz. Hasan bu tecrübelerden ders almamış, başına gelen olayların sonucunda ve Kufelilerden yediği yeni darbe üzerine barışa evet demek zorunda kalmıştır. Kendi-

¹³⁸ Demircan, *İktidar Mücadelesi*, 57.

¹³⁹ İbnü'l-Esir, III, 230.

sine "Niçin böyle yaptın?" diye sorulduğunda, "Dünyadan tiksindim ve baktım ki kim Kufelilere inanırsa mağlup olur. Çünkü hiçbir hususta birbirleriyle anlaşamıyorlar. Sürekli ihtilaf halindedirler; iyilikte de kötülükte de beraberlikleri yoktur. Babam onların yüzünden büyük güçlüklerle uğradı." diyerek¹⁴⁰ direk itiraf edemese de düştüğü hatayı anlamıştır. O, Kufelilerin talepleri yerine getirilmezse onu yalnız bırakacaklarını bu kadar olaydan sonra anlayabilmiş ve nihayet en doğrusunun kendisine güven vermeyen Iraklılarla yola çıkmak yerine, makul şartlarda Muaviye ile barış yapmak olduğuna karar vermişti.

Anlaşılan şu ki Hz. Hasan'ın "iktidar mücadelesinin çirkin yüzünü görmesi" tecrübesi ile verdiği bir karar da değildir. O iktidara devam etmek istiyordu. Bunu devretmek de istemiyordu.¹⁴¹ Savaşı ve zaferi çok istiyordu. Bundan dolayı gereken ordunun kurulması için çırpınmıştı. Ancak sonunda bunu başaramayacağını anlayınca Kufelilere verdiği son hutbesinde şöyle demek zorunda kalmıştı: "Ey insanlar! Ben bu işin (fitnenin) başlangıcında insanları zorluyordum."¹⁴²

Yetenek (!)

Doğrusu Hz. Hasan'ın karşısındaki Muaviye ile siyasi kabiliyet ve tecrübe açısından kıyaslanması mümkün değildir. Muaviye, Mekke'nin politik ve aristokrat bir ailesinde büyümüş; Hz. Ömer zamanından beri Şam'da valilik yapmış; Hz. Ali gibi Müslümanların ekseriyetinin biat verdiği bir halifeyle mücadele etmeyi göze almış, bu uğurda hedefe kilitlenmiş ve gerekli bütün tedbirleri alıp, başarı için her türlü hamleyi mübah gören biri idi. Şamlıların tarihi eskilere dayanan Iraklılara yönelik asabiyetini harekete geçirmişti. Bölgedeki kabileleri her türlü yolu kullanarak elde etmişti.

140 İbnü'l-Esir, III, 273.

141 Söylemez, 99.

142 Belazûrî, III, 288.

Bütün bunları düşündüğümüzde Hz. Hasan için Muaviye ile baş etmek mümkün ötesi bir şeydi. Ancak Hz. Hasan buna rağmen işe girişti. Savaşmayı denedi. Ancak karşısındaki siyaset ustası Muaviye'nin tek bir hamlesi ile pes etmek zorunda kaldı. Burada bir yetenekten bahsedeceksek bunu Muaviye'ye vermek gerekecektir. Doğrusu kan dökülmeden rakibini sıkıştırıp barışa zorlayarak sonuç alma işini onun gibi yapabilecek insan zor bulunur.

Hz. Hasan'ın Muaviye ile anlaşma yapmış olması, onun ithamlarla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Nitekim Hz. Hüseyin bu yaptığığın babalarının davasını yalanlamak olduğunu söylemiş, Hz. Hasan da, kendisinin bu işin mahiyetini herkesten daha iyi bildiğini söyleyerek kardeşini susturmuştur.¹⁴³ Bazı Kufeli taraftarları da Hz. Hasan'ı "Müminlerin yüz karası" olmakla nitelemişlerdir.¹⁴⁴ Ancak Hz. Hasan, taraftarlarının sözlerini itibara almamış, üstelik yapmış olduğu anlaşmanın asıl sebebinin kendileri olduğunu söylemiş, onlara da "Üç şeyden dolayı kendimi size karşı sorumlu hissetmiyorum. Babamı öldürmeniz, bana suikast düzenlemeniz ve malımı talan etmeniz." cevabını vermiştir.¹⁴⁵

Kays b. Sad

Hz. Hasan'ın öncü birliklerinin komutanı ve Duhatu'l-Arap'tan sayılan Kays b. Sad antlaşmayı tanımadı.¹⁴⁶ Yanındaki çoğunluğu Ensar'dan oluşan dört bin kişilik kuvvetleriyle Muaviye'nin gözetimi ve kuşatması altında direniyordu. Bu sayıdaki bir birliğin Muaviye'ye karşı koyabilmesi gerçekten çok zordu. Hz. Hasan, anlaşma yaptıktan sonra Kays b. Sad'a Muaviye'ye itaat etmesini emretti. Kays, ordudaki askerlere yaptığı bir konuşmada: "Sapıklık imamına itaat etmek veya imam olmayan birisiy-

¹⁴³ Taberî, III, 942.

¹⁴⁴ Belazûrî, III, 289.

¹⁴⁵ Taberî, III, 942.

¹⁴⁶ Zehebi, III, 108.

le beraber savaşmak yollarından birini tercih edin." dedi. Askerlerin çoğu Muaviye'ye biat etti. Bu gelişme üzerine Kays, küçük bir grupla birlikte oradan ayrıldı ve Muaviye'ye biat etmedi.¹⁴⁷

Belazûri aktarır:

Muaviye, Hasan b. Ali'nin yanında yer alıp da, yanına gelmek istemeyen Kays b. Sad b. Ubade'ye mektup yazarak: "Ey Yahudi oğlu Yahudi! Sen kölelerimizden birisisin." dedi. O da ona mektup yazarak: "Ey putperest oğlu putperest! Siz de zorla İslam'a girdiniz; ama ondan kendi isteğinizle çıktınız." dedi.¹⁴⁸

Sertliğin kar etmediğini gören Muaviye, Kays'a boş bir kağıt göndererek ona istediğini yazabileceğini, yazdığı şeyin kendisinin olacağını bildirdi. Kays, çaresizlik içinde, sadece can ve mal güvenliği karşılığında Muaviye'ye biat etti.¹⁴⁹

Siyaseten başarı böyle bir şeydir. Hayatı Muaviye ile mücadele içinde geçen Kays'ın itaatini almak, satrançta rakibi kımıldayamaz hale getirmek gibidir. Böyle de olmuştur. Kendisine başka şans bırakılmamış, kan dökmeksizin başarı sağlamıştır.

Biat Şartları

Hiz. Hasan ile Muaviye arasında yapılan anlaşmanın şartları hususunda bazı farklı anlatımlar bulunsa da kesin olan şudur ki: Hiz. Hasan, Muaviye lehine hilafetten vazgeçmiştir. Şimdi Muaviye'nin Şam ve Kufe'nin ileri gelenlerinin şahitliği huzurunda ağır yeminler eşliğinde ahitler verdiği¹⁵⁰ antlaşma şartlarını sırasıyla inceleyelim:

¹⁴⁷ Taberî, III, 943.

¹⁴⁸ Belazûri, V, 40.

¹⁴⁹ Taberî, III, 943.

¹⁵⁰ Belazûri, III, 286.

Beytülmal

Hız. Hasan, Kufe beytülmalını istemişti. Kufe beytülmalinde bulunan para Hız. Hasan'a verildiği gibi¹⁵¹ ayrıca her yıl bir milyon dirhem Hız. Hasan'a gönderilecekti.¹⁵² Muaviye bu iki şartı yerine getirmiştir.¹⁵³ O antlaşmanın gerçekleştirilip Hız. Hasan'ın teslim olabilmesi için her şeyi vermeye razı olmuştur. Hatta bu konuda çok taviz verdiği için, "Muaviye başı Medine'de ve sonu Şam'da olan bir kervanı Hasan'a vermiştir." denilmiştir.¹⁵⁴ Yalnız her yıl gönderdiği ikinci şartı zaman zaman aksatmıştır. Bununla Hız. Hasan'a bazı konularda şantaj yapmayı ve onu kendisinden para dilenir hale getirmeyi istemiştir.¹⁵⁵

Aile Koruması

Hız. Hasan, halifeliği devretmesi karşılığında; kendisinin, ailesinin¹⁵⁶ ve taraftarlarının can ve mal güvenliğinin sağlanmasını istemiştir.¹⁵⁷ Hız. Hasan'ın isteği Ehl-i Beyt taraftarlarının yönetim tarafından hesaba çekilmemesi, bir "devr-i sabık" anlayışıyla insanlara haksızlık yapılmamasıydı. Sonraki yıllarda Kufe valisi Ziyad b. Ebih'in Hız. Ali taraftarı olarak bilinen Said b. Serh'i cezalandırması ve evini yıkması üzerine durum Hız. Hasan tarafından Muaviye'ye bildirilmiş, o da Ziyad'a talimat vererek tutuklunun serbest bırakılmasını ve yıkılan evinin yeniden inşa edilmesini sağlamıştır.¹⁵⁸ Muaviye her ne kadar bu tür uygulamalar yapsa da Hız. Hasan'ın bu talebini zaman zaman uygulamamıştır. Nitekim Ali taraftarı Hucr b. Adiy ve arkadaşlarının idamı bunun bir örneğidir.¹⁵⁹

151 İbn Sad, IV, 384.

152 Belazûrî, III, 286.

153 İbn Sad, IV, 384; Taberî, III, 943.

154 Belazûrî, III, 292.

155 Suyutî, 199.

156 İbn Sad, IV, 383.

157 Dineverî, 270.

158 İbn Hallikan, *Vefeyatü'l-Ayan*, Beyrut ts. VI, 359 vd.

159 Yakubî, II, 140-141.

Ekonomik Garanti

İran'ın Fars bölgesindeki Fesa ve Darabcird bölgesinin haracı, Hz. Hasan'a tahsis edilecek ve her yıl Medine'ye getirilip Hz. Hasan'a verilecekti.¹⁶⁰ Muaviye bu şartı da kabul etmiş ve Hz. Hasan'ın amillerinin o bölgeye giderek haraç toplayabileceğini belirtmiştir.¹⁶¹

Anlaşmanın bu maddesine rağmen, Hz. Hasan antlaşmadan sonra yaşadığı on yıl boyunca bu bölgelerin haracını hiçbir zaman alamamıştır. Çünkü Muaviye söz verse de gizlice Basralılarla haber göndererek Basra'ya bağlı bu bölgelerin haracının verilmesine engel olmalarını sağlamıştır.¹⁶² Basralılar, Hz. Hasan'ın görevlisini kovup "Bizim ganimetlerimiz kimseye götürülemez." demişlerdir.¹⁶³ Sonuçta Muaviye, bu meseleyi sanki kendisi yapmamış gibi başkalarına hallettirmiştir.¹⁶⁴

Bazı Şii müellifler, Hz. Hasan'ın antlaşmadaki ekonomik taleplerinin masum imam anlayışına uymayacağı ön kabulüyle ve onun dünyevi menfaat elde etmek isteğiyle halifeliği Muaviye'ye devreden bir kişi olarak gösterileceğinden hareketle antlaşmanın bu maddelerini reddederek.¹⁶⁵ Böyle bir savunmaya gerek yoktur. Hz. Hasan da insandır gayet tabii insani istekleri vardır. Yanlış da yapmış olabilir. Şia'nın inandığı gibi masum değildir. Kaldı ki muhtemelen bundan sonraki hayatı için Muaviye'ye güvenemediğinden olsa gerek, bu tür maddi talepleri anlaşma metnine yazdırması da mümkündür. Zaten zaman onu haklı çıkarmıştır. Aktaracağımız rivayet bunu anlatır:

Muaviye, Medine'ye geldiğinde hem ağzını aramak hem de Hz. Hasan'ı meclisin alt tarafına oturtarak aşağılamak istemiş-

160 İbn Sad, IV, 384.

161 Belazûrî, III, 286.

162 İbn Sad, VI, 384.

163 İbnü'l-Esir, III, 272.

164 İbn Sad, VI, 384.

165 Caferîyan, 94-96.

ti. Hasan b. Ali, Muaviye'nin yanına gelip oturunca, Muaviye dedi ki: "Üstlendiğim görevin ehli olmadığımı ve içinde bulunduğum konumun hakkım olmadığına ilişkin Aişe'nin ileri sürdüğü iddia, hayret veren bir şeydir. Allah onu bağışlasın, böyle bir iddiada bulunmak, onu ne ilgilendirir? Bu konuda benimle anlaşılamayan sadece baban idi. Onu da Allah yanına almayı tercih etmiştir." Bunun üzerine Hasan, "Ya Muaviye, bu ilginç bir şey midir?" dedi. O da, "Evet vallahi, bu ilginç bir şeydir." dedi. Hasan ise, "Ben sana bundan daha ilginç olanı söyleyeyim mi?" dedi. Muaviye, "Nedir o?" dedi. Hasan, "Senin meclisin başında oturmuş olman, benim de ayaklarının dibinde oturmuş olmamdır." dedi.

Yaptığı yanlış Hz. Hasan tarafından yüzüne vurulunca derhal konuyu değiştirerek rüşvet önermeye girişerek susturmak istedi. Rivayet şöyle devam ediyor:

Bunun üzerine Muaviye gülerek, "Kardeşimin oğlu, üzerinde bir borcun olduğu bilgisi bana ulaştı." dedi. Hasan, "Evet üzerimde bir borç vardır." dedi. Muaviye, "Ne kadardır?" dedi. Hasan, "Yüz bin" dedi. Muaviye, "Sana üç yüz bin dirhem verilmesini emrettik." dedikten sonra, "Borcun için yüz bin, ailen için yüz bin, kendi şahsın için de yüz bin ayrıldı. Tahsisatını teslim alabilirsin." dedi. Hasan çıktığında, Yezid, "Yemin ederim ki, bu adamın seni karşıladığı şekilde, seni karşılayan başka bir adam görmedim; ardından da ona üç yüz bin verilmesini emrediyorsun." dedi. O da, "Yavrum; hak onların hakkıdır; onlardan birisi yanına geldiğinde, işlerini hemen gör, onlarla bir araya gelerek sorunlarını sor!" dedi.¹⁶⁶

Veliahtlık

Bir diğer madde ise Muaviye'den sonra halifelğe kimin geleceği meselesidir. Muaviye ilk haber gönderdiğinde kendinden sonra idareyi kendisine devredeceğini elçiler vasıtasıyla Hz. Hasan'a bildirmişti.¹⁶⁷ Belazûri, ikisi arasındaki anlaşmada açıkça; "Muaviye'den sonra Hz. Hasan'ın hilafete geçeceği ve onun dışında kimseye devredemeyeceği,

¹⁶⁶ Belazûri, V, 110.

¹⁶⁷ Belazûri, III, 285.

(Hz. Hasan'ın olmaması durumunda) bu işi şûraya bırakacağı" şeklinde bir madde çerçevesinde bu meseleyi çözüp anlaştıklarını zikreder.¹⁶⁸ İbn Sad ise bu antlaşmanın gizli bir görüşme neticesinde olduğunu, buna göre; Muaviye'nin ölümünden sonra Hasan sağ ise hilafetin Hz. Hasan'a verileceği konusunda anlaştıklarını aktarır.¹⁶⁹ Dolayısıyla Hz. Hasan'ın Medine'ye gitmekle hilafetten tamamen vazgeçtiği şeklindeki bir kanaat doğru değildir.¹⁷⁰

Nitekim bu gizli veya açık şart sebebiyle olsa gerek Muaviye oğlu Yezid'in veliahtlığı önünde duran Hz. Hasan engelini zaman içinde ortadan kaldırmayı düşünmüştür. Çünkü oğlu Yezid için açıkça veliahtlık iddiasını ortaya atabilmesi Hz. Hasan'ın ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Bu düşünce Hz. Hasan'ın zehirletilerek öldürülmesiyle icraata geçecek hale gelmiştir.

Sövgü ve Lanetleme

Haz. Hasan'ın bir diğer isteği Muaviye'nin hakim olduğu bölgelerde minberlerden Hz. Ali'ye yapılan lanetleme ve sövgü olayının kaldırılmasıdır. Bu şart uygulama alanı bulamamıştır. İbn Sad'da, "Muaviye, Hasan'ın işiteceği şekilde Ali'ye sebbetmekten vazgeçti."¹⁷¹ şeklinde geçen bir rivayetten de anladığımız kadarıyla Muaviye'nin eski hakim olduğu ve kendi taraftarlarının yoğun olduğu bölgelerde bu uygulama devam etmiştir. Ancak Ali taraftarlarının yoğun olduğu Kufe gibi yerlerde ise kısmen kaldırılrsa da devam ettiği yerler de olmuştur. Muaviye, Ali taraftarlarını tahrik edecek ve isyana sevk edecek minberlerden sebbetme (Hz. Ali sövmeye) şeklindeki bir uygulamayı bazı yerlerde siyaseten uygun görmemiş olmalıdır.¹⁷²

¹⁶⁸ Belazürî, III, 268-269; İbn Asem, IV, 160.

¹⁶⁹ İbn Sad, VI, 387.

¹⁷⁰ Demircan, *İktidar Mücadelesi*, 64.

¹⁷¹ İbn Sad, IV, 381-382.

¹⁷² Demircan, *İktidar Mücadelesi*, 70.

Ancak Muaviye'nin bu yasak uygulamasının sürekli bu şekilde devam ettiğini söyleyemeyiz. Hz. Ali'nin taraftarlarının yoğun olduğu bölgelerde kısmen yapılmasa da zaman zaman sövgü olayları sonraki yıllarda da devam etmiştir. Nitekim sahabeden olup Muaviye'nin Kufe valiliğini yapan Muğire b. Şube'nin svgye devam etmesi sebebiyle Hz. Ali'nin önemli arkadaşlarından¹⁷³ Hucr b. Adiy tarafından itiraz edildiğini tarih kitapları yazar. Hucr bu itirazı üzerine dokuz arkadaşı ile birlikte Muaviye tarafından idam edilmiştir. Onları ölümden kurtarmak için Hz. Aişe'nin yoğun çabası da kar etmemiştir.¹⁷⁴ Yine Medine'de bu uygulamanın Mervan tarafından devam ettirildiğini görüyoruz.¹⁷⁵ Nitekim Medine'de Mervan'ın vali olduğu altı yıl boyunca minberden Hz. Ali'ye sövme olayı gerçekleşmiştir.¹⁷⁶ Mervan elbette Muaviye'nin onayı olmaksızın böyle bir icraatı gerçekleştiremez.

Anlaşılan Hz. Hasan'ın sebbetmenin yasaklanması şeklindeki şartı, Muaviye açısından bir şey ifade etmemiştir. Muaviye anladığımız kadarıyla Hz. Ali'nin taraftarlarını tespit edeceği yerlerde bunu uygulamaya devam ettirmiştir.¹⁷⁷ Her ne kadar sövgü olayını ilk başlatan Hz. Ali olsa da¹⁷⁸ Muaviye'nin bunu ısrarla devam ettirmesinin arkasında bu svgye itiraz edecek fanatik Ali taraftarlarını tespit etmek ve onları yok etmek olduğu düşünülebilir. Yani Muaviye'nin sadece svgye itiraz ettikleri için bu şahısları ldrdğine ihtimal vermiyoruz. O, bu kadar basit şeylerle düşman kazanmayacak kadar siyaseti bilen biridir. Ancak sahabedir diye onu savunma adına minberlerden böyle bir sövgü olayı olmamıştır¹⁷⁹ şeklinde sahabeyi kurtarma adına bazı kanatlar vardır ki bunlar itibar edilecek şeyler değildir. Kafayı kuma gmmekle düşmandan kurtulunmaz.

173 Dineveri, 276.

174 Yakubi, II, 140-141.

175 Suyuti, 215.

176 İbn Sad, VI, 409.

177 İbnül-Esir, III, 272.

178 Belazri, III, 126.

179 Sallabi, 485.

Muaviye bütün bu şartları Şam ve Kufe'nin ileri gelenlerinin şahitliği huzurunda ağır yeminler ve ahitler vererek kabul etse de¹⁸⁰ esasen onun için hiçbir şey ifade etmiyordu. İşine geldiği kadarını uyguluyor, işine gelmeyince rahatlıkla çiğneyebiliyordu. Nitekim bunu bir konuşmasında açıkça ifade etmiştir:

Ey insanlar! Ben fitne sırasında bazı şartlar ortaya koymuştum. Amacım, dostluğu geliştirmek ve savaşı sona erdirmektir. Bilin ki, o şartlar ayaklarımın altındadır.¹⁸¹

Cemaat Yılı

Hiz. Hasan'ın bir yıla varmayan hilafeti son buldu.¹⁸² Tahkim olayı sonrası halifelik için biat alan¹⁸³ Muaviye bu sene Kudüs'te genel biat aldı¹⁸⁴ ve kendisine *Emiru'l-müminin* denildi.¹⁸⁵ Hilafetin devri anlaşmasından sonra başta Hiz. Hasan, kardeşi Hiz. Hüseyin ile Ehl-i Beyt mensupları daha sonra da bölge halkı yeni halifeye itaatlerini bildirdiler.¹⁸⁶ İki taraf Kufe'ye geldi. Muaviye antlaşma gereği tutarı altı milyon dirhem olan beytülmalî Hiz. Hasan'a verdi.¹⁸⁷ Kufe mescidinde toplanan insanlara yaptığı konuşmada Hiz. Hasan genel olarak şöyle dedi:

Ey insanlar! Kuşkusuz insanların en akıllısı Allah'tan korkan, insanların en ahmağı ise günahkardır. Eğer Cabelk ile Cabers (doğu-batı) arasında dedesi Allah'ın peygamberi olan birisini ararsanız, benden ve kardeşim Hüseyin'den başkasını bulamazsınız. Allah sizi ilkimizle (Hiz. Peygamber) hidayete erdirmiş, sonuncumuzla da (Hasan) kanlarınızı kurtarmıştır. Ben bu işin (fitnenin) başlangıcında insanları (savaşa) zorluyordum. Kuşkusuz ki Muaviye, bana ait olan bir hak konusunda benimle tartışmaya girdi. Ben ümmetin barışı ve kanlarının

180 Belazûri, III, 286.

181 Belazûri, III, 289.

182 Zehebi, III, 263.

183 Halife b. Hayyat, 238.

184 Taberi, III, 942.

185 İbnü'l-Esir, III, 267.

186 Dineveri, 270.

187 İbn Sad, VI, 384.

dökülmemesi için bu hakkımı ona bıraktım. Sizler de barıştıklarım ile barışmak üzerine bana biat etmiştiniz. Muaviye'ye bıraktığım bu iş ya bu konuda benden daha çok hak sahibi olan bir adamın hakkıydı ve bu hakkını almış oldu ya da benim hakkımdı ve ben ümmetin barışı ve kanlarının akıtılmaması için bu hakkımı Muaviye'ye terk etmiş oldum. Ben Muaviye ile barışmanın doğru olduğunu düşündüm ve ona biat ettim. Kanın akıtılmamasının akıtılmasından daha hayırlı olduğunu düşündüm. (Böylece) sizin barış içinde yaşamanızı ve yaptığım bu işin, kanın akıtılmasını temenni edenlerin aleyhine delil olmasını istedim. Bu işin bir süresi vardır. Dünya nöbetleşedir. Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyuruyor:¹⁸⁸ *"Artık size vadolunan şey yakın mı uzak mı bilmiyorum. Şüphesiz Allah sözün açığını da bilir, gizli tuttuklarınızı da bilir. Bilmiyorum, belki de o (azabın ertelenmesi) sizi denemek ve bir zamana kadar sizi (imkanlardan) faydalandırmak içindir."* Sonra sustu ve insanlar dağılmaya başladılar.¹⁸⁹

Muaviye'nin bu konuşmadan rahatsız olup Hz. Hasan'dan konuyu daha izah etmesini isteyince Hz. Hasan da açıklama yapmıştır.¹⁹⁰

Onun ardından Muaviye de halka hitap etmiştir.¹⁹¹ Ancak her ne olursa olsun Hz. Hasan'ın dile getirdiği ayet gerçeği ifade etmektedir. Muaviye Hz. Hasan'ın vefatından sonra on yıl daha yaşamış ve şu anlaşılmıştır: Dünya kimseye kalmıyor.

Hız. Hasan'ın Muaviye'ye biati Hicretin 41. yılı 25 Rabîulevvel (29 Temmuz 661) tarihinde gerçekleşti. Hız. Hasan, biatten sonra kardeşi Hız. Hüseyin ile birlikte Kufe'yi terk ederek Medine'ye gitti.¹⁹² Bu yıla "Amu'l-Cemaa" yani "Birlik Yılı" denilmiştir. Böylece Muaviye bütün İslam dünyasının tek halifesi oldu. Sonuç olarak; Hız. Ali'nin vefatından sonra Kufeliler tarafından hilafete getirilen Hız. Hasan'ın

188 Enbiya, 109-111.

189 Belazûri, III, 288.

190 Taberi, III, 943.

191 Belazûri III, 288.

192 Taberi, III, 943.

en önemli icraatı, Muaviye lehine hilafet haklarından vazgeçerek Müslümanların tekrar tek bir yöneticinin idaresi altında bir araya gelmelerini sağlamasıdır.

Cemaat Rivayeti

İslam tarihi siyasi olaylarının sonraki yıllarda rivayetler manzumesine dönüştürüldüğü bir gerçektir. Siyasi gruplar çok sonraki yıllarda gerçekleşen olayları Hz. Peygamber'in dilinden söylenmiş gibi zikrederek kendilerinin haklılığını ispatlamaya çalışmışlardır. Bunlardan biri de Hz. Hasan'ın Muaviye ile antlaşmasını konu eden rivayettir:

Hz. Peygamber'in yanında Hasan vardı. Dedi ki: "Bu oğlum seyyiddir. Umulur ki, Allah bunun sayesinde iki muazzam Müslüman orduyu sulha kavuşturacaktır."¹⁹³

Bu rivayet ile Hz. Peygamber'in bir müjdesine¹⁹⁴ ve önceden bilinen bir mucizesine¹⁹⁵ tanık olunduğu yüksek perdeden ifade edilir.¹⁹⁶ Bu konuda akademik çalışmalarda bile bu vurguya rastlanabilmekte ve "Zaten peygamber de böyle demişti." şeklinde bu mucizeye atıf yapılmaktadır.¹⁹⁷

Esasen bu rivayetin gerçekleşen bir olaya dini bir boyut kazandırma niyeti ile uydurulduğu açıktır. Hz. Hasan'ın Muaviye karşısındaki acziyetinin müdafaasını Hz. Peygamber'e yaptırmış olmaktadırlar. Böylece yüksek tazminatlarla hilafeti Muaviye'ye devretmesi sebebiyle taraftarları tarafından "yüz karası" olarak suçlanan Hz. Hasan, bu tür rivayetlerle bilakis medar-ı iftihar olacaktır.¹⁹⁸ Ancak bu tür uydurmaların getirileri dini açıdan tam bir

193 İbn Sad, IV, 362; Belazûri, III, 273; Buhari, Fiten, 20.

194 Mesudi, II, 553.

195 İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, II, 14.

196 İbn Kesir, XI, 141; Suyuti, 198; Sallabi, 430.

197 Mehmet Ali Kapar, "Hz. Hasan'ın Hilafeti Muaviye'ye Devretmesi", *Çeşitli Yönleriyle Hz. Hasan*, Sivas 2014, 36.

198 Mehmet Hatiboğlu, *Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, Ankara 2015, 91-92.

tahrip edici boyut üstlenmektedir. Nitekim bu anlayışın kötü bir tezahürü olsa gerek; İbnü'l-Arabî, buradan yola çıkarak Hz. Hasan'ın bu gaybi habere istinaden savaşmak istemediğini ve bu yüzden Muaviye ile barış yapıldığını ve Allah'ın dilemesiyle hilafetin Muaviye'ye geçtiğini söyleyebilmiştir.¹⁹⁹

Ancak Hz. Hasan'ın, gerçekten böyle bir hadisi bildiğini ve bu hadis ile amel edip bunun sonucunda Muaviye ile savaşmak istemediğini kabul edersek, bu durumda onun savaş için asker toplamasını, öncü birliklerini Şam topraklarına göndermesini nasıl izah edebiliriz?²⁰⁰ Bu rivayet doğru olsaydı, Hz. Hasan'ın Kufe'den hiç hareket etmeksizin hilafeti Muaviye'ye devretmesi gerekirdi. Halbuki o, başkentten Medain'e kadar gittikten ve olumsuz şartları gördükten sonra vazifesini Muaviye'ye teslim edeceğini açıklamıştır.²⁰¹ Yani ne kadar gariptir ki Hz. Hasan'ın istemeden yaptığı teslim olma olayı övgü malzemesine dönüştürülmüş ve buna Hz. Peygamber de alet edilmiştir. Bu örnek, övgücü tarih algısının sürekli yaptığı icraatlarından biridir.

Görüldüğü gibi uydurma bir rivayet üzerinden sadece tarihi veriler değil, dini anlayışlar da yok edilebiliyor. Buna göre tarih insanların icra ettiği bir şey değil, Allah'ın dizayn ettiği bir alan olmaktadır. Ortaya konulan anlayışla; insanın tarihi değil, Allah'ın tarihi aktarılmaktadır. İnsan ise bu anlayışa göre; figürandır ve hiçbir etkisi olmayan pasif elemandır.²⁰²

199 İbnü'l-Arabî, *el-Avasım*, Kahire 1412, 218.

200 Apak, *Hulefa-i Raşidin Dönemi*, 387.

201 Söylemez, 99 vd.

202 Aslında bu tür rivayetlerden yola çıkarsak, sıkça vurgulanan ve çoğunda açıkça ifade edilen, belirlenmiş, dönemlendirilmiş tarih vurgusu insan iradesine bağlı bir tarihi değil, Allah'ın tamamen kontrolünde olan bir tarihi ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in "Şu tarihte şöyle olacak, şu zamanda bunlar meydana gelecek." demesi "Allah tarihi böyle kurgulamış, bunun aksine bir şeyin olması imkânsızdır." demektir. Böylece, İslam geleneğindeki tarih algısı, Allah'ın eylemlerinin (tecellillerinin) tarihine

Mesele kadere bağlanınca tabii ki Emevilerin gelişinin Hz. Peygamber'e ayetlerle izah edildiğini anlatan şu rivayet de Hz. Hasan'ın müdafaası için üretilecektir:

Hz. Hasan Kufe'den ayrıldığında adamın biri ona hücum ederek: "Ey Müslümanların yüzünü kara çıkartan adam!" diye bağırması, Hz. Hasan da ona şöyle cevap vermişti: "Beni kınama! Hz. Peygamber rüyasında Ümeyyeoğullarının birbiri ardından minbere çıktıklarını gördü. Bu rüya Hz. Peygamber'i üzmüştü, ancak Yüce Allah bunun üzerine ona şu ayetleri indirdi: *"Biz sana Kevser'i verdik* (Kevser cennette bir nehirdir). Arkasından indirdiği Kadir suresinde şöyle buyurdu: *"Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik... O (gece) bin aydan daha hayırlıdır."* Senden sonra Ümeyyeoğulları bu göreve sahip olacaklardır."²⁰³

Halbuki bu rivayetin aşağıda aktardığımız sahih rivayete ilave olarak (müddrec olarak) eklendiği gayet açıktır; Süfyan b. Leyl Hasan'ın yanına gitti: "Ey müminleri zillete düşüren adam!" dedi. Yine Hicr b. Adiy el-Kindi de Hasan'ı kınadı: "Sen müminlerin yüzünü kararttın." dedi. Bunun üzerine Hz. Hasan ona, "Herkes senin sevdiğini sevecek değildir. Herkesin görüşü de seninki gibi olmaz. Ben bunu sizin selamette kalmanız için yaptım." dedi.²⁰⁴

İki rivayet arasındaki fark belirgin bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu rivayet, herhangi bir anlatımın alınıp bir kısmı değiştirilerek isteğe uygun hale dönüştürülmesinin sadece bir tek misalidir. Daha ilginç Hz. Peygamber adına yapılan bu uygulamaya Kur'an da alet edilmiş ve Emevile-

dönüşmüş, insan da bu tarihin sadece figüranları konumuna inmiştir. Böyle bir bakış açısına göre: "Kâfirlerle Allah mücadele edecek, zalimlerin cezasını Allah verecek, adil kurtarıcıları Allah gönderecek, hastalarımıza şifayı o verecek, borçlularımızın borcunu o ödeyecek, vs"... İslam dünyasında yapılan dualara ve bu duaların muhtevasına baktığımızda, belirlemeye çalıştığımız tarih anlayışının nasıl hâkim olduğunu çok açık olarak görebiliriz. Akıf'ın "Huda'yı kendisine hizmetçi yaptı, kendi oldu Huda." dediği durum ortaya çıkmaktadır ... Bkz. Mehmet Azımlı, *Tarih Okumaları*, Ankara 2016, 14.

203 İbn Asem, IV, 167; İbnü'l-Esir, III, 274.

204 Belazûri, III, 289.

rin ömrünü bildiren ayet olarak Kadir suresinin 3. ayetinin nazil olduğu zikredilivermiştir:

Kasım diyor ki: Biz de Emevilerin hükümrarlık sürelerini hesap ettik bunun bin aydan ne bir gün fazla ne de bir gün eksik olduğunu gördük.²⁰⁵

rin ömrünü bildiren ayet olarak Kadir suresinin 3. ayetinin nazil olduğu zikredilivermiştir:

Kasım diyor ki: Biz de Emevilerin hükümdarlık sürelerini hesap ettik bunun bin aydan ne bir gün fazla ne de bir gün eksik olduğunu gördük. 205

III. BÖLÜM MEDİNE HAYATI

Hız. Hasan, barış anlaşmasından sonra Kufe'den ayrılarak Medine'ye yerleşti. Orada siyasetten uzak bir hayat yaşadı. Kendisine Muaviye'ye isyan konusunda yapılan tariz ve eleştirilere kulak tıkadı, gelen teşvik ve tahrikleri önemsemedi, itibar etmedi. Bu konuda her sokaktan geçişinde kendini ayıplarlardı.¹ Bir defasında, "Sen hilafet hakkını Tuleka'dan birine teslim edip Medine'ye geldin." diyenlere, "Ben ayıplanmayı ateşe tercih ettim." demiştir.²

Bu olay ölümüne kadar sürekli önüne getirilmiş ve gündemden hiç düşmemiştir:

Bir adam Medine'de Hasan'ın yanına girdi; Hasan'ın elinde bir sahife vardı.

Adam: "Anam babam sana feda olsun, bu nedir?" dedi.

Hasan: "Bu Muaviye'den gelen bir mektuptur; hem vaatlerde bulunuyor hem de tehdit ediyor." dedi.

Bunun üzerine adam: "Sen onun adaletli olduğunu düşünüyordun." dedi.

Hasan: "Doğru; ancak ben korktum ki, kıyamet günü 70 000-80 000 veya daha fazla ya da daha az insan gelsin de, hepsinin şah damarlarından kan aksın ve: "Ya Rabbi! Neden kanım akıtıldı?" desinler." dedi.³

Bir seferinde davayı sattığı şeklindeki söze sakince cevap vermişti:

Süfyan b. Leyl, Hasan'ın yanına gitti ve: "Ey müminleri zillete düşüren adam." dedi. Yine Hucr b. Adiy de Hasan'ı kınadı

1 İbn Kesir XI, 141.

2 İbn Sad, IV, 385.

3 Belazûri, III, 269.

ve: "Sen müminlerin yüzünü kararttın." dedi. Bunun üzerine Hasan ona, "Herkes senin sevdiğini sevecek değildir. Herkesin görüşü de seninki gibi olmaz. Ben bunu sizin selamette kalmanız için yaptım." dedi.⁴

Muaviye bazan Hz. Hasan'ın tekrar isyanı düşünüp düşünmediğini kontrol amaçlı olarak Medine'den gelenler ile onun durumunu soruşturur idi:

Bir defasında Muaviye Medine ehlinde Kureyşli bir adama, "Hasan hakkında bana bilgi ver." dedi. Adam: "Ya Emiru'l-müminin! Hasan sabah namazını kıldığı zaman güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde oturur. Sonra sırtını (duvara) verir. Hz. Peygamber'in mescidinde olan herkes onun yanına gelir ve duha vaktine kadar onun yanında sohbet ederler. Duha vakti olunca iki rekat namaz kılar, sonra çıkar ve müminlerin annelerinin yanına gelir, onlara selam verir. Onlar da çoğu zaman ona hediyeler verirler. Sonra evine döner; daha sonra (öğle namazı için) mescide gider ve insanlar sohbet için yanına gelirler." deyince Muaviye, "Bizim onunla bir meselemiz yok." dedi.⁵

Medine valisi Mervan da zaman zaman Hz. Ali'ye tahkirde bulunur ve Cuma günleri minberden Hz. Ali'ye hakaret eder,⁶ Hz. Hasan'ın ve Haşimilerin tavrını ölçerek onları tahrik etmeye çalışırdı. Hz. Hasan bunları dinler, cevap vermez onun arkasında namaz kılardı.⁷ Emeviler, Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'in kızının çocuğu olmakla övülmesini hazmedemiyorlardı. Bu sebeple en ufak bir olayda hakaret etmeye çalışıyorlardı. Mervan bir gün Hz. Hasan'a haber göndererek "Sen katır gibisin, katıra baban kimdir?" derler, katır ise "Anam kısıraktır." cevabını verir. (Sen de böylesin. Sürekli annenin Hz. Peygamber'in kızı olduğunu söylersin)" şeklindeki sözüne karşı Hz. Hasan, "Sana cevap vermeyeceğim, ben de sana iftira çalmayacağım. Hesabımız öbür tarafta olacaktır." dedi.⁸

4 Belazûrî, III, 289.

5 İbn Sad, IV, 373; Belazûrî, III, 274.

6 Suyutî, 215.

7 İbn Sad, IV, 374.

8 Suyutî, 215.

Muaviye, Medine'ye geldiğinde hutbe verirken Ali'den bahsederek onu eleştirdi; onu Osman'ın öldürülmesinden sorumlu tutup, katillerine destek vermekle suçladı. O sırada, ise minbere yakın bir yerde oturmakta olan Hasan b. Ali, ayağa kalkarak, "Ey Şam halkı; Muaviye, ele geçirdiği bu hükümdarlıkla sizi kandırmak istiyor; kendi çocuklarına mal biriktiriyor." dedi. Bunun üzerine Şam halkından olan bir adam ayağa kalkarak Hasan'ın sözünü kesmek isteyerek, "Ya Hasan, sen Muaviye'nin olumsuz niteliklerini anlattın; kendinin de tuvaletini yapma şeklini anlatsana!" dedi. Hasan da, "Be hey ahmak! Ben, (halkı rahatsız etmemek için) uzak bir yere gider, işimi yapar ve sol elimle temizlik yaparım." dedi. Adamın bu sözü, orada bulunan Medine halkından olan bazılarını öfkeliendirdiği gibi Hasan da ona çok kızdı. Muaviye bu durumu görünce, Hasan'ın başına olumsuz bir durumun gelmesi ve halkın birbirine düşmesi endişesiyle minberden inip, Hasan'ın elinden tutarak onu evine kadar götürdü. Daha sonra, biraz su ile un ve süttten yapılan, sevik denilen bir çeşit yemekten bir parça alıp onu eliyle suya batırıp Hasan'a "Al iç ey Fatıma'nın oğlu! Yemin ederim ki, gönlünü güçlendirmek için bunu suya batırdım." dedi. Hasan alıp, içtikten sonra bu sefer onu Muaviye'ye uzatarak, "Al sen de iç! Ey Hint'in oğlu, yemin ederim ki, benim gibi bir kişi, şimdiye kadar sana bunu ikram etmemiştir; iki durum arasında çok büyük bir fark vardır." dedi. Muaviye de, "Evet vallahi, ben öyle söylemekle seni rahatsız etmek istemedim." dedi.⁹

Dönem üretim ekonomisi değil, adeta yağma ekonomisi üzerine kuruluydu. Mekke ve Medine'dekiler -avam tabiriyle adeta çalışmadan yatıyorlar- kuzeyden gelen ganimet gelirleriyle yaşıyorlardı. Hz. Hasan da aynı şekildeydi. Muaviye'nin zaman zaman verdiği sözleri bozup Hz. Hasan'ı maddi sıkıntıya düşürdüğü ve kendisine adeta mektup ile mal konusunda yalvardığı biliniyor.¹⁰ Hz. Hasan, bunlara sabretti. Medine'de namaz dışında yaptığı rutin pek bir şey yoktu. Belki de rivayetlere yansıdığı şekilde çok evliliklerinin problemleriyle uğraşıyordu. Aktaracağımız rivayet

9 Belazûrî, V, 121.

10 Suyutî, 218.

bunun göstergesi olmalı: "Hz. Hasan bir kadınla evlendi. Kadına yüz carıye gönderdi, her carıye ile birlikte 1000 dirhem gönderdi."¹¹ Bu rivayet, fethedilen kuzey bölgelerinin yağmalanmasını boyutlarını göstermesi açısından ve kazanmadan sürekli harcama kültürüyle nasıl yaşadıklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Muaviye, Hz. Hasan'a verdiği sözleri bozsa da Hz. Hasan belki de mecburiyetten hiçbir zaman verdiği sözünü bozmadı. Bir defasında, niye zelil bir şekilde teslim olduğunu soranlara: "Ben müminleri zelil etmedim. Aksine onları aziz eyledim. Barışı taraftarlarımın savaştan kaçmalarını gördüğümünden sizlerden ölümü savuşturmak istedim. Yemin olsun ki dağlarla, ağaçlarla yürüsek bu işi ona bırakmaktan başka çare yoktu." derken doğru söylüyordu. Onun yanından çıkanlar Hz. Hüseyin'e uğrayıp durumu anlatınca, "Doğru söylemiş hepiniz evinize çekilin." dedi.¹²

Muaviye ona mektup gönderip Harici isyan lideri Ferwa'ya karşı çarpışmasını istemişti. Ancak Hz. Hasan Muaviye'ye şunları yazmıştı:

Eğer ben ehl-i kiblede herhangi bir kimseyle savaşma konusunda istekli olsaydım ilk önce seninle savaşırdım. Bu ümmetin sulh ve sükun içinde yaşamasını ve kanlarının akıtılmamasını arzu ettiğimden dolayı da seni ve seninle savaşmayı terk ettim.¹³

Vefatı (49/669)

Hz. Hasan, Medine'ye gittikten yaklaşık 10 yıl sonra 49/669 yılında hastalanarak 46 yaşında vefat etti. Hz. Hasan'ın vefatının normal hastalanarak olduğunu belirtenler olsa da bu kadar erken yaşta vefatı şüphe çekmektedir. Nitekim onun zehirletilerek öldürtüldüğü hakkındaki rivayetler ağırlıktadır. Hz. Hasan'a defalarca zehir içirildiği, her defasında da ölümden kurtulduğu, ancak vefatına sebep

11 İbn Kesir, XI, 197.

12 Dineverî, 272-273.

13 Belazürî, V, 169; İbnü'l-Esir, III, 275.

olan son zehir içirilişinde ise zehrin bağırsağını parçaladığı, ciğerine zarar verdiği ve bu sebeple vefat edince Haşimîlerin kadınlarının bir ay müddetle ona ağıt yaktıkları zikredilir.¹⁴

Bazı rivayetlerde Hz. Hasan'ı eşlerinden Hînd bt. Sûheyl b. Amr'ın, Muaviye'nin gönderdiği zehir ile öldürdüğü¹⁵ zikredilse de rivayetlerin çoğu Hz. Hasan'ın uzun süre evli kaldığı¹⁶ eşi Eşas b. Kays'ın kızı Cade tarafından zehirletildiği üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna göre; Cade, 1000 dirhem, bir miktar arazi ve Muaviye'nin oğlu Yezid ile evlenme şartlarına karşılık Hz. Hasan'ı zehirlemiştir.¹⁷ Bu organize Mervan'ın da bulunduğu aktarılır.¹⁸ Cade, yaptığı görevin karşılığı Yezid ile evliliği talep etse de Muaviye, Cade'nin Yezid'i de zehirleyebileceğini düşünerek, vadettiği parayı vermesine rağmen Yezid'e kıyamayacağını ifade etmiş dolayısıyla bu evlilik gerçekleşmemiştir.¹⁹ Cade daha sonra evlilik için Yezid'e haber gönderse de Yezid kendisine söz vermediğini söyleyerek onu reddetmiştir.²⁰

Hz. Hasan'ın üç defa zehirletildiği²¹ üçüncü defasında ise ciğerlerinden kan geldiği ve yaklaşık 40 gün kadar altına sürekli leğen konulduğu zikredilir.²² Aktaracağımız rivayet bunu açıkça göstermektedir:

Hasan'ın yanına gittik. Biraz sonra kalkıp dışarı çıktı, tekrar döndü ve şöyle dedi: "Az önce ciğerimden bir parçayı dışarı attım²³ ve o parçayı şu çöple evirip çevirdim. Defalarca bana zehir içirildi, ama bu defaki kadar şiddetli bir zehir içirilmiş değildi." Böyle dedikten sonra Hasan'ın yanından çıkıp gittik. Ertesi gün yanına tekrar gitmek istediğimizde çarşıdan geçer-

14 İbn Sad, IV, 389, 396.

15 Belazûri, III, 295.

16 Hz. Hasan'ın bu eşiyle Hz. Ali'nin tavsiyesi ile evlendiğini düşünürsek en azından 10 yıl beraberliğini söyleyebiliriz, Belazûri, III, 270.

17 Mesudi, II, 551.

18 Suyutî, 198.

19 Mesudi, II, 551.

20 Suyutî, 218.

21 İbn Sad, VI, 389; Belazûri dört defa olduğunu zikreder, Belazûri, III, 298.

22 İbn Sad, VI, 390

23 Belazûri, III, 295.

ken onun yere düşmüş vaziyette olduğunu gördük. Kardeşi Hüseyin, gelip yanı başında oturdu ve şöyle sordu:

Ey kardeşim! Sana bu kötülüğü yapan kim?

- Sen onu öldürmek mi istiyorsun?

- Evet.

- Eğer bu kötülüğü bana yaptığını zannettiğin kişi, benim düşündüğüm kimse ise biliyorum ki, Allah benim intikamımı alma hususunda senden daha güçlüdür. (Allah daha güçlü, daha cezalandırıcıdır.) Eğer o zannettiğim kimse değilse o zaman benim yüzümden suçsuz birini öldürmeni istemem.²⁴

Bu zehirlenme sonucu Hz. Hasan vefat etmiştir. Bu işe en fazla sevinen ise Muaviye olmuştur. O, sırayla ve teenni ile yürüttüğü politikalarının başarıya ulaştığını gördükçe bunu açıkça söylemese de hissettiriyordu.²⁵

Zehirletilme Sebebi

Muaviye'nin Hz. Hasan'ı zehirlettiği konusunun doğru olduğu kanaatindeyiz. Çünkü hilafetin kendisine devri sırasında Hz. Hasan ile yapılan sözleşmede, Muaviye'nin vefatı halinde hilafeti Hz. Hasan'ın dışında kimseye vermeyeceği şeklinde bir madde antlaşma metnine yazılmıştı.²⁶ Dolayısıyla Muaviye'nin kendisinin vefatı halinde Hz. Hasan'ın tekrar hilafete gelebileceğini düşünerek böyle bir zehirletme işine girmesi siyasetinin bir gereğidir. Çünkü daha önce Hz. Osman'ın seçilmesinin akabinde Muaviye'nin babası Ebu Süfyan'ın da,²⁷ "Ey Beni Ümeyye, yönetim bize geçti. Artık onu aranızda bir top gibi çevirin, kimseye bırakmayın ancak çocuklarınıza veraset olarak bırakın!"²⁸ şeklinde vurguladığı gibi Muaviye de uzun uğ-

24 İbn Sad, IV, 389; Belazûri, III, 295.

25 İbn Sad, VI, 396; Belazûri, III, 298.

26 Belazûri, III, 286. İbn Sad anlaşmanın bu maddesinin ikisi arasında gizli özel görüşmede yapıldığını zikreder. İbn Sad, VI, 387.

27 Belazûri, V, 19.

28 Ebu Süfyan sözünün devamında, "Ey Osman! görevlilerini Beni Ümeyye'den tayin etmelisin. Çünkü bu (dünyevi) bir iktidardır, bilmiyorum cennet ve cehennem var mıdır?" sözlerine Hz. Osman, "Kalk git, Allah cezası versin!" diyerek tepki göstermişti. Ayrıca Ebu Süfyan Hz. Osman'ın

raşlar sonucu kabilesinin eline verdiği hilafeti kimse ile paylaşmaya niyetli değildi ve vefat ederken oğlu Yezid'e bıraktığı vasiyette bunu belirtmişti.²⁹

Anlaşılan şudur ki; Muaviye, Hz. Hasan'ı kabilesinin saltanatının devamı konusunda bir engel olarak görüyordu. Bunun için gerek Medine'deki gönüllü temsilcisi sayılan Mervan³⁰ ile gerekse de Hz. Hasan'ın bir kısım eşleri ile irtibata geçerek onu zehirletti.

Muaviye'nin gündeme getirdiği Yezid'e biat alma meselesinin Hz. Hasan'ın ölümünden hemen sonra gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Bu meseleyi ilk defa gündeme getiren Muğire'nin vefatı da Hz. Hasan'ın vefatından bir yıl sonradır. (50/670) Dolayısıyla Hz. Hasan'ın vefatı Yezid'in veliahtlık meselesinin önünü açmıştır. Yezid'in veliaht ilanının önünde engel olarak duran Hz. Hasan'ın ortadan kaldırılması gerekiyordu ve bu icra edilmiştir.

Gerçekten de Muaviye gibi kabiliyetli ve şartları iyi değerlendiren bir siyasetçinin, oğlu Yezid'in veliahtlığını önceden hesap etmemesi mümkün değildir. Ancak bunu Hz. Hasan'ın hayatında açıklamamış ve onun ortadan kaldırılması sonrası gündeme sokmuştur. Ayrıca Muaviye'nin oğlunun veliahtlığını ilan etmeyi geciktirmesinin bundan daha önemli bir gerekçesi vardır. O da Şam bölgesinde rahatlıkla kabul edilebilecek bu durumun Hicaz ve Irak gibi bölgelerde kabulünün sağlanması için valilerin kamuoyu oluşturmalarını temin etmektir. Nitekim bu amaçla valiler görevlendirilmiş ve uzun bir çalışmadan sonra Yezid'e biat işi birkaç Hicazlı dışında -iktidarın sağladığı avantajlarla,

seçilmesinden sonra, Hz. Hamza'nın kabrine gelerek ayağıyla kabri tekmelemiş ve şunları söylemişti: "Ey Hamza! Dün bizimle uğrunda savaşmış şeye bugün biz sahip olduk, halbuki biz hilafete Teym ve Adiyy'den daha layık idik." İbn Asem, IV, 430; Makrizi, "Emevi-Haşimi Mücadelesi," *İdeolojik Tarih Okumaları*, Haz. İrfan Aycan, Mahfuz Söylemez, Ankara 1998, 166, 185.

29 İbnü'l-Esir III, 369.

30 Suyuti, 198.

açık ve gizli baskılarla- tebaa tarafından kabul edilmiştir. Sonuçta Yezid'e tamamen biat alınması seneler sürmüştür. Muaviye de bunu zamanla başaracağını bilmektedir ve öyle de olmuştur. Nihayet Yezid'e tam biat işi yaklaşık altı yıl sürmüş ve Muaviye'nin sağlığında vefat etmeden dört yıl önce 56/676'da Yezid'e biat edilmiştir.

Ancak bazı araştırmacılar, sonraki yıllarda Yezid'in veliahtlığının tartışmaları sırasında, öncü sahabilerin (İbn Zübeyr, İbn Ömer, Hüseyin b. Ali) Hz. Hasan'ın Muaviye'nin yerine gelmesi gerektiği konusunu gündeme getirmediikleri ve ayrıca Muaviye'nin lüzumsuz cinayet işleyebilecek birisi olmadığı³¹ söz konusu edilerek, bu konunun esasen gerçek olmadığını vurgularlar.³² Bu durumda zehirleme olayının gerekçesi de bir anlamda kalkmış olacaktır.

Doğrusu veliaht olarak bırakılan Hz. Hasan vefat etmişken bu konu hangi gerekçe ile gündeme getirilebilirdi ki? Çünkü Muaviye görünüşte sözünü tutmuştu. O anda Hz. Hasan yoktu ki hilafeti devretsin. Ayrıca Şiilerin düşündüğü gibi Hz. Hüseyin'e verilmesi de söz konusu olamazdı. Çünkü Arap akı ve örfü yönetimi akrabalık ilişkileri ile değil, Batılıların "primus inter pares (eşitler arasında birinci)" dedikleri şekilde düşünür ve uygular. Onların Muaviye'ye karşı çıkışları bu Arap örfüne karşı çıktığı içindi. Nitekim onlar Muaviye'yi, Arap örfünü değiştirmekle ve hilafeti Kayser'in sistemi haline getirmekle suçlayarak bundan vazgeçmesini istiyorlar ve oğlu Yezid'in liyakatini tartışmaya açıyorlardı.³³ Ayrıca zehirletme olayı eskiden beri Muaviye'nin uygulayageldiği bir öldürme yöntemi idi. Bu metotla, Malik b. Eşter'i ve Abdurrahman b. Halid b. Velid'i de öldürmüştü.

31 İbrahim Sarıçam, *Emevî-Haşimî İlişkileri*, Ankara 1997, 296.

32 Demircan, 66; Apak, *Hulefa-i Raşidin Dönemi*, 391.

33 Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, 126.

Defnedilmesi

Hız. Hasan, hastalığı sırasında Hız. Peygamber'in yanına gömölmesini vasiyet etti; fakat bunun bir fitneye sebep olması halinde Baki mezarlığına defnedilmesini istedi. Defnedileceğı mekan Hız. Aişe'nin evi olunca ondan izin istenildi ve Hız. Aişe de izin verdi. O günlerdeki Medine valisi Said b. As da bu olaya ses çıkarmadı. Hatta Hız. Hüseyin mezar yerini kazdırmak için harekete bile geçmişti.³⁴

Ancak Hız. Hasan'ın, Hız. Peygamber'in yanına gömölmesine o zaman Medine'de bulunan Mervan b. Hakem liderliğindeki Emeviler karşı çıktılar. Mervan çok arzuladığı Medine valiliğini ele geçirmek ve bu sebepten Muaviye'nin gözüne girmek için harekete geçti. Hız. Osman'ın oğlu olan Eban b. Osman ise, "Osman'ı öldürenler Hız. Peygamber'in yanına Osman ise Baki mezarlığına gömülemez." diyerek Emevileri tahrik ediyordu. Emeviler bu işi engellemek için sancak çıkartıp savaş çıkırtkanlığı yapmaya başladılar.³⁵

Bunun üzerine Hız. Hüseyin de Haşimoğulları ve kendilerine destek olan kabileleri, dahası Hilfu'l-Fudul'u savaşa çağırarak³⁶ bir sancak çıkardı.³⁷ Haşimoğullarıyla Ümeyyeoğulları arasında savaş çıkmasına ramak kala Ebu Hureyre devreye girerek Hız. Hüseyin'e Hız. Hasan'ın vasiyetini hatırlattı. Bu arada Hız. Aişe'nin de silahlanma olayını görüp aralarında kötülüğün büyüyeceğinden ve kan akıtılacağından korkarak verdiği sözden döndüğü ve "Ev benim evimdir; kimsenin burada defnedilmesine izin vermeyeceğim." dediğı zikredilir.³⁸ Ebu Hureyre'nin Hız. Hasan'ın vasiyetini hatırlatması üzerine Hız. Hüseyin ikna olmuş ve Hız. Hasan Baki mezarlığına annesinin yanına defnedilmiştir. Cenaze namazını Emevi valisi Said b. As kıldırılmış-

34 İbn Sad, VI, 388

35 İbn Sad, VI, 389.

36 Zehebi, III, 267.

37 İbn Sad, VI, 390.

38 Belazûri, III, 298.

tır. Hz. Hüseyin'in, Sald'ı cenaze namazını kıldırması için öne çıkararak, "Valilerin namaz kıldırması adet olmasaydı sana kıldırılmazdım." dediği aktarılır. Bu arada bu olayda kendini gösteren Mervan, emeğinin karşılığını almış ve Muaviye tarafından Medine valisi olarak tayin edilmiştir.³⁹

Esasen Mervan bu tavrı, bir Haşimi düşmanlığı temelinde yapsa da, doğrusu Hz. Peygamber'in bundan sonraki torunlarının hepsinin buraya defnedilme isteğinin önüne geçmek gerekiyordu ki bu da doğrudur. Nitekim Sad b. Ebi Vakkas gibi öncü sahabiler de bu konuda Hz. Hüseyin'i ikna için devreye girmişler ve bu konudaki ısrarı yanlış bulmuşlardı.⁴⁰ Sonuçta bu olayda Hz. Hüseyin'in abisinin vasiyetine rağmen genel anlamda bir işgüzarlığını görmek mümkündür.

Evlilikleri

Hz. Hasan'ın birçok kadınla evlilikleri ve bu konudaki tartışmalar meşhurdur.⁴¹ Onun evlendiği kadınların sayısı üç yüzlere kadar çıkartılsa da bunun abartı olduğunu belirtelim.⁴² Ancak 70 veya⁴³ 90 kadınla evlendiği şeklindeki rivayetlerin daha makul olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁴

Hz. Hasan'ın bu evliliklerinde genel kabul olan dört eşlik ilkesine riayet ettiğini belirtelim. Ancak yukarıda aktardığımız oranda eş sayısına ulaşabilmesi için de çok boşaması gerektiği anlaşıyor. Hz. Hasan bu sebepten yani sürekli eş boşaması ve yenisiyle evlenmesi ile meşhur olmuş, bu konuda ünlenmiştir. Kendisine bu sebepten dolayı "çok boşayıcı" anlamına gelen "Mıtlak" lakabı takılmıştır.⁴⁵ Onun eşlerini sürekli boşamasından dolayı babası Hz. Ali'nin de

39 İbn Sad, VI, 390-391.

40 İbn Sad, VI, 394.

41 Varol, 206.

42 Ebu Talib Mekki, *Kutu'l-Kulub*, byy., trz., I, 246; ayrıca bkz. Ali Aksu, "Hz. Hasan'ın Kişiliği ve Ahlakı", *Çeşitli Yönleriyle Hz. Hasan*, Sivas, 2014, 116.

43 İbn Kesir, XI, 196; Zehebi, III, 253.

44 Belazûri, III, 277; Suyuti, 197.

45 Zehebi, III, 253; Varol, 111.

rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ali'nin bu sebeple Hz. Hasan'ın boşadığı kadınların kabileleri ile düşmanlık çıkacağı endişesi taşıdığı ve halka hitaben "Oğlum Hasan'a kızlarınızı vermek istiyorsunuz. O kadar çok boşuyor ki kabilelerin düşman olmasından endişe ediyorum." demiştir.⁴⁶

Hz. Hasan'ın eşlerini bu kadar çabuk boşamasından da anlaşılmaktadır ki; o eşleriyle severek evlenmemektedir. Nitekim rivayetlerde eşlerine aşık olmadığı zikredilir.⁴⁷ O bunu rutin bir iş gibi görmektedir. Dahası kendine aşık olan kadınlardan da hoşlanmamaktadır. Çok nadiren tutkulu kadın aldığı ve kendisini seven kadınları bile mal tekliif ederek boşadığı, bu sebepten eşlerinin boşanma korkusundan dolayı adeta yanlış hareket yapmamak için çırpınıp durdukları anlatılır.⁴⁸ Bir defasında kendisini tutkuyla seven bir eşini boşamak istemiş ve onu evine yolladıktan sonra ardından yüklü miktarda 10 bin dirhemlik mal göndermişti. Ancak parayı gören aşık kadının ağzından şu sözler dökülmüştü: "Sevgiliden ayrılma karşılığı küçük bir meta."⁴⁹ Sonuçta Hz. Hasan'ın evlilik olayını bu tür sevgiler üzerinden değil, sadece bedensel hazlar üzerinden değerlendirdiği de anlaşılmaktadır.

Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'in torunu olma avantajını da en ileri derecede kullandığı ortaya çıkmaktadır. Onun çok evlilik isteği yanında, toplumun da onu bu işe iteklediği anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Ali'nin Hz. Hasan'a çok kız verilmemesi tavsiyesi⁵⁰ üzerine bir kabile şefi kal-

46 İbn Sad, VI, 375.

47 Zehebi, III, 274.

48 Suyuti, 197.

49 Belazûri, III, 277.

50 Belazûri, III, 277; esasen halkı Hz. Hasan'a kız vermeme konusunda uyaran Hz. Ali'nin de evlilik konusunda tutkusu oğlundan aşağı kalmıyordu. Bizzat Hz. Peygamber döneminde Ebu Cehl'in kızıyla evlenme konusundaki ısrarını Hz. Peygamber rest çekerek önlemişti, Buhari'de şöyle aktarılır: "Ali, Fatıma'nın üstüne Ebu Cehl'in kızını istemişti. İşte bu sırada Resulullah minberin üzerine çıktı ve şöyle dedi: "Muhakkak Fatıma bendendir. Ben onun -beşer tabiatından neşet eden kıskançlık sebebiyle- dini hususunda fitneye maruz kalmasından endişe ediyorum." buyurdu. Ravi Mah-

karak: "Sen engellesen de biz vereceğiz." demiştir.⁵¹ Yani halk da Hz. Peygamber'in torununa kızlarını vererek bir menfaat beklentisi içindedirler. Başka bir örnek verirsek; sahabeden Ebu Hureyre, Hz. Hasan ile evlenmek isteyen bir kıza şu tavsiyede bulunmuştu: "Ben Hz. Peygamber'in onun ağzını öptüğünü gördüm. Eğer sen de onun öptüğü yerden öpebilirsen öp."⁵² Tabii ki bu teşvik ve algı halkın, kabilelerin ve dolayısıyla kızların Hz. Hasan'a yönelmesini sağlıyordu. Hz. Hasan'ın da bu fırsatı iyi değerlendirdiğini söyleyebiliriz.

Hz. Hasan'ın ayrıca o günkü toplumda Hz. Peygamber'in oturtmuş olduğu ve sahabenin sürdürdüğü Müslümanlar arası kadın-erkek ilişkilerindeki sınırlara riayet etmediği de anlaşılıyor. Bunu Hz. Peygamber'in torunu olma avantajını kullanarak yapıyor olmalıdır. Örneğin bir seferinde Muaviye bir kadına talip olmuş ve Ebu Hureyre'yi kadını kendisine istemesi için elçi olarak göndermişti. Yolda onu gören Hz. Hasan, kadına kendisinin de talip olduğunu vurgularcasına: "O kadına beni hatırlat." dedi. Bunun üzerine kadına iki teklifi aynı anda sunan Ebu Hureyre, kadının kendisine danışması üzerine Hz. Hasan'ı tercih ettirmiş ve kadın Hz. Hasan ile evlenmiştir.⁵³ Benzer bir olay Yezid için de aktarılmaktadır. Yezid, Talha b. Ubeydullah'ın kızına talip olmuştu. Buna rağmen Hz. Hasan'ın araya girip ısrar ile onunla nikâhlandığını görüyoruz.⁵⁴

rame dedi ki: "Sonra Resulullah, Abdüşşemsoğulları'ndan (Emevilerden) olan damadı -Zeyneb'in kocası- Ebu'l-As ibn Rabi'i zikretti de onu kendisine hısımlığı hususunda övdü ve güzel hallerini şöyle dile getirdi: "O bana söz söylemiş, sözünde gerçek çıkmıştır. O bana va'd etmiş, va'dini yerine getirmiştir, Kat'i söylüyorum ki, ben hiçbir helali haram kılıyor değilim, hiçbir haramı da helal kılmıyorum. Lakin Allah'a yemin ediyorum ki, Allah Resulü'nün kızı ile Allah düşmanının kızı ebeden (bir adamın nikâhında) birleşmez." Buhari, Humus, 5; yine Gadir-i Hum olayına sebep olan konu Hz. Ali'nin bir cariye ile cinsel beraberliği idi. Bkz. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4, Hz. Ali*, Ankara 2014.

51 İbn Sad, VI, 375.

52 İbn Sad, VI, 363.

53 Belazûrî, III, 273.

54 İbn Sad, VI, 372.

Halbuki Hz. Peygamber'in bir kişiye biri dünür olduğunda diğerinin talepte bulunmasını yasaklayan emirlerini biliyoruz. "Biriniz bir diğerinizin satışına karşı satış yapmasını yine sizden biriniz diğer kardeşinizin dünürlüğüne karşı dünürlük yapmasın."⁵⁵

Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'in torunu olma özelliğini nasıl kullandığını biraz da gülümsettiren bir algıyla aktarmak istiyoruz:

Said b. Osman -kendisi çok akıllı biri değildi- Hasan'a dedi ki: "Acaba neden bizim şakaklarımız çenelerimizden önce beyazlaşıyor da, sizin çeneleriniz şakaklarınızdan önce beyazlaşıyor?" Hasan cevaben: "Bizim ağızlarımız tatlıdır. Dolayısıyla kadınlarımız onları öpmemizden sıkılmazlar. Sizin kadınlarınız ise, ağızlarını öpmenizden hoşlanmadıkları için yüzlerini çevirirler ve nefeslerini şakaklarınızda bırakırlar. Bu sebeple şakaklarınız erken beyazlaşıyor." dedi.⁵⁶

Birazdan aktaracağımız rivayet ise çok şaşılacak bir durumdur. Onun Hz. Peygamber'in torunu olma özelliğini nasıl hoyratça kullandığının en ilginç belgesidir ve aile hukuku ve kaidelerini nasıl hiçe saydığını anlatmaktadır. Başkasıyla evlenmiş eski eşleriyle hâlâ görüşmeye çalışması ve onlara ilgisinin devam etmesi,⁵⁷ onun kabul edilemeyecek zaaflarından biridir. Kendisinden boşanıp Münzir b. Zübeyr ile evlenen bir kadın ile hâlâ görüşmeye nasıl devam ettiğini ve kadına sık sık uğrayıp yanında uzun süre kaldığını İbn Sad ve Belazüri'den yorumsuz olarak verip konuyu bitirmek istiyoruz:

Hasan, Hafsa bt. Abdurrahman b. Ebu Bekir ile evlendi. Fakat Münzir b. Zübeyr ona aşıkı ve Hasan'a bunu biraz duyurdu. Bunun üzerine Hasan kadını boşadı. Münzir de onu istedi. Fakat kadın kabul etmedi ve "Beni el aleme rezil etti." dedi. Bunun üzerine Asım b. Ömer b. Hattab kadını istedi ve onunla evlendi. Fakat Münzir yine kadınla ilgili aşkını Asım'a

55 Buhari, Nikâh, 45; Tirmizî, Buyu, 57.

56 Belazüri, III, 274.

57 İbn Sad, VI, 376.

ilettil. Asım onu boşadı ve Münzir yine onu istedi. Kadına: "Münzir ile evlen ki, insanlar onun sana iftira ettiğini bilsinler." denildi. Kadın onunla evlendi ve insanlar Münzir'in yalan söylediğini anladılar.

Bunun üzerine Hasan b. Ali, Asım b. Ömer'e: "Gel birlikte Münzir'in yanına gidelim ve Hafsa ile konuşalım." dedi. Kalıp gittiler ve içeri girmek için izin istediler. Münzir kardeşi Abdullah b. Zübeyr'le istişare etti. Abdullah: "Bırak, kadının yanına girsinler." dedi. Hafsa'nın yanına girdiler, kadının bakışları Hasan'dan çok Asım b. Ömer'e daha fazla yönelikti ve onunla konuşurken daha fazla açılıyordu. Hasan Münzir'e: "Bu kadının elinden tut." dedi. Münzir kadının elinden tuttu. Hasan ve Asım çıktılar. Aslında Hasan onu istiyordu. Sadece Münzir'in ona aşık olmasından ötürü onu boşamıştı.

Bir gün Hasan, Hafsa'nın yeğeni Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman'a (Hafsa onun halasıydı): "Akik'a (Hafsa'nın bulunduğu semt) gidelim mi?" dedi. Abdullah: "Gidelim." dedi. Birlikte çıktılar ve Hafsa'nın evinin bulunduğu yere gittiler. Hasan, Hafsa'nın yanına girdi ve uzun bir süre görüştüktan sonra çıktı. Birkaç gün geçtikten sonra yine Abdullah b. Muhammed'e: "Akik'a gidelim mi?" dedi. Abdullah: "Gidelim." dedi. Birlikte çıktılar ve Hafsa'nın evinin bulunduğu yere gittiler. Hasan, Hafsa'nın yanına girdi ve uzun bir süre görüştüktan sonra çıktı. Sonra yine bir defa Hasan, Abdullah b. Muhammed'e: "Akik'a gidelim mi?" dedi. Bunun üzerine Abdullah: "Ey anasının oğlu! Sen şuna Hafsa'ya gidelim mi? desene!" dedi.⁵⁸

Bütün bu aktarımlardan sonra Şia'nın masum imam nazariyesini bir daha hatırlamak gerekir. Bu insanlar masum değil, insani vasıflarla mücehhez, zaafı olan, yanılabilen insanlardır. Hiçbir insandan üstünlükleri de yoktur. Hz. Peygamber'in torunu olmaları onlara dünyada biraz fayda sağlasa da ahirette bir fayda sağlamayacaktır. Ehl-i Beyt meselesini de bu bağlamda düşünmeli ve hâlâ onları her dua ve salavatta dile getirmeyi bir daha düşünmeliyiz. Allah'ın eşit yarattığı insanlar arasında ayırım yapmanın bu dinin neresinde olduğunu akıldan çıkarılmamalıdır.

MUAVİYE

MUAVİYE

Tarihte tartışmalı kişiler vardır. Bunlardan biri de Muaviye'dir. Kimine göre; en büyük Firavnî bir zalim¹ ve kapital İslam'ın temelidir.² Aynı zamanda o Hz. Peygamber'in önceden haber verdiği şekilde "Kasıtın" (zorba)³ biridir ve zaten Hz. Peygamber onu bağı (isyancı)⁴ ilan etmiştir (!)⁵

Kimine göre ise Muaviye, adeta "mehdi" mesabesinde İslam tarihinin en hayırlı halifesi olup, Raşit Halifelerden sayılmalıdır.⁶ Zaten sahabe zırhına bürünen için aleyhte hiçbir söz söylemek mümkün değildir.⁷ Çünkü hepsi "udul" (yanlış yapmayan) olup onların aleyhindeki şeylerin tamamen reddedilmesi gerektiği,⁸ yanlış bir şey yapsalar bile bir hikmetinin olduğu şeklinde düşünülmelidir.⁹

Ancak tarih göstermiştir ki; bu yargılardan ikisi de doğru değildir. Çünkü Muaviye ne tarihin en büyük zalimidir ne de sahabe olduğu için dokunulmaz biri olabilir. Onu bütün kötülüklerin merkezine oturtmak ne kadar yanlış

- 1 Ali Şeriatî, *Ali*, çev. Alptekin Dursunoğlu, Ankara 2012, 240.
- 2 Bkz. Aydın Tonga, *Kapital İslam'ın Temeli Muaviye*, İstanbul 2012.
- 3 Yakubî, II, 94; Belazûrî, II, 374; İbn Asem, III, 125; bu rivayetlerin Sünni tarafgirliği ile meşhur bazı kaynaklarda da yer alması onlar açısından tam bir ikilem olmalıdır, İbn Kesir, VII, 290; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, "Ali" mad.
- 4 Belazûrî, III, 92; Taberî, V, 41.
- 5 Mevdudî, 179.
- 6 Salih Ekinci, *Sahabe Dönemi*, çev. Mehmet Ecir Eşiyok, Konya trz., 277, 285.
- 7 Muaviye'yi savunma adına inanılmaz tarafgir bir algıyla yazılmış bir eser için bkz. Abdülaziz b. Ahmet, *Muaviye b. Ebi Süfyan Müdafası*, çev. Necmi Sarı, İstanbul trz.
- 8 İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, Dimeşk 1986, 295; Muhibbu'd-Din Taberî, *er-Riyadu'n-Nadire*, Beyrut 1996, I, 63; sahabenin aleyhine olan şeylerin reddedilmesi gerektiği önemle belirtilir. Bkz. Ekinci, 91.
- 9 Murat Sarıcık, *Dört Halife ve Emevîler Döneminden İlgili Problemler*, Isparta 2001.

ise, tam tersine onun sahabi olduğu için yanlış yapsa da kurtulduğunu söyleyebilmek, yaptığı her eylemi onaylamak veya bir kılıf bularak savunmak da doğru değildir.

Onun yaptığı zulümler, hilekarlıklar ve yağmalar tarihen sabittir. Ancak bunları aktaran kitapların Abbasi döneminde yazıldığı için abartıların olduğunu da hesaba katmak gerekir. Çünkü Emevileri savunan kimse kalmadığı, onlara düşmanlığın moda olduğu ve teşvik gördüğü bir dönemdir.

Esasen tarih fotoğraf çekmektir. Doğrusunu eğrisini düzeltmeye çalışırsak tarihe tabir yerindeyse fotoshop veya rotüş yapmış oluruz. Bu durumda tarihi doğru anlatmış olmayız ve sonuçta bu şekildeki bir tarihten de ibret alınamaz. Müslümanların tarihini etkileyen ve yönlendiren¹⁰ bu dönemi iyi anlamak gerekir. Çünkü bu dönemden sonra Müslüman kimliği yerine mezhebi kimlik geldi ve gerçek tarihi tablo tahrif oldu.

10 M. G. S. Hodgson, *İslam'ın Serüventi*, çev. Heyet, İstanbul 1993, I, 160.

GİRİŞ

Emevi Kabilesi

Muaviye b. Ebi Süfyan, Ümeyyeoğulları (Emevi) soyuna mensup birisidir. Bu kabile Cahiliyye döneminde Mekke'de önemli bir konuma sahipti. Mekke'deki hiyerarşi içinde en önemli on kadar görevden biri olan "Kıyade" (başkomutanlık) onlardaydı. Hz. Peygamber de nübüvvetten önce Muaviye'nin dedesi Harb b. Ümeyye'nin komuta ettiği Ficar harplerine katılmış ve savaşmıştı.¹¹

Kureyşlileri Mekke'ye yerleştiren Kusay'ın¹² erkek çocuklarından; Abdumenaftın iki oğlu Haşim ve Abdüşşems'in çocukları Mekke'de çok itibar görmüş ve iki ayrı sülalenin (Haşimiler ve Emeviler) kurucusu olmuşlardı.¹³ Haşim'in uluslararası ticari haklar (ilaf) elde edip Mekke'yi zenginleştirme yoluna girmesi ile Haşimilerin Rifade ve Sikaye görevini üstlenmiş olmaları itibarlarını yükseltiyordu. Haşim'in oğlu Abdulmuttalib'in Zemzem kuyusunu bulması da onların prestijlerini artırmıştı. Diğer taraftan Emevilerden Abdüşşems'in oğlu Ümeyye ile başlayan ve oğlu Harb sonrası torunu Ebu Süfyan ile devam eden ticari alanda temayüz etmeleri, zenginleşmeleri Mekke'de Ümeyyeoğulları hakimiyetinin önemini artırmıştı.¹⁴

Ancak bu iki kardeş kabilenin arasında bir problem oluşmuştu. Cahiliyye döneminde Hz. Peygamber'in ikinci kuşaktan dedesi Haşim ile Haşim'in yeğeni Ümeyye (Ebu Süfyan'ın dedesi) arasında Mekke liderliği konusunda an-

11 İbn Hişam, I, 149.

12 Bu konuda güzel ve sürükleyici bir çalışma için bkz. Hamdi Tayfur, *Kusay'ın Mekke Devrimi*, Konya 2015.

13 Bkz. Mehmet Azımlı, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, Ankara 2015.

14 Sarıçam, 88-94.

laşmazlık çıkmış ve bunu çözmek için hakem uygulamasına gidilmişti. Hakem olarak seçilen Huzaa kabilesinin lideri, tartışmada Haşim'i haklı bulmuş. Ümeyye'yi ise elli deve ödeyip on yıl Şam'a sürgüne gitmesine hükmetmişti.¹⁵ Bu olay, Haşimiler ile Emeviler arasındaki mücadeleden başlangıcı olarak kabul edilir.¹⁶

Haşim'in oğlu Abdulmuttalib ile Ümeyye'nin oğlu Harb arasında da benzer bir kavga meydana gelmiştir. Harb b. Ümeyye, Abdulmuttalib'in Uzeyne ismindeki Yahudi kökenli tüccar bir dostunu öldürtmesi üzerine çıkan mücadeleye yine hakeme gitmişti. Bu seferki olaya hakem olan Hz. Ömer'in dedesi Nufeyl b. Abdüluzza, Harb'i haksız bulup diyet ödemeye mahkum etmişti.¹⁷ Böylece ataları kardeş olan bu iki kabile arasındaki mücadele daha da derinleşmiş oldu.¹⁸ Abdulmuttalib'in vefatı ile birlikte Harb b. Ümeyye Mekke'de liderliğe yükseldi.¹⁹

Hız. Peygamber'in peygamberliği ile birlikte ona en büyük muhalif grupların başında Emeviler geliyordu. O dönemde gayet zenginleşmiş ve Mekke'de çok itibar sahibi Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa ve Ebu Süfyan gibi öncü liderleriyle, eskiden beri kabilecek düşman oldukları Haşimilerden çıkmış bu peygambere her türlü düşmanlığı göstermeye başladılar. Bazen de akrabalık yönünü kullanarak Hız. Peygamber'i engellemeye çalıştılar. Mekke'nin en prestijli şahıslarından olan Emevî Utbe b. Rebîa Hız. Peygamber'e gelerek davasından vazgeçmesi karşılığında bazı öneriler bile sunmuştu.²⁰

15 Bu sürgünün aynı zamanda Emeviler için Şam'da kalıcı dostluklar edinmesinin başlangıcı olarak da sayabiliriz.

16 İbn Sad, I, 63; bkz. Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara 2013, 216, 220.

17 İbn Habîb, *el-Munemmak*, Beyrut 2010, 90-94.

18 Bkz. İrfan Aycan, *Saltanatı Giden Yolda, Muaviye b. Ebu Süfyan*, Ankara 1990.

19 İbn İshak, 52.

20 İbn İshak, 268; İbn Hişam, III, 59.

Hicret sonrası da Emeviler Hz. Peygamber'in davasının Medine'de gelişmesini engellemek üzere her türlü girişimin öncüsü oldular. İlk büyük savaş olan Bedir Savaşı'nın sebepleri arasında yer alan büyük kervanın gönderilmesinde onlar öncü olmuştu. Bu kervanın geliriyle Hz. Peygamber'e karşı bir ordu toplanacaktı. Kervanın başına da Emevi Ebu Süfyan geçmişti.²¹

Bedir Savaşı esnasında ilk mücadele için öne çıkan üç kişi (Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia ve Velid b. Utbe) Emevi idi ve karşılarına çıkan Ensardan üç genci beğenmeyip Hz. Peygamber'den karşılarına üç Haşimi çıkarmasını istemişlerdi. Sonuçta üç Haşimi (Hamza, Ali, Ebu Ubeyde) üç Emeviyi öldürmüştü.²²

Ebu Süfyan Ailesi

Ebu Süfyan b. Harb b. Ümeyye b. Abduşems b. Abdumenaf, Kureyş içinde temayüz etmiş birisi olmasına rağmen henüz yaşının küçüklüğü sebebiyle Mekke'de lider konumuna gelememişti. Bedir Savaşı'nda Mekke'nin öncülerinden Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia, Ümeyye b. Halef, Amr (Ebu Cehil) b. Hişam, Nadr b. Haris ve Ukbe b. Ebi Muayt gibi liderlerin tamamının öldürülmesi, aynı yıllarda artık yaşlanmış olan Ebu Leheb ve Velid b. Muğire'nin de vefat etmesiyle adeta öndersiz kalan Mekke'de Ebu Süfyan'ın önü açılmış ve Mekke'nin doğal lideri haline gelmişti.

Nitekim Bedir Savaşı'ndan bir yıl sonra Medine'ye sefer çıkan ordunun başında (aynı zamanda Emevilerin de lideri olan) Mekke'nin reisi sayılan Ebu Süfyan vardı ve galip gelince eşi Hint, Haşimi Hamza'nın ciğerini dişlemişti. Bu sebeple Hint'in oğlu Muaviye'ye ömrü boyunca "İbn Akiletu'l-Ekbat" (*ciğer yeyici kadının oğlu*) şeklinde hitap edilmiş-

21 Vakıdl, 19 vd.

22 Vakıdl, 68 vd.

ti.²³ Hicretin 5. yılındaki Hendek Savaşı'nda da Ebu Süfyan 10 bin kişinin başında, bir Haşimi olan Hz. Peygamber'in koruduğu Medine'yi kuşatsa da başarısız olmuştu.²⁴ Nihayet Ebu Süfyan ve ailesi Mekke'nin fethinde Haşimi Hz. Peygamber'e savaşız teslim olmak zorunda kalmıştı.²⁵

Yani Abdumenaş ile başlayan Haşimi-Emevi mücadelesi adeta Bedir, Uhut ve Hendek'te de devam etmişti. Mekke fethedildiği zaman Emevilerin hakimiyeti devam ediyorsa da hepsi teslim olmak zorunda kaldılar. Ancak olayı hep şöyle düşündüler: "Bu geçici bir durumdur. Bunu kazasız-belasız atlatıp tekrar yönetimi ele geçirmeliyiz." Nitekim Hz. Osman ile iktidarı tekrar ele geçirdikleri zaman Emevilerin lideri Ebu Süfyan kabile büyüklerini toplayıp:²⁶ "Ey Beni Ümeyye, yönetim bize geçti. Artık onu aranızda bir top gibi çevirin, kimseye bırakmayın ancak çocuklarınızı veraset olarak bırakın!" diyordu.²⁷

Emeviler ve özellikle Ebu Süfyan ailesi, teennî ile hareket eden, aniden karar vermeyen, olayları siyasi olarak okumayı bilen bir aile olarak tanınmışlardır. Ani kızgınlıkla olayların kendi aleyhlerine dönmesini hiçbir zaman benimsememişler ve genel olarak başarılarının altında yatan gerçek de bu olmalıdır. Ancak onların bu özellikleri bile uydurmalarla vesile olabilmektedir:

Abdullah b. Abbas, bir heyetle Muaviye'nin yanına geliyordu. Muaviye oğlu Yezid'e; İbn Abbas geldiğinde kendisini karşılamasını emretti. İbn Abbas gelince, Yezid: "Hoş geldiniz!" diyerek, kendisiyle konuşmaya başladı. Çıktığında, İbn Abbas şöyle dedi: "Harboğulları giderse, halkın yumuşak huyluları da gitmiş demektir." dedi.²⁸

23 İbn Asem, III, 210.

24 Vakıdî, 440.

25 Vakıdî, 830.

26 Belazûrî, V, 19.

27 Detay için bkz. Mehmet Azımlı, *Dört Halife'yi Farklı Okumak-3, Hz. Osman*, Ankara 2015.

28 Belazûrî, V, 56.

Bu rivayetle; esasen Ebu Süfyan allesinin yumuşak huyluluğundan öte, onlardan sonra iktidara gelen aynı sülalenin diğer bir kolu olan Mervanîlerin kötülenmesi amaçlanmış olmalıdır.

Tuleka

Bu tabir Mekke fethiyle birlikte artık yapacakları bir şey kalmayıp Müslümanlara teslim olan ve Hz. Peygamber tarafından affedilen kişilere verilen bir isimdir. Hz. Peygamber'in Kabe'de kendine 21 yıl boyunca zulmeden Mekkeli-lere hitaben "entumu't-tuleka" (*serbestsiniz*) sözü²⁹ üzerine bu isimlendirme olduğu gibi kalmış olup, kullanıldığı kişi için "nekre" yani negatif bir anlam içeren bir kelimedir.

Sonraki yıllarda bu isimlendirme ile anılan kişiler, zoraki ve menfaat gereği Müslümanlığı kabullenmiş olanlar anlamında sürekli kullanılır olmuştur. Mekke fethi sonrası Ebu Süfyan başta olmak üzere o güne kadar Müslümanlar aleyhine faaliyet gösteren Emevîlerin büyük çoğunluğu da diğer müşrikler gibi Müslümanlığı benimseme yoluna gitmişlerdir.

Hız. Peygamber, geç bir dönemde Müslüman olmalarına rağmen gerek müellefe-i kulüb siyaseti gereği gerekse de idari konulardaki tecrübeleri nedeniyle onları çeşitli devlet işlerinde görevlendirdi. Böylece onların yeteneklerinden de faydalanmış oldu. Emevîlerden tayin ettiği ilk kişi; Mekke valiliğine getirilen Attab b. Esid'tir.³⁰ İlginçtir ki Hz. Peygamber örneğin ilk Müslümanlardan Ebu Zer'i kamu işlerinde görevlendirmezken,³¹ Emevîlerin reisi Ebu Süfyan'ı zekat amili olarak Necran'a, büyük oğlu Yezid'i Teyma'ya

29 Taberî, II, 459.

30 Vakıdî, 889.

31 Hz. Peygamber, 5. Müslüman olarak kabul edilen Ebu Zer'e kamu görevi talebi olmasına rağmen bu görevi vermezken (Müslim, İmâre, 16) yeni Müslüman olmuş Ebu Süfyan'a vermektedir. Bu da onların ehliyeti ile açıklanabilir. Nitekim Müslüman olmayan birini Habeşistan elçisi olarak görevlendirmesi de zikredilebilir. Bkz. Hamîdullah, 492, 736.

yine bu kabileden Halid b. Said b. As'ı Sana'ya görevlendirmiştir.³² Bu uygulamayla eski Mekke reisinin gönlünü almakla birlikte Mekke'ye tekrar hakim olmasının da önüne geçme siyaseti olarak da düşünülebilir.

Müslümanlığı

Bisetten beş yıl önce doğan³³ Muaviye, Mekke'nin fethinde ailesi ile birlikte 27 yaşlarında iken Müslüman olmuştur.³⁴ Ancak bu durumda onun "tuleka" sınıfında yer almasına gönlü razı olmayan müellifler, Müslümanlığını daha önceki tarihlere çekerek hem "tuleka" sınıfından kurtarmak hem de Muaviye'nin faziletini artırmaya yönelik rivayetler üretmişlerdir. Buna göre; Muaviye der ki: "Hudeybiye'de Müslüman oldum ancak korkumdan dolayı Müslümanlığımı gizledim, Mekke fethedilince açıkladım."³⁵ "İslam sevgisi daha önce kalbime girmesine rağmen annem babam: Müslüman olduğun takdirde, sana yiyecek vermeyiz! diyorlardı."³⁶

Bu rivayetleri uyduranlar övgü yapmak isterken, yergi yaptıklarının da farkında değiller. Sahabiye kurtarma adına rivayet üretirken onun yiyecek uğruna dine girmediğini de söylemiş olmaktadır.

Vahy Katipliği

Müslim nakleder:

Müslümanlar Ebu Süfyan'a bakmıyor, onunla oturmuyorlardı. Bunun üzerine Peygamber'e: Ya Nebiyyallah! Üç şey var: onları bana ver! dedi. O da: pekala dedi. (Ebu Süfyan): Ben de Arabın en iyisi ve en güzeli Ümmü Habibe b. Ebi Süfyan var. Onu sana vereyim! dedi. Peygamber: pekiyi buyurdular. Bir de Muaviye var. Onu huzurunda katip yaparsın! dedi. (Yine): pekiyi buyurdular. Bir de beni komutan yaparsın. Ta ki, vak-

32 İbn Habîb, 126.

33 İbn Hacer, *İsabe*, "Muaviye" mad.

34 Belazûrî, V, 21.

35 İbn Sad, VI, 16.

36 Belazûrî, V, 21.

tiyle Müslümanlarla çarpıştığım gibi, kafirlerle çarpışayım, dedi. (Yine) pekîyi buyurdular.³⁷

Bu rivayeti uyduranların siyer ve Hz. Peygamber'in hayatı konusunda cehaletleri olduğu ortadadır. Bir defa Hz. Peygamber'in Ümmü Habibe ile evliliği Mekke fethi öncesidir ve Ebu Süfyan'ın bu konu ile ilgisi yoktur. Habeşistan'da dul kalan bu hanım ile Hz. Peygamber Necaşi vasıtasıyla irtibat kurarak evlenmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber Ebu Süfyan'ı hiçbir yere emir yapmamıştır. Sadece zekat amili ve put kırmaya gönderdiği bilinmektedir.

Muaviye'nin vahiy katipliği konusu ise Sünni dünyanın Şia'nın aşırı sövgülerine karşı savunma refleksi ile geliştirdiği bir konudur ve gerçeği yansıtmamaktadır.³⁸ Ancak bu konu ile ilgili siyaseten uydurulmuş yığınla malzeme bulunabilir. İşte birkaçı:

Nebi, Muaviye'ye bir şeyler yazdırmak üzere onu çağırttı... Resulullah buyurdu ki, "Bana Cibril gelerek, Ya Muhammed, Allah'ın vahyi konusunda bana güven, ben sana güveniyorum; aynı zamanda Muaviye b. Ebi Süfyan'a da güven!" dedi.³⁹

Hz. Aişe'den:

Resulullah, Ümmü Habibe'nin evindeyken yanına gittiğimde kapı çaldı. O sırada Muaviye'nin geldiği görülünce girmesine izin verildi. Geldiğinde kulağının arasında henüz kullanılmamış bir kalem bulunmaktaydı. Nebi "Bu kulağının arasındaki nedir?" diye sordu. O da, "Allah ve Resulü için hazırlamış olduğum bir kalemdir." deyince Resulullah, "O, Nebisinden dolayı Allah'ın sana vermiş olduğu bir mükafattır; yemin ederim ki, semadan bana bir vahiy gelmedikçe, onunla sana bir şey yazdırmak istemem." buyurdu.⁴⁰

Esasen sahabe içinde Muaviye'nin vahiy katibi olması hiçbir zaman söz konusu edilmemiştir. Bu sadece Mua-

37 Müslim, Fezailus's-Sahabe, 168.

38 Hamis, 145.

39 Belazûri, V, 134.

40 Belazûri, V, 135.

viye'nin iddiasıdır.⁴¹ Kaldı ki vahiy katibi olmak bu kadar önemliyse Hz. Peygamber'e yalancı diyerek Kur'an'a bir şeyler sokuşturduğunu iddia eden mürted Abdullah b. Ebl Serh de vahiy katibiydi. Bütün bu rivayetler doğru olsa⁴² bile Demircan'ın yerinde deyişle, (yaptığı işler bu kadar ortadayken) "vahiy katibi olmak neyi değiştirir ki?"⁴³

Sonuç olarak Muaviye'nin vahiy katipliği yaptığı bilginin aslı yoktur. Hz. Peygamber, 40 kadar vahiy katibi varken yeni Müslüman olmuş birisine bu işi teslim edecek de değildir. Olsa olsa vahiy haricindeki bir konuda yazmış olabilir.⁴⁴ Bu da üstünlük vesilesi olacak bir durum değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in vahiy katipliğini yapan bazı kimseler de daha sonra mürted olabilmişlerdir.⁴⁵

Fazileti

Tarihin tartışmalı kişilerinden biri olan Muaviye konusunda Şia aleyhte yığınla rivayet uydurup iftiralar atarken, diğer cenah olan Sünniler ise Muaviye'yi savunma adına karşı refleks ile onun lehine rivayetler üretmekten geri durmamıştır. Biz Şia'nın iftiralarını burada zikretmeyeceğiz. Bu ayrı bir çalışmanın konusudur. Ancak burada Sünni gayretle üretilen rivayetlerden bazılarını zikretmek istiyoruz.

Lehinde Uydurulanlar

Müslümanlık öncesi bazı kahinlerin, Muaviye adlı bir hükümdarın geleceği ile ilgili kehanet türü aktarımları kaynaklara girebilmiştir. İslam'ın kehanet ile ilgili görüşleri bilindiği halde bunlarla kitaplarını dolduran müelliflerimizin aktarımlarının hiçbirini nakletmek istemiyoruz.⁴⁶

41 İbn Kesir, VIII, 8.

42 Sarıçam, 220.

43 Demircan *Altı-Muaviye Kavgası*, 51.

44 Aycan, 47.

45 Vakıdî, *Kitabu'r-Ridde*, Paris 1989, 60; İbnu'l-Esir, II, 361.

46 Cahiliyye döneminde Hint'e iftira edilmesi üzerine Yemenli bir kahine gıdıldığı, onun da atın organındaki buğday tanesini bilecek kadar önemli

Burada sadece Hz. Peygamber'e nispet edilenlere değinmek istiyoruz.

Cafer b. Ebi Talib, Resulullah'a dört adet ayva hediye etti; Resulullah da, onlardan üç tanesini Muaviye'ye vererek, "Bunlarla beraber Cennette yanıma gel" buyurdu.

Ben Resulullah'ın yanına geldiğimde Muaviye'nin onun eline su döktüğünü gördüm. Resulullah abdestini aldıktan sonra, avucuna su alarak Muaviye'nin yüzüne serperek, "Ey Ebu Süfyan'ın oğlu! Ben sanki seninle Cennette bulunmaktayım." buyurdu.⁴⁷

Ben Resulullah'ın yanında oturmakta iken o sırada, "Şu anda yolda gelmekte olan cennet ehli bir adam gözüktü." buyurdu. O sırada da, Muaviye çıkageldi. Ben de, "Bu o mudur?" dedim; O da, "Evet, bu odur." buyurdu. Resulullah Muaviye'ye dua ederek, "Allahım, ona hidayet ver ve onun vasıtasıyla insanları hidayete erdir; ona kitap ve hesabı öğret, onu azaptan koru!" buyurdu.⁴⁸

Bu rivayetleri uyduranların Hz. Peygamber döneminin kronolojisini bilmediği ortadadır. Cafer b. Ebi Talib'in Habeşistan'dan dönmesi Medine döneminin yedinci yılındadır ve Mekke fethi öncesi Mute'de şehit olmuştur. Muaviye ise Mekke fethinde Müslüman olmuştur. Yani bir araya gelmeleri mümkün değildir. Bu rivayetler sonraki yıllarda sahabe arasında zulümleri sebebiyle meşhur olan Muaviye'nin⁴⁹ kurtarılması, dahası cennete gönderilivermesi amacıyla üretilmiş rivayetler olmalıdır.

Son aktardığımız rivayetle Hz. Peygamber'in dilinden Muaviye'nin kurtuluşunun ispatı yapılırken, şimdi aktaracağımız rivayetlerle de onun idareciliğindeki uygulamalardaki yanlışları perdelenmeye çalışılmaktadır:

bir kişi olup ilerde Muaviye adlı bir hükümdar doğuracağını Hint'e müjdelediği ile ilgili haberler için bkz. İbn Kesir, XI, 294; geniş bilgi için bkz. Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 144.

47 Belazûrî, V, 135.

48 Belazûrî, V, 135; Tirmizî, Menakıb, 49.

49 Hucr'un öldürülmesi konusundaki sahabenin görüşleri için bkz. bu çalışmanın Hucr b. Adiy bölümü.

Muaviye, ibrîği aldı, Resulullah'ın arkasından yürüdü. Resulullah ona bakıp şöyle dedi: Ey Muaviye, eğer yönetimin başına geçersen Allah'a karşı takvalı ol ve adil davran.⁵⁰

Resulullah şöyle buyurmuştur: "Bir ara uyurken şöyle bir rüya gördüm. Kitabın başımın altından alınıp götürüldüğünü görür gibi oldum. Onu gözlerimle takip ettim. Kitap alınıp Şam'a götürüldü. Fitne koptuğu zaman iman Şam'dadır."⁵¹

Resulullah şöyle buyurmuştur: "Halifelik Medine'de, Hükûmdarlık ise Şam'dadır."⁵²

Hiz. Ömer'in ise sahabeyi şu şekilde uyardığı belirtilir: "Benden sonra tefrika olursa Şam'daki Muaviye'ye sığın." ⁵³ Yani daha sonra çıkacak fitneler Hiz. Ömer'e malum olmuş. O da çözümü bu şekilde bulmuş (!)

Uydurma konusunda daha da ileri gidilerek Muaviye, kutsal sayılan varlıklar arasına da sokulverilmektedir:

Resulullah şöyle buyurmuştur: "Güvenilir kimseler üçtür: Cebail, ben ve Muaviye."

Resulullah şöyle buyurmuştur: "Güvenilirler yedidir: Kalem, Levh, İsrail, Mikail, Cebail, ben ve Muaviye."⁵⁴

Muaviye'nin şahsiyeti ile ilgili de uydurmalar mevcuttur:

Bana şöyle bir haber ulaştı: Resulullah'ın döneminde Muaviye bir adamla gürüşüp, onu yenince, Resulullah, "Siz, Muaviye'nin kiminle gürüşirse, mutlaka onu yeneceğini bilmiyor muydunuz?" dedi.⁵⁵

50 İbn Sad, VI, 16, yani Hiz. Peygamber onun halife olacağını ta o zamandan söylemiş. Artık Muaviye'ye yanlış izafe etmek kimin haddine (!). İlginç olan bu rivayete şahitlik eden kimse de yok. Çünkü Muaviye'nin iddiasına göre; Hiz. Peygamber ile baş başa iken söylenmiş.

51 Rivayetin başka bir varyantı: "Başımın altından nurdan bir direğin çıktığını, o parlak direğin gidip Şam'a yerleştiğini gördüm." İbn Kesir, XI, 143.

52 İbn Kesir, XI, 143.

53 İbn Hacer, *İsabe*, "Muaviye" mad.

54 İbn Kesir, XI, 400.

55 Burada verilen mesaj onun Hiz. Ali'ye karşı galip geleceğinin Hiz. Peygamber tarafından ima yoluyla bildirildiğine yöneliktir, Belazüri, V, 39.

Aslında Muaviye'nin bedensel olarak güçlü biri olmadığı herkesin malumudur. Ne kılıç işinde ustadır ne de güreşte herkesi yenebilecek birisidir. Ancak bu eksikliğin rivayetlerle kapatılmaya çalışıldığı görülüyor.

Son olarak şu iki rivayeti aktaralım:

Bir gün Muaviye Medine'ye gelip Hz. Peygamber'in saçını Hz. Aişe'den isteyip, saçı yıkatmış ve suyunu içip bedenine dökmüştür.⁵⁶

Muaviye der ki: Ben Resulullah'a abdest aldırıyordum; bana, "Sana bir gömlek giydirsem nasıl olur?" dedi. Ben de, "Babam, annem sana feda olsun; iyi olur." dedim. Bunun üzerine, gömleğini çıkartarak bana giydirdi. Kendisi tırnaklarını keserken, kesmiş olduğu tırnaklarını toplayıp, alıkoydum. Ölürsem o gömleği bana giydiriniz ve o tırnakları da gözlerimin üzerine serpiniz; umulur ki Allah, bundan bana fayda sağlar.⁵⁷

Bu rivayetler öncelikle Muaviye'nin realist ve tedbiratı bırakmayan, ayakları yere basan politik anlayışına uymaz. O başarıyı bu tür şeylerde hiçbir zaman aramamıştır. Ancak o, siyasetine destek olacağını düşündüğü zaman bu tür ritüelleri yapmaktan da kaçınmamıştır. Hz. Osman'ın gömleğini kullanması gibi. Burada da muhtemelen yaptığı zulümleri perdelemek için böyle bir uygulama yapmıştır.

Aleyhinde Uydurulanlar

Muaviye'nin lehine yapılan yukarıdaki uydurmalar dışında Hz. Peygamber'in dilinden aleyhine üretilmiş rivayetler de mevcuttur:

İbn Abbas: Ben çocuklarla beraber oynarken Resulullah bize uğradığında kapının arkasına saklandım. Beni çağırıp, yatırarak sırtımı sıvazladıktan sonra, beni Muaviye'nin yanına gönderdi. Resulullah'ın yanına döndüğümde, onun yemek yemekte olduğunu söyledim. Beni tekrar gönderdiğinde yine onun yemek yemekte olduğunu söyledim. Üçüncü sefer gön-

⁵⁶ İbn Sad, VI, 18.

⁵⁷ İbn Sad, IV, 30; Belazûrî, V, 159.

derdiğinde yine onun yemek yemekte olduğunu söyleyince Resulullah, "Allah onun karnın doyurmasını!" dedi. Böylece bundan sonra Muaviye'nin karnı doymaz oldu.

Hasan'dan, Resulullah: "Siz Muaviye'yi minberim üzerinde gördüğünüzde onu öldürünüz." buyurdu. Ancak onlar onu öldürmedikleri için ne iflah oldular, ne de başarılı oldular. Resulullah, "Muaviye, Cehennemde kilitli bir tabut içinde bulunacaktır!" buyurdu.

Ensardan olan bir adam Muaviye'yi öldürmek istediğinde, "Biz Ömer dönemindeyiz, ona mektup yazarak izin almadan onu öldürme!" dedik. O da, "Ben Resulullah'tan, "Muaviye'yi sırtlardan yapılmış bir kürsü üzerinde konuşma yaparken gördüğünüzde onu öldürünüz!" dediğini duydum." dedi. Onlar da: "Biz de aynısını duyduk ama biz yine Ömer'e mektup yazmadan yapmayalım." dediler. Bunun üzerine ona mektup yazmalarına rağmen vefat edinceye kadar buna dair ondan bir cevap gelmedi.

Abdullah b. Mesud'dan, Resulullah: "Muaviye b. Ebi Süfyan'ın minberde konuşma yaptığını gördüğünüzde, onun boynunu vurunuz!" buyurdu.

Resulullah bir gün oturmaktayken, Ebu Süfyan, yanında Muaviye ile bir kardeşinin bulunduğu bir halde bir deve üzerinde gelerek Resulullah'a uğradı. Bunlardan birisi deveyi sürerken, diğeri de onu yönlendiriyordu. Resulullah: "Allah bu deveye binene de, onu sürene de, yönlendirene de lanet etsin!" dedi.

Abdullah b. Amr b. As: Ben Hz. Peygamber'in yanındayken: "Şu yoldan gelmekte olan bir adam vardır; o, yolumun dışındaki bir yolda ölecektir." buyurdu. Bu sırada da, babamın abdest suyunu hazırlamış onu beklerken, babamın bu sırada geleceği korkusuyla, idrarım sıkıştı. Ancak o sırada Muaviye çıkagelince Resulullah, "İşte budur!" buyurdu.⁵⁸

Tabii ki bu rivayetler, Muaviye'nin karşıtları veya Şia tarafından uydurulmuştur. Bu aktardıklarımız onun hakkında Şia'nın ürettiği en mülayım rivayetlerdir ve Sünni dünyanın itibar ettiği kitaplara da yansıyanlardır. Bu ifti-

raların çok daha fazlası Şii literatürde rahatlıkla bulunabilir. Bu konuda en doğrusu şu söz olmalıdır:

Muaviye, İbnü'l-Kevva el-Yeşküri'ye, "Allah aşkına sen beni nasıl bilirsin?" dedi. O da, "Madem Allah aşkına dedin; ben seni dünyası geniş, ahireti dar; kuyusu derin, ipi kısa; nuru zulmete, zulmeti nura çeviren bir kişi olarak bilirim." dedi.⁵⁹

I. BÖLÜM

DÖRT HALİFE DÖNEMİ

Hız. Ebu Bekir Dönemi

Hız. Peygamber'in yaptığı gibi Hız. Ebu Bekir de Emevilerin yeteneklerinden faydalanmak için onları bazı kamu görevlerinde kullandı. Muaviye'nin abisi Yezid b. Ebi Süfyan bu dönemde Suriye'nin fethi için görevlendirildi. Muaviye de onun yanında öncü birliklerin komutanı oldu. İki kardeş Şam fetihlerinde, özellikle de Ürdün sahil şehirlerinin ele geçirilmesinde büyük gayret gösterdiler.¹

Hız. Ömer Dönemi

Hız. Ömer de Hız. Ebu Bekir'in taktiğini devam ettirdi. Muaviye bu dönemde önce Ürdün'de görevlendirildi. Daha sonra Şam'da görevli abisi Yezid'in meşhur veba salgınından ölmesi üzerine Muaviye Şam valisi olarak tayin edildi.² Bu tarihten itibaren vefatına kadar burada görev yapacaktır. Bu süreç 20 yıla varan valilik, 20 yıl da halifelik olmak üzere yaklaşık 40 yıl kadar sürecektir. Valiliğinin yaklaşık iki yılını Hız. Ömer, on iki yılını Hız. Osman, beş yılını ise azledilmiş bir vali olarak Hız. Ali'nin döneminde geçirdi.

Muaviye, Hız. Ömer döneminde halife ile uyumlu çalıştı. Medine'den uzak olsa da Hız. Ömer'in onu kontrol ettiğini iyi biliyor ve bu sebeple birçok konuda halifenin korkusundan dolayı kendini frenliyordu. Ancak yine de onun nasıl bir yönetim yapısı içinde olduğunun bazı göstergeleri o dönemde işareti veriyorsa da kadro darlığı sebebiyle Hız. Ömer'in bu tavırlar karşısında bocaladığı da anlaşılmaktadır. Onun Hız. Ömer ile ilişkisinin mahiyeti ve hali-

1 Belazürî, *Fütuh*, p. 377.

2 Belazürî, V, 21.

feyl nasıl bocalattığını göstermesi açısından şu anekdotu aktarmak istiyoruz:

Ömer Şam'a geldiğinde Muaviye'nin sabah-akşam bir grup içinde sabahlayıp akşamladığını görünce ona, "Muaviye! Bakıyorum sen sabah-akşam konvoy halinde gezip dolaşıyorsun, evde sabahlarken ihtiyaç sahipleri senin kapının önünde bekliyorlar." dedi. O da: "Ya Emiru'l-müminin, biz düşmanlarımızın bize çok yakın bulunduğu bir yerde bulunmaktayız. Aynı zamanda bizleri çok dikkatli casuslar gözetlemektedir. Ben de İslam'ın izzetini görmelerini istedim." dedi. Bunun üzerine Ömer: "Bu (sözler) akıllı bir kişinin tuzağı ve kurnaz bir kişinin oyunudur." dedi. Muaviye: "Ya Emiru'l-müminin, bana ne emrederseniz yerine getiririm." dedi. Ömer: "Yazıklar olsun sana! Seni kontrol ettiğim her bir şeyde beni öyle bir dar durumda bırakırsın ki, bunu yapmanı mı emredeyim, yoksa yapmamayı mı? diye karasız kalırım." Hişam ile Medaini dediler ki: Ömer her Muaviye'yi gördüğünde, "Bu adam, Arapların Kısrasıdır." derdi.³

Muaviye bu dönemde haracı artırmak için Kıbrıs'ı ele geçirmek istese de, Hz. Ömer durumu Amr b. As'a sormuş, ondan olumsuz izahlar alması üzerine izin vermemiştir. Muaviye bu durumu Amr'ın kasten engellediği, Kıbrıs'ın onun eliyle fethini istemediği şeklinde yorumlamıştır.⁴ Ayrıca Amr'ın yaptığıının intikamı, onun Hz. Osman tarafından görevden azledilmesiyle alındığını söyleyebiliriz.

H. Osman Dönemi

Muaviye, Emevilerin yükselen simasıydı. Tüccar ve aristokrat ailenin bütün özelliklerini kapmış, aile çevresini Şam'a toplamış, buradaki bazı kabilelerle işbirliği içinde bölgeyi yönetiyordu. Hz. Ömer'in son yıllarında -iki yıl kadar- Şam valisi olarak görev yaptığı dönemde yukarıda aktardığımız rivayetten de anlaşıldığına göre; halifenin bütün emirlerini dikkatli bir şekilde uyguluyordu.⁵

3 Belazürî, V, 155.

4 Detay için bkz. Aycan, 66.

5 İbn Arabî, 81.

Hız. Osman'ın başa gelmesi ile bütün uygulamalar ters-yüz hale geldi. Hız. Ömer'in baskısından kurtulan Muaviye'yi kimse durduramaz oldu. Hız. Ömer, valilerinin çok güçlenip yanlış işler yapmasını önlemek adına Muaviye'ye de Şam bölgesinin tamamını vermemişti.⁶ Hız. Osman zamanında ise bölgedeki diğer valiler vefat ettikçe bu şehirler Muaviye'ye bağlanarak hem ekonomik olarak güçlenmesi sağlandı hem de hakimiyet alanı büyütüldü ve nihayet tüm Suriye ve Cezire ona bağlandı.⁷

Sonuçta bir daha bu bölgeden sökülüp atılması imkansız hale gelmiş oldu. Hız. Ömer'in döneminde çok iyi bir yönetim sergileyen Muaviye, bu iki yıl boyunca makul ve adil diyebileceğimiz işler yaparken, Hız. Ömer'in vefatı sonrası Hız. Osman'ın valiler ve özellikle Muaviye üzerindeki gevşek tutumu sebebiyle başına buyruk davranmaya başladı.⁸ Muaviye'nin Şam'da içki ticareti yaptığı haberi bile halifeyi harekete geçirmeye yetmemişti.⁹

Diğer eyaletlerdeki Emevi olmayan valiler, en ufak bir şikayette görevden alınırken, Muaviye'nin tavırları en üst perdeden Medine'deki sahabiler tarafından şikayet edilince, tam tersine halife hiçbir uyarıda bulunmuyordu. Bu dönemdeki bir olay durumu yeterince izah eder niteliktedir:

Halkın Muaviye'den gelen birçok şikayetine rağmen onu Hız. Ömer'in atadığını söyleyerek görevde tutan Hız. Osman'a karşı, Hız. Ali şöyle diyordu: "Muaviye, Hız. Ömer'in kölesinden korktuğu kadar senden korkmuyor. Muaviye şu anda bir münker yapıyor, bunu da senin emrettiğini söylüyor."¹⁰

Hız. Ömer'den sonra kendi kabilesinden Hız. Osman'ın halifelğe gelişi onun önüne bütün imkanları sermiş oldu.

6 İbn Sad, VI, 23.

7 İbnü'l-Esir, III, 13.

8 İbn Sad, 19.

9 Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Mehmet Azımlı, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-3, Hız. Osman*, 101 vd.

10 Taberî, IV, 338.

Hız. Ömer'den izin alamadığı için gerçekleştiremediği Kıbrıs adasının fethini gerçekleştirip bol ganimet elde etti. Ayrıca Anadolu'ya yaz-kış seferler düzenleyip yığınla mal ile dönüyordu. Halife Hız. Osman'ın müsamahakar tavrı sebebiyle de bu ganimetlerle hakimiyetini perçinledi, sağlam bir ordu teşkil etti ve Hız. Ebu Zer'in itirazlarına rağmen ganimetleri adaletsiz bir dağıtımla etrafına yiyici grup oluşturdu. Bununla kalmayan Muaviye, Şam bölgesinde önemli hakimiyeti bulunan Kelb kabilesinden Meysun isimli bir kadınla evlenerek bölgedeki gücünü perçinlerken, Hız. Osman'ı da kendine bacanak yaptı.¹¹

Muaviye, İslami hassasiyet açısından toplumun sigortası olan ilk sahabilerle ters düştü ve onları halifeye şikayet ederek Şam'dan sürdürttü. Böylece kimse ona müdahale edememiş olacaktı. Kendisini mal dağıtım konusunda tenkit eden Ebu Zer'i Rebeze'ye sürdürttüğü gibi, öncü sahabilerden Ubade b. Samit'i de halifeye; "fitne çıkarıyor!" diye şikayet edip Medine'ye gönderilmesini sağladı. Hız. Ubade'nin suçu (!) ise şarap tüccarlığı yapan vali Muaviye'ye ait şarap taşıyan bir kervanı tespit edip bu kervandaki içki kaplarını bıçakla delerek yere dökmesi ve dolayısıyla Muaviye'yi maddi kayba uğratmasıydı.¹² Medine'ye gelen Hız. Ubade'yi ise halife, "Niye bize karşı geliyorsun?" şeklinde azarlayarak sorguya çekmiş, Hız. Ubade de: "Allah'a isyan konusunda başkalarına itaat yoktur!" diyerek cevaplamıştı.¹³

11 Bkz. Aycan, 77.

12 Diyarbekri, *el-Hamis*, Beyrut ts., II, 269; İbn Asakir, olayı aktarırken doğrudan Muaviye'nin ismini vermekten çekinir ve "falana ait içki tulumları" ifadesi ile geçiştirmek istese de, rivayetin devamında "falan" dediği kişinin Muaviye olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu kişi, hadiseyi Hız. Osman'a yazarak Ubade'nin "Şam'da fitne çıkardığını" aktarınca halife; bu "falan" kişiden Ubade'yi Medine'ye göndermesini ister. Bu talepten de anlaşılacağı üzere bu kişi Hız. Osman'ın Şam'daki görevlisi olmaktadır ki halife ondan Ubade'yi göndermesini talep etmektedir. Bu kişi de Muaviye'dir. İbn Asakir, *Tarihu Medineti Dimeşk*, Beyrut 1996, XXIV, 197.

13 Yine faizle ilgili bir konuda Hız. Ubade'nin Hız. Peygamber'in bir hadisini aktarması üzerine Muaviye, bu hadisi aktarmamasını ve her yerde söylememesini istemiştir. İbn Asakir, XXVI, 197.

Muaviye Hz. Osman'a isyan esnasında artık bütün toplumsal desteğini yitirmiş olan halifenin yardım çağrılarına da sessiz kalmıştır. Halife kendisinden yardım kuvveti istediğinde¹⁴ Muaviye -adeta halifenin öldürülmesini istemiş gibi- işi ağırdan almış, halife öldürülünceye kadar orduyu Zerka'da bekletmiştir. Hz. Osman'ın öldürülüp kendisine halifelik yolunun açılması için böyle yaptığı açıkça zikredilir.¹⁵ Onun halifenin nasılsa halifelikten indirileceğini tahmin ettiğinden dolayı öldürülürse onun kanı üzerinden dava açmayı düşünerek böyle yaptığı anlaşılmaktadır. Şu rivayeti aktararak konuyu noktalayalım:

Muaviye'nin yanında, Huzeyfetül-Yeman'ın, "Ben Osman'ın katline iştirak etmedim." dediği dile getirilince, Muaviye, "Hayır o, iştirak etmiştir." dedi. Bunun üzerine Abdurrahman b. Esved b. Abd-i Yeğus, "Kişi kendisini daha iyi bilir." deyince Muaviye, "Onu eleştirmekle ve onu yalnız bırakmakla aslında sen de katline iştirak etmiş oldun." dedi. O da, "Ben Osman'a, hakkında söylenen şeyleri yapmamasını tavsiye ederken, sen aksine onları yapmasını tavsiye ederdin. Durumların şiddetlenmesi üzerine senden yardım isterken, sen gevşek davranıp ona yardım etmedin; böylece durum onun öldürülmesiyle sonuçlandı." dedi.¹⁶

H. Ali Dönemi

H. Ali'nin beş yıllık halifeliği süresince Muaviye bu süreyi onunla mücadele içinde geçirdi. H. Osman döneminin hemen hemen bütün bürokratları görevden alındıkları için onun yanında kümelendiler. Çünkü çoğu Emevi kökenliydi.¹⁷ Emevilerden bir kısmı ise H. Ali'nin Muaviye ile uğraşmasını önlemek için önce Mekke'de sonra ise Basra'da ayrı bir baş çeken Cemal ashabına destek oldular. Böylece H. Ali, Muaviye ile uğraşmayı erteleyip bunlarla

14 İbnü'l-Esir, III, 61.

15 İbn Şebbe, 1289.

16 Belazûrî, 43

17 Adem Apak, *Emeviler Dönemi*, İstanbul 2016, 41 vd.

savaşmak zorunda kaldı. Bu da Hz. Ali'nin yıpranmasına sebep oldu.¹⁸

Muaviye, Hz. Ali'nin halifeliği ilanı akabinden ona biatı reddettiği gibi, Hz. Ali'yi Hz. Osman'ın katillerini barındırmakla suçlayıp kendisine teslim etmesi karşılığı biat edebileceğini söylemiş ve Kur'an'dan delil aldığı bir ayetle¹⁹ bunun kendi hakkı olduğunu belirtmiştir.²⁰ Oysaki Muaviye'nin bu konuda ne kadar samimi olduğu Amr b. As ile birlikteliğinden anlaşılmaktadır. Onun Hz. Osman'ın öldürülmesi için her türlü tahriki yapan Amr b. As ile sonraki yıllarda gayet güzel çalışması, onu vali yapması, ona hiç sıkıntı çıkarmaması onun iddiasında ne kadar samimi olduğunun en güzel kanıtıdır.

Muaviye, Hz. Osman'ın kanı meselesini çok güzel istismar etmiş, katillerin Hz. Ali'nin yanında olduğunu sürekli dile getirmiş ancak halifeliği ele geçirince bu işin peşini bırakmıştır. Hz. Osman'ın kanlı gömleğini yaklaşık bir yıl süreyle Şam camisinde sergileyerek Şam halkını da bu istismarına ortak etmiştir. Sonuçta onların desteğiyle verdiği mücadele ile muradına ermiş ve halifeliği ele geçirmiştir.

Şam halkını bu şekilde organize ederken, Medine'deki Abdullah b. Ömer, Sad b. Ebi Vakkas, Muhammed b. Mesleme gibi öncü sahabilere kendisinin Hz. Osman'ın katillerinin peşinde olduğunu belirten mektuplar yazarak onların desteğini almak istemiş, en azından Hz. Ali'nin etrafında bulunmamalarını sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca Cemel ashabının mücadelesini alttan alta desteklerken Hz. Ali'nin en önemli valisi Kays b. Sad'ı da bir hileyle harcaıy Mısır'ı ele geçirmiştir.²¹

18 Bkz. Mehmet Azımlı, *Dört Halife'yi Farklı Okumak-4*, Hz. Ali, Ankara 2015.

19 "Haksız yere öldürülenin veltsine bir yetki tanımışızdır." İsra 33. İbn Abbas'ın bu hususta şöyle dediğini rivayet edilir: "Muaviye'nin bu ayete dayanarak yönetime geçtiğine olan kesin inancımı hala sürdürmekteyim." İbn Kesir, XI, 146.

20 Belazûrî, V, 21.

21 Taberî, IV, 552.

Muaviye'nin, Hz. Ali ile mücadelesinin finali Sıffin'de gerçekleşecektir. Savaş öncesinde Muaviye isteklerini değiştirmişti. Artık sadece katilleri istemekle yetinmiyor, halifenin görevden ayrılması ve yeni halifenin şûra ile belirlenmesi gibi ilave şartlar sunuyordu. Böylece konuyu halifenin meşruiyetine taşımış oluyordu. Esasen bu tavır, onun şimdiye kadar sergilediği gerçek niyetini ortaya koymuştur. Onun asıl niyeti hilafeti ele geçirmek ve Hz. Peygamber öncesi Mekke'de hakim olan Emevi liderliğini devam ettirmektir. Bunu başarmıştır da.

Sıffin'de devam eden savaş tam Hz. Ali'nin lehine sonuçlanacak iken Muaviye'nin ortağı Amr b. As'ın tekli fiyle Kur'an'ın mızraklara takılması sonucu²² Hz. Ali'nin ordusu ikilemde bırakılarak savaşı sona erdirilmiştir. Hz. Ali'nin ordusundaki çoğunluğu oluşturan Kahtani kökenlilerin bu savaşı Adnanilerden olan Kureyşlilerin kendi aralarındaki iktidar mücadelesi olarak görmeleri ve bunun için fazla kan dökmeye değer bulmamaları sonucu Tahkim olayına gidilmiştir.²³

Hakem seçiminde de Kahtanilerin baskısıyla Yemen kökenli Ebu Musa Eşari Hz. Ali tarafının hakemi olurken, Muaviye'nin hakemi zaten bellidir: Amr b. As. Bu meseleye en fazla itiraz eden Haricilerin sözlerine itibar edilmemiştir. Bu ise sonraları hem Nehrevan Savaşı'nın hem de bitmez tükenmez Harici isyanlarının başlangıcı teşkil etmiştir.

Sonuçta Muaviye meydanda kaybetmek üzere olduğu savaşın ilk raundunda galip çıkıp masada kazanmıştır. Çünkü savaş öncesi meşru bir halifeye karşı isyan eden azledilmiş bir vali iken, Tahkim'e gidilmesiyle hem meşru halifeyi şüpheli duruma düşürmüş hem de kendisine meş-

22 Belazûri, III, 99; bu uygulamanın eskiden beri bilindiği, nitekim M. 312 tarihinde Roma ordusu mızraklara incil takmış ve kaybedeceği savaşı kazanmıştı. Bkz. Tonga, 147.

23 Dineveri, 242.

ru olma yolunu açmıştır. Karşı tarafla eşit konuma yükselmiş ve Tahkim görüşmelerine bu şekilde gitmeyi sağlamıştır. Esas darbeyi ise Amr b. As ile vuracaktır.

Muaviye'nin mızraklara mushaf takma hamlesi, satranç oyunundaki gibi bir yaptığı hamle ile köşeye sıkıştırdığı rakibinin ne yaparsa yapsın sürekli kaybetmesi olayına benzemektedir. Hz. Ali'nin bundan sonraki bütün çabaları Muaviye'nin lehine gelişen bir duruma dönüşmüştür. Adeta bir çorap söküğü gibi arka arkaya gelişen olaylar Hz. Ali'nin bitmesine, Muaviye'nin ise yükselmesine sebep olmuştur. Nitekim Tahkim'de istediğini alan Muaviye halifelliğini ilan ederken, Hz. Ali kendi ordusundan türeyen Haricilerle uğraşmaktan Muaviye ile bir daha mücadeleye fırsat bulamamıştır.²⁴

Tahkim

Tahkim olayı tam da Muaviye'nin istediği şekilde çözüm değil, çözümsüzlük getirdi. O, çözümsüzlüğün kendisine yaradığını bildiğinden meseleyi sürekli çözümsüzlüğe itti ve sonunda kazanan kendisi oldu. Kaos ortamında işini yürüttü.

İki hakemin anlaşılamayacağı belli idi. Nitekim öyle de oldu. Hz. Ali'nin taraftarı olmadığı halde Kahtanilerin baskısıyla hakem olan Ebu Musa Eşari'yi tuzağa düşüren Amr b. As yaptığı hile ile meselenin tamamen çıkmaza girmesine sebep oldu. Zaten istedikleri de bu idi. Çünkü Muaviye Müslüman coğrafyanın en fazla gelir getiren yeri olan Mısır'ı ölümüne kadar Amr'a vermek üzere söz vermişti.

İki hakem Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğü ve Muaviye'nin veli olarak hakkı bulunduğu konusunda aynı görüşteydiler. Ancak kimin haklı olduğunu çözemeyince ikisini de azledip ümmetin yeni bir halife seçmesi konusunu ilan etmek üzere anlaştılar. Halka kendisini temsil

24 Detay için bkz. Azımlı, *Dört Halfeyi Farklı Okumak-4*, Hz. Ali, 131 vd.

ettiği Hz. Ali'yi azlettiğini söyleyen Ebu Musa'dan sonra minbere çıkan Amr, Muaviye'yi hilafete geçirdiğini söyleyince ortalık karışsa da değişen bir şey olmadı. İki taraf anlaşmadan şehirlerine döndüler.

Sonuçta durum yine Şam tarafının beklentileri doğrultusunda gerçekleşmiş, Hz. Ali Iraklılar üzerindeki otoritesini kaybetmiş, Muaviye ise halifeliğini ilan etme konumuna gelmiş ve biat almaya başlamıştır.

Hamleler

Hz. Ali'nin Haricilerle meşgul olması Muaviye'ye saldırı imkanı sağlamıştı. Önce hileyle Mısır'ı ele geçirdi. Hz. Ali'nin elinden bir şey gelmedi. Daha sonra sırayla Basra, Medine, Yemen'e hamleler yaptı. Her seferinde Hz. Ali'yi aciz bırakıyordu. Hz. Ali, Kufe'nin yakınındaki Basra'yı bile elinde tutamaz hale gelmişti.

Nihayet Haricilerin Hz. Ali'yi katletmeleri üzerine önüne bulunmaz bir fırsat doğdu. Haberi alınca "emiru'l-müminin" unvanıyla kendisine biat aldı.²⁵ Artık son bir hamleyle çöktüreceği Hz. Hasan'ın üzerine gidebilirdi. Nitekim onu da yaptığı hamlelerle hilafetten çekilmeye mecbur bıraktı. Sonuçta Muaviye, Kufe mescidinde aldığı biatla Müslümanların yeni halifesi oldu.²⁶

25 Taberi, III, 942.

26 Dineveri, 270.

II. BÖLÜM

SALTANAT DÖNEMİ

Tahkim olayının akabinde kendisine halife olarak beyat alan Muaviye, Hz. Ali'nin şehit edilmesinden ve Hz. Hasan'ın hilafeti teslim etmesinden sonra beyatını Ku-fe'de perçinleştirerek saltanatına başlamış oldu. (40/660) Onun bu serencamını tesadüfen ortaya çıkmış kısa süreli bir olay olarak görmemek lazımdır. O, ilerde kuracağı saltanatının ilk adımlarını Hz. Ömer'in Şam valiliğini yaparken atmış, Hz. Osman'ın döneminde ise 12 yıl boyunca yaptığı işlerle bir daha yerinden sökülemeyecek noktaya gelmiş ve kuracağı saltanatının temelini perçinlemiştir. Şam'daki 20 yıllık valiliği süresinde edinmiş olduğu siyasi, askeri ve ekonomik güç sayesinde hilafet iddiasında bulunabilmiştir.

Yönetim

Kurumlaşma

Politik bir aileden gelen Muaviye'nin fazileti bağlamında üretilen yığınla uydurma rivayet olsa da yönetimdeki başarıları tartışılmazdır. O büyük bir devlet için gereken kurumsallaşmayı devam ettirmiştir. Bu konuda Hz. Ömer, nasıl ki İranlı Hüzmüzan'ı danışmanı olarak kullandıysa Muaviye de aynı şekilde en yetkin kişileri görevlendirmeyi prensip edinmiştir. Örneğin Sercun b. Mansur ve oğlu Mansur b. Sercun benzeri Bizans idari sisteminde çalışmış Hristiyan şahısları bürokraside görevlendirmiştir.¹ Azer Süryani isimli şahsı kendi döneminde bürokraside görevlendirmiş, şahsi doktoru olarak Üsal Süryani'yi kullanır-

1 İbn Abdürrabbih, *el-İkdu'l-Fertt*, Beyrut 1989, IV, 151.

ken,² aynı şekilde tıp alanında eskiden beri ileri seviyede olan Süryanilerden faydalanmıştır.³ Gayrimüslim teba ile yakınlaşmayı perçinlemek için Süryani⁴ Kelb kabilesinden oğlu *Yezid b. Muaviye*'nin annesi olan Meysun b. Bahdel el-Kelbi isimli kadınla da evlenmiştir.⁵

Muaviye, *Divanu'l-Berid* (Posta Teşkilatı) ve *Divanu'l-Hatem* (Mühür)'i kurarak, resmî yazışmaların profesyonel şekilde yapılmasını sağlamıştır. Devletin sınırları genişleyince, halife ile eyaletler arasındaki yazışmaların hızlı ve kolay olması için yeniden yapılanma zaruretinden doğan bu divanın iki işlevi vardı; hilafet merkezinden gönderilen ve merkeze gelen mektupları taşımak ve halife adına casusluk faaliyetlerinde bulunarak vali ile memurları izlemek.

Muaviye, güçlü hakimiyet için ekonomik gücün elinde olması gerektiğini tüccar olan ailesinden edindiği tecrübe ile biliyordu. Bu sebeple ekonomik gücünü artırabilmek adına her şeyi yaptı. Seferlerle ganimet toplattırırken, kendisi mal harcama konusunda her şeyi mubah görüyordu. Öyleki bizzat kendisi içki, put ve heykel ticareti yapıyordu.⁶

Maliye

Muaviye öncesi gelirler halka dağıtılırken, onunla birlikte ganimetlere de el konulacaktır.⁷ Esasen Muaviye'nin mantığını aktaracağımız rivayetten anlayabiliriz:

Muaviye dedi ki, "Yer Allah'ındır, ben de Allah'ın halifesiyim; ne alırsam, benimdir. Halka bırakmış olduğum ise, o benim onlara olan iyiliğimdir." Bunun üzerine Sasa b. Sohan dedi ki: "Sen böyle yapmakla, ümmetin çoğuna sadece kötülük yapıyorsun. Mal, daima sahibinindir." dedi. Muaviye kızarak kendi kendine: "Neredeyse onu öldürecektim." dedi. Sasa ise:

2 Yakubi, *Tarihu'l-Yakubi*, Beyrut 1993, II, 132.

3 M. Mahfuz Söylemez, *Cündișapur*, Ankara 2003, 49.

4 Ünal Kılıç, *Yezid b. Muaviye*, İstanbul 2001, 36.

5 İbn Abdürrabbih, IV, 365.

6 Belazûri, V, 137.

7 Bkz. Azîmlî, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-3*, Hz. Osman, 110.

"Her bir şeye yeltenen, onu yapacak değildir." dedi. Muaviye buna karşılık, "Beni bundan kim engelleyebilirdi?" dedi. O da: "Kişiyle kalbinin arasına giren."⁸ dedi.⁹

Bu diyaloga dikkat edersek o mülayım Muaviye, mesele para olunca ve bu konuda dinen haksız duruma düşünce, gerçeği söyleyeni öldürmeye tevessül edebilmektedir. Ak-taracağımız diyalog da bunu desteklemektedir:

Muaviye minbere çıkınca Ensardan olan bir genç ayağa kalk-tı ve onun sözünü keserek, "Ey Muaviye, seni ve ev halkını devlet malında bizden öncelikli kılan şey nedir? Oysa bu mal-ların tümü, Allah'ın kılıç ve mızraklarımızla bize ganimet ola-rak tanıdığı bir haktır. Bizim senin katında; dayın Velid, deden Utbe ve kardeşin Hanzala'yı (Bedir'de Müşrik olarak karşımıza çıktıklarında) öldürmekten başka bir suçumuzun olmadığını biliyoruz." dedi. Muaviye de: "Hayır Allah'a yemin ederim ki, durum öyle değildir; Ey kardeşimin oğlu! Siz onları öldürmedi-niz de, Allah onları babalarının çocukları vasıtasıyla (Bedir'de) peş peşe gönderdiği meleklerle öldürdü. Bu da (benim için) bir ayıp veya kusur değildir." dedi. Ensardan olan genç: "O za-man ayıp ve kusur nerededir?" diye sordu. Muaviye: "Doğru söylüyorsun." dedi ve "Bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. O da: "Evet, benim ihtiyar bir annem ve henüz bekar kız kardeşlerim bulunmakla beraber, zaman aleyhimize döndü ve başımıza bir kıtlık olayı geldi." dedi. O sırada etraftaki beldelerden bir mal gelmişti. Muaviye: "Şu maldan istediğin kadar al!" dedi. Genç de bu maldan bineğinin kaldıracağı kadarını yükleyip gittikten sonra, Muaviye hutbesine devam ederek onu tamamladı.¹⁰

Görüldüğü gibi, Muaviye Bedir'de öldürülen atalarını Ensarın değil, meleklerin öldürdüğünü söyleyerek rakibi-nin argümanını önce zayıflatıyor, arkasından da konuyu değiştirip rüşvet misali mal önererek meseleyi kapatıyor. Devletin para ve gelirlerini böyle ilkesiz ve disiplinsiz bir yapıda kullanmayı kendine adet edindiğini rahatlıkla gö-rebiliyoruz.

8 Enfal, 24.

9 Belazûri, V, 27.

10 Belazûri, V, 123.

Onun parayı hoyratça ve hiçbir kaldesiz harcamasını valiliği döneminde Ebu Zer tenkit ediyordu. Nitekim Ebu Zer, Anadolu'ya yapılan bir fetih sonrası elde edilen ganimetlerin dağıtımı sırasında ganimet'e "Allah'ın malı" diyen Muaviye'ye karşı "Müslümanların malı" denmesi gerektiğini savunmuştu. Çünkü Muaviye'nin dediği gibi düşünülünce, vali istediği bir şekilde yani Allah adına (!) malı harcayabiliyordu. Ancak Ebu Zer'in dediği gibi düşünülünce Müslümanlara ait bir malı vali keyfine göre harcama yapamayacaktı.¹¹

Ebu Zer, Muaviye'nin Şam'da yaptırdığı sarayın Müslümanların malından yapıldıysa haram, kendi malından yapıldıysa israf olduğunu söylüyor,¹² her gittiği yerde: *"... Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele! (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): 'İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!'"*¹³ ayetini okuyor ve onun, "ateş taşıyan kervan" şeklindeki hitapları Muaviye ve çevresini rahatsız ediyordu.¹⁴

Ebu Zer'in Şam'da haram lokmalarla palazlandığını düşündüğü Emevileri uyarmak için Kenz ayetini okumasına karşı savunmaya geçen Muaviye, bu ayetin Ehl-i Kitap için indiğini söylemişti. Ancak Ebu Zer ayetin Müslümanlar için indiğini ilan etti.¹⁵ Ebu Zer, tenkitlerini ileri götürdükçe bundan rahatsız olan Muaviye onu, maddi ihsanda bulunmak suretiyle susturmak veya halkın nezdinde itibarsızlaştırmak için bazı tuzaklar kurdu. Ebu Zer'e bir kese altın gönderip ertesi gün yanlışlıkla gönderildiğini belirtip geri istedi. Bu şekilde Ebu Zer'in de altın biriktirdiğini is-

11 Taberî, IV, 283, 284.

12 Belazûrî, VI, 167.

13 Tevbe, 34-35.

14 Yakubî, II, 68.

15 İbn Şebbe, 1038.

pat edecekti. Ancak Ebu Zer o gece altınları dağıtmıştı.¹⁶ Böylece o savunduğu fikirleri yaşayarak da göstermişti.

Ordu

Muaviye'nin en başarılı icraatı ordudur. Başarılarını da bu orduya borçludur. Orduların kurulu siyasi yapıyı koruyan birer güç rolünü üstlenmelerinin tarihi çok eskilere dayanırken, İslam toplumunun tarihsel gelişmesi incelendiğinde bunun Muaviye ile başladığı görülür. Hz. Peygamber dönemi toplumu; üretici, sivil ve savaşçıdır. Cihat gerektiğinde halkın savaşabilme yetenek ve gücüne sahip bireyleri, silahlı ordu oluşturmurlardı. Askerlik bir meslek değil, sivil dini bir görevdi. Savaş, toplumun bir bölümüne değil, savaşma gücüne sahip bütün bireylerinin üzerine düşen bir yükümlülüktü. Dört Halife döneminde teamül böyleydi.¹⁷

Muaviye, İslam tarihinde ilk düzenli, maaşlı, profesyonel askerlik diyebileceğimiz bir ordu kurdu.¹⁸ Toplumla yönetimin arası açılmış, ordu profesyonelleşip halkın elindeki güç belli bir gruba verilmiştir. Şam valisi iken Bizans'a karşı kazandığı büyük ve devamlı muzafferiyetler sayesinde ordusunu mükemmel teçhizatlı ve disiplinli hale getirdi. O, iç politikadaki emniyetini de bu orduya borçluydu. Muaviye üstün güç ve yetkisini bu ordudan alıyordu. Evlilik bağı ile bağladığı Suriyeli Kelb kabilesi Muaviye'nin hararetli taraftarları olup ordusunun merkezini teşkil ediyordu.¹⁹ Düzenli ordu kurulup askerlik bir meslek halini alınca, işler iyice karıştı. Toplumsal dinamizmin en büyük kaynağı olan cihat da böylece kurumsallaştırılınca, toplumsal dinamizm bir daha düzelmemek üzere yok edilmiş oldu. Artık savaşların gayesi yönetimi ele geçiren halifenin keyfi ve şanı için yapılır olmuştı.

16 İbn Şebbe, 1041.

17 Azımlı, *Halifelik Tarihtne Giriş*, Konya 2014,

18 Mustafa Zeki Terzi, "Emevilerde Kara Ordusu Teşkilatı", *On Dokuz Mayıs Ün. İlah. Fak. Der.*, 1995, 15.

19 Kennedy Hugh, *The Umayyad Caliphate*, Newyork 1986, 82.

Toplumsal İlişki

Muaviye halka çok yakın da durmadı. Mescitlerde "Maksure" diye bilinen özel yerleri ilk olarak yaptıran ve bazılarına göre oturarak ilk hutbeyi okuyan kişi Muaviye'dir.²⁰ Muaviye'nin toplumla ilişkileri konusunda şu rivayet yeterlidir kanaatindeyiz:

Cariye isimli bir şahıs Muaviye'nin yanına geldiğinde ona: "Ali adına çalışan ve ona yardım etme noktasında savaş ateşini yakan sen değil miydin?" dedi. Cariye de: "Ya Muaviye, artık Ali'den vazgeç ve onun adını ağzına alma! Yemin ederim ki, onu sevdiğimizden beri ona hiç küsmedik ve öğüt verirken de onu hiç kandırmadık." dedi. Buna karşılık Muaviye: "Yazıklar olsun sana Ya Cariye! Kavmin sana Cariye (köle kadın) ismini vermekle seni ne kadar da hafife almışlar." dedi. Cariye de: "Kavmin de seni Muaviye (dişi köpek)²¹ olarak isimlendirmekle pek hafife almış olmalılar." dedi. Muaviye, "Sus be anasız!" dedi. O da, "Hiçbir anne benim gibisini doğurmamıştır. Sıfır'da sana uzanan o kılıçlar hâlâ elimizdedir." dedi. Muaviye, "Yani beni tehdit mi ediyorsun?" dedi. O da, "Sen bize hiçbir şeyi zorla yaptıramazsın ve bizi kendine boyun eğdiremezsin! Lakin biz bir taahhütte bulunmuş ve bir söz vermişiz; eğer sen ahbine bağlı kalırsan, biz de ona bağlı kalırız. Eğer başka bir şeye yeltenirsen bil ki, biz geride cesur adamlar, güçlü bilekler ve keskin mızraklar bırakmışızdır. Eğer sen bize bir karış kadar bir ihanette bulunursan, biz sana bir kulaç kadar vefamızı bozmakla yaklaşıyoruz." dedi. Muaviye, "Sus! Allah, halk arasında senin emsalini çoğaltmasın!" dedi. O da: "Ey Muaviye, bize örf ve dinin hoş gördüğü şeyler söyle, biz Kureys'i denemiştik; sen onların çakmağı kolay çakanı, kaymağı en çok olanı ve desteği en güzel olanıydın. Bizi yumuşaklıkla idare et, zira çobanların en kötüsü, koyunlarına karşı sert davranandır." dedi."²²

20 İbnü'l-Esir, III, 474.

21 "Muaviye" kelimesi, sözlükte "erkek köpek talep etmek üzere havlayan dişi köpek" anlamına geldiğinden, Cariye isimli kişi, adından ötürü kendisini küçük düşürmek isteyen Muaviye'ye, bu anlamı ihsas etmek üzere bu karşılığı vermek istemiştir. Bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab* "عوي" maddesi.

22 Belazûrî, V, 68.

Valiler

Muaviye'nin valiler politikası Hz. Osman'dan çok Hz. Ömer'in atamalarına benzemektedir. Hz. Ömer'in bir valiyi bir merkezde birkaç yıldan fazla bulundurmaması politikasını aynen geliştirerek uygulamıştır. Çünkü bir vali bir yerde birkaç yıldan fazla kalırsa orada kökleşir ve onu oradan almak mümkün olmaz. Bunun en somut örneği Muaviye'nin kendisidir. Hz. Ömer'in son yıllarında atandığı Şam'da Hz. Osman'ın döneminde 12 yıl toplamda 15 yıla varan bir süreçte valilik yaparken burada güçlenmiş, ordu kurmuş, kabilelerle ilişkilerle oradan sökülüp atılmaz hale gelmiştir. Nitekim Hz. Ali beş yıl boyunca onu oradan azledememiştir.

Bu sebeple bütün valilikleri Emevilere vermeyen Muaviye,²³ Medine örneğinde olduğu gibi Emevi kökenlileri de sık sık azledip mallarını müsadere ederek ve onları onursuzlaştırarak kendisine ve oğlu Yezid'e rakip olmalarını engelliyordu. Şu söz ona aittir ve Hz. Ali'nin taraftarı olan Ensar'ı bile kendi amaçları uğruna kullanmaktan çekinmediğinin güzel bir örneğidir:

Ensardan dört kişi bana arkadaşlık etti. Bunlardan birisi Numan b. Beşir olup, onu Hıms'a vali tayin ettim; birisi Mesleme b. Muhalled olup, onu Mısır'a atadım; birisi, Amr b. Said olup, onu Filistin'e atadım; diğeri de Fudale b. Ubeyd olup, onu da Kadılığa getirdim. Eğer onlardan bana arkadaşlık yapan daha çok olsaydı, onları daha çok değerlendirdim; kesinlikle ben onlar için Ebu Bekir ve Ömer'den de daha iyiyimdir.²⁴

İktidar görevini üstlendikten sonra Muaviye'yi bekleyen en önemli iç problem Hariciler ve Hz. Ali taraftarlarının oluşturduğu muhalefet hareketiydi. Bu iki gruba karşı üstünlük sağlayabilmek için her iki topluluğun da ana merkezi konumunda olan Irak'a kudretli ve olağanüstü yetkilere haiz valiler tayin etmeye karar verdi. Nitekim onun za-

²³ Aycan, 55.

²⁴ Belazûrî, V, 167.

manında gerek Kufe, gerekse Basra'nın valiliklerine dönemin Arap siyaset dahileri kabul edilen ve bölgeyi iyi bilen yetenekli Muğire b. Şube ve Ziyad b. Ebih getirilmiştir.²⁵ Bu konuda Hz. Ömer'i takip ettiği anlaşılmaktadır. Bu iki şahıs Hz. Ömer'in bu bölgedeki bürokratlarındandı.

Medine

Muaviye, Hicaz bölgesinin merkezi konumundaki Medine gibi Ensar'ın hakim olduğu yere kendi sülalesinden Said b. As ve Mervan b. Hakem'i sırasıyla valiliğe getirdi. Yalnız adeta tahterevallili ile oynar gibi sıra ile birini getiriyor, daha sonra azledip diğerine valilik veriyordu. Örneğin; Mervan'ı üç kez, Said'i iki kez valiliğe getirmişti. Bununla onların orada güçlenmelerine mani olurken, Emevi sülalesi içinde de kendinden sonra hilafete geçmelerine engellemiş oluyordu. Böylece yıpranan bu ikili yerine oğlu Yezid'i halife adayı gösterdiğinde Emevi büyükleri de buna itiraz edemeyeceklerdi. Nitekim öyle de oldu.²⁶ Vefat ettiğinde ise Medine valisi yeğeni Velid b. Utbe b. Ebi Süfyan idi.²⁷ Dahası Emevi sülalesi içinde güçlü kişilikler olan bu ikiliyi itibarsızlaştırmak için değişik hileler yapmıştı. Kaynaklar olayı şöyle anlatırlar:

Muaviye, Said b. As b. Ümeyye ile Mervan b. Hakem b. Ebi'l-As b. Ümeyye arasını bozmak istiyordu. Bunun için, Medine'de vali olarak bulunan Said'e mektup yazarak, Mervan'ın evini yıkmasını emrettiyse de Said onun dediğini yapmadı. Ona ikinci bir sefer emretmekle beraber yine dediğini yaptıramadı. Ancak Mervan Medine'ye vali olunca, bu sefer ona Said'in evini yıkmasını emredince, Mervan derhal, bineğine binerek Said'in evini yıkmaya gitti. Bunun üzerine Said ona dedi ki: "Ey Abdülmelik'in babası, sen evimi mi yıkacaksın?" O da: "Ama Emiru'l-müminin bana mektup yazarak, evi yıkmamı emretti." dedi. Bunun üzerine Said, Muaviye'nin kendisine gönderip de, Mervan'ın evini yıkmasını emrettiği mek-

25 Apak, *Emeviler Dönemi*, 46.

26 Belazûrî, V, 165.

27 İbnü'l-Esir, IV, 368.

tuplarını getirtip, kendisine gösterince Mervan: "Ya Said, Muaviye sana böyle mektup gönderdiği halde neden bana hiç bildirmedi?" dedi. Said: "Ben hayatını sana acılaştırmak istemedim, o sadece aramızı bozmak istiyordu." dedi. Mervan: "Anam, babam sana feda olsun, siz gerek malınız, gücünüz ve gerekse evlatlarınız bakımından, bizlerden daha değerlisiniz." dedi ve Said'in evini yıkmaktan vazgeçti.²⁸

Aktaracağımız rivayet ise o günkü Medine halkının Muaviye'ye ne kadar bağlı olmak zorunda kaldıklarını, fetihler sebebiyle üretim ekonomisini bırakıp yağma ekonomisine alıştıklarını gösteren güzel bir anekdottur:

Mervan b. Hakem minbere çıkıp, "Emiru'l-müminin Muaviye, hakkınız olan tahsisatın eksiksiz olarak size ödenmesini emretmiş bulunmaktadır. Bunun için de kendileri bizzat büyük çaba harcamışlardır. Buna rağmen size ödenen sürekli tahsisat ve ödemeler dolayısıyla (bu seferki ödenekleriniz) yüz bin dirhem eksiktir. Bu nedenle bana yazı göndererek açığı, bize ulaştığı anda Yemen'den gelecek zekattan kapatmamı emretmiştir." Ravi dedi: Bunun üzerine (hazır bulunan) insanların, dizleri üzerine çöküp şöyle dediklerini gördüm: "Hayır, Allah'a yemin ederiz ki, ondan (zekattan) tek bir dirhem almayacağız. Başkasına ait bir hakkı hiç alır mıyız? Yemen'den gelecek mallar zekattır. Zekat ise, öksüz ve yoksulların hakkıdır. Oysa ki bize verilen tahsisat cizye ve fey kaynaklarından karşılanmaktadır. Muaviye'ye yaz! Ödeneklerimizin kalan kısmını hemen göndersin." Bunun üzerine Mervan isteklerini Muaviye'ye yazarak bildirdi. Muaviye de tahsisatın kalan kısmını Mervan'a gönderdi.²⁹

Kufe

Muaviye, Kufe'ye Muğire b. Şube'yi vali olarak tayin etti. Ancak onun parayı kötü bir şekilde kullanacağını düşünerek Harac görevini ona teslim etmedi.³⁰ Hz. Ömer döneminde de burada valilik yapan Muğire Arap dahile-

28 Belazûrî, V, 39.

29 Ebu Ubeyd, *Kıtabu'l-Emval*, çev. Cemalettin Saylık, İstanbul 1981, 638.

30 İbnü'l-Esir, III, 278.

rinden sayılır. Muğire çok evlilik yapmasıyla meşhurdur.³¹ Yaşadığı sürece Kufe'yi sükunetle yönetmeye çalıştı.

Muaviye ona: "Minberde Ali'yi açıkça eleştir ve onu küçük düşürmeye çalış!" dedi.³² Muğire bu konuda biraz temkinli davranmaktan yanaydı. Mektup yazarak: "Ey Müminlerin Emiri, her kınadıkça değer kaybetmenden ve her kızdığında da vurmandan hoşlanmam! Bunda, yumuşak davranmana engel olacak bir şey olmadığı gibi, affının boyutunu aşacak bir durum da yoktur." dedi.³³ Ancak yine de Kufe'deki Ali taraftarlarını tahrik edip sindirmek için bazan bu icraat denendi. Cuma hutbelerinde Hz. Osman'a dua edilirken, Hz. Ali'ye de lanet edildi. Müslümanları rahatsız eden bu uygulamaya Ömer b. Abdilaziz'in dönemine kadar devam edildi.

Kufe Muğire'den sonra Ziyad'a bağlandı. Ziyad altı ay Kufe'de, altı ay da Basra'da ikamet ederdi. Kufe'ye varıp halka hutbe okumak üzere minbere çıktığında Kufeliler onu taş yağmuruna tutmuşlardı. Hemen oturmuş ve onlar taşlamayı bırakıncaya kadar beklemişti. Arkasından yakın adamlarından bazılarını çağırarak mescidin kapılarını tutmasını istemiş ve mescitte bulunanların her birine yanında oturanı yakalamasını emretmişti. Sonra bir iskemle getirilmesini istemiş ve mescidin kapısına oturarak içeride bulunanları dörder dörder çağırarak ve kendisini taşıyıp taşlamadıkları hususunda onlara tek tek yemin ettirmişti. Yemin edeni serbest bırakmış, etmeyeniyse hapse attırmıştı. Böylece otuz kişi, diğer bir rivayete göre ise sek-

31 Muğire b. Şube şöyle demiştir: "Tek kadınla evli olan bir erkeğin karısı adet gördüğü zaman kendisi de adet görmüş gibi olur. Karısı hastalandığı zaman o da karısıyla birlikte hastalanmış gibi olur. İki kadın sahibi erkekse, alevlenmekte olan iki ateş arasındaki bir kimse gibidir. Ama dört kadınla evli olan erkeğin gözü toktur ve aydındır." Muğire, dört kadını aynı anda nikâhlar ve onları aynı anda da boşardı. Abdullah b. Nafi dedi ki: "Muğire, üç yüz kadınla evlendi." Başkalarının ifadesine göre Muğire, 1000 kadınla evlenmiştir. 100 kadınla veya seksen kadınla evlenmiş olduğuna dair rivayetler de vardır." İbn Kesir, XI, XI, 220.

32 İbnü'l-Esir, III, 326.

33 Belazîrî, V, 30.

sen kişi tutuklanıp ceza olarak elleri kestirilmişti.³⁴ Ziyad, Basra'da olduğu gibi burada da baskıcı bir politika uyguluyordu. Bu baskı sonucu valiliğinin sonuna doğru Irak'ta belli bir istikrar sağlanmış oldu.³⁵

Basra

Muaviye, Hz. Hasan'dan hilafeti devralınca Basra'ya Busr b. Ertat'ı tayin etmiş ve Ziyad b. Ebih'in çocuklarını öldürmesini istemişti.³⁶ Çünkü Ziyad, Hz. Ali adına direnen biriydi.³⁷ Abdullah b. Amir buranın valisi iken Muaviye onu görevden alarak nesebine kattığı Ziyad'ı Basra valisi yaptı. Böylece bu yetenekli insanla çalışmaya başladı. Basra eyaletine Horasan, Sicistan, Hind, Bahreyn ve Umman'ı da ekleyerek buraların idaresini de ona bağladı.

Ziyad'ın babası belli değildi. Annesi Taifte herkesle beraber olmaya zorlanan bir cariye idi. Bu sebeple Ziyad b. Ebih (babasının oğlu Ziyad) deniliyordu. Muaviye ondan faydalanmak için bir dedikoduyu kullandı. Bu dedikoduya göre; Ebu Süfyan Ziyad'ın annesiyle birlikte olanlardan birisiydi. Bu sebeple Ziyad'ı kardeşi ilan etti ve ismini Ziyad b. Ebi Süfyan olarak zikretti. Bu icraata başta Hz. Aişe olmak üzere birçok sahabe itiraz etse de bunları dinlemedi.³⁸

34 İbnü'l-Esir, III, 317.

35 Apak, *Ernevilir Dönemi*, 47.

36 Taberî, III, 944.

37 Hz. Ali şehit edildiğinde Muaviye, Ziyad'a bir mektup yazıp onu tehdit etmiş, bunun üzerine Ziyad Müslümanlara bir hutbe okuyarak şunları söylemişti: "Hayret doğrusu! Şu insan ciğeri yiyen kadının oğlu, nifak ehli ve ayrılıkçı grupların başı beni tehdit ediyor. Halbuki şu anda Resulullah'ın iki amcasının oğlu aramızda bulunuyor. (Bunlarla Abdullah b. Abbas'ı ve Hz. Hasan'ı kastediyordu.) Şu anda yetmiş bin insan kılıçlarını, sıyırmış emir bekliyor. Vallahi, eğer Muaviye ile aramızda herhangi bir çarpışma söz konusu olursa benim kılıçla nasıl şiddetle savaştığımı görecektir." Ancak Hz. Hasan Muaviye ile anlaşma yaptıktan sonra Muaviye Kufe'ye varınca Ziyad "Ziyad kalesi" adıyla meşhur olan kalede karargâh kurmuştu. Burada Ziyad b. Ebih'in Abdullah b. Abbas'tan söz ettiğini söyleyen kimseler yanlışlardır, çünkü Abdullah b. Abbas daha Hz. Ali hayatta iken ondan ayrılmıştı, İbnü'l-Esir, III, 299.

38 İbnü'l-Esir, bu olayı şöyle yorumlar: "Muaviye Ziyad'ı Cahiliyye dönemindeki bir sürü nikâhtan birine dayanarak ilhak etmiştir. Bunlardan biri

Muaviye Ziyad'ı her yönüyle destekledi. O da verilen görevi en sert biçimde uyguladı. Ziyad emniyet kuvvetlerine şehre dağılmalarını ve belli bir saatten sonra yolda gördükleri herkesi öldürmelerini emretmişti. Gecenin birinde emniyet kuvvetleri Ziyad'a bir bedeviyi getirdiler. Ziyad ona: "Sen yapılan ilanları duymadın mı?" diye sordu. Bedevi: "Hayır, vallahi duymadım. Ben şehre süt getirmiştim. Gece uyku bastırınca bir köşeye çekilip uyumaya mecbur kaldım ve uyuduğum yerde sabahlamayı diledim. Emirnin yaptığı ilandan asla haberim yoktur." diye cevap verdi. Ziyad bunun üzerine: "Vallahi doğru söylediğini tahmin ediyorum, fakat öldürülmende bu ümmet için salah vardır." diye karşılık verip bu adamın öldürülmesini emretti ve adamın boynu vuruldu.³⁹

Ziyad, Basra'da baskıya ve korkuya dayalı bir otorite kurmuştu.⁴⁰ Daha sonra Kufe de onun idaresine verildi.⁴¹ İki tarafı da idare ediyordu. Basra'ya gittiğinde Kufe'ye bıraktığı Semure adlı vekili ise ondan daha zalimdi. Bir seferinde 8 bin kişiyi birden öldürmüştü ki bunların içlerinde 47 hafız vardı.⁴²

şu idi: Birçok adam bir fahişe ile yatar ve bu kötü kadın bir çocuk doğurduğunda kendisiyle birleşmiş olan erkeklerden istediği birisine çocuğu ilhak edip onu baba olarak ilan ederdi. Ancak İslam geldiğinde bu çeşit nikâhı haram kılmişti. Muaviye bunun caiz olduğu hususunda yanılmış, Cahiliyyenin kabul ettiği nikâh ile İslam'ın kabul ettiği nikâh arasında bir fark gözetmemişti. Bu ise bütün Müslümanların ittifak ile reddettiği bir nikâhtır. Aynı şekilde herhangi bir hususta buna benzer bir ilhak kesinlikle vakı olmuş değildir. Bundan dolayı da Muaviye'nin elinde bu hususta hiçbir delil yoktur. İbnü'l-Esir, III, 299.

39 Taberî, III, 964.

40 Ancak saltanat kanunlarına direniş de zaman zaman devam ediyordu. Şu örnek bunu anlatır: "Ziyad bir komutanı Esel dağlarına doğru gazaya gönderdi. Çok miktarda ganimet elde etti. Ziyad, ona Muaviye adına bir mektup göndererek ganimetlerin içindeki altın ve gümüşleri ayırıp Muaviye'nin beytülmaline göndermesini emretti, ancak o, bu emri dinlemeyip şöyle dedi: "Allah'ın kitabı, müminlerin emirinin mektubundan önce gelir. O, Peygamber'in şu hadisini duymamış mıdır?: "Allah'a isyan olan yerde yaratığa itaat edilmez." Böyle dedikten sonra ganimetleri insanlara dağıttı." Yaptıkları konusunda Ziyad'dan bir ceza yemeden Horasan'da vefat etti. İbn Kesir, XI, 169.

41 Taberî, III, 961.

42 İbnü'l-Esir, III, 318.

Muaviye, oradaki dengeleri iyi bilen biri olarak Ziyad'a şu mektubu yazmıştı:

Çevrende, Mudar ve Rebia kabileleriyle Yemenliler vardır; Mudarlıları resmî işlerde istihdam et ve onları birbirlerinden sorumlu tut! Rebiahıların eşrafına da ikramda bulun! Çünkü onların taraftarları onlara bağlıdırlar. Yemenlilere ise alenen değer ver ancak onlara sır vermekten sakın!⁴³

Irak valisi Ziyad'ın Hicretin 53/673 yılında ölümü üzerine önce Horasan'a, ardından da Basra'ya oğlu Ubeydullah tayin edildi.⁴⁴

Mısır

Muaviye, Hz. Ali ile mücadele sürecine başlarken Amr ile anlaşma yapmış ve Müslümanların hakimiyetindeki coğrafyanın en fazla para getiren yeri olan Mısır'ı vermesi karşılığında Amr'ı kendi yanına çekebilmek için Amr'ı sarayında ağırlamıştı.⁴⁵ Amr ile epeyce⁴⁶ bir pazarlıktan⁴⁷ sonra anlaşmışlar.⁴⁸ Bu anlaşmaya göre; zafere ulaşmalarından itibaren ölümüne kadar Mısır eyaleti Amr'a verilecekti.⁴⁹

Nitekim Muaviye'nin hakimiyet kurmasında ve başansında Amr'ın kurduğu hileler çok önemlidir. Karşılığını da ölünceye kadar Mısır'a hükmetmek olarak elde etmiştir. Muaviye bazen ondan haraç istese de Amr vermeyerek gönderdiği bir şiirle onu utandırmıştır.⁵⁰ Ayrıca Muaviye bazen onu görevden almak istese de yine Amr'ın hilesi ile karşılaşmıştır:

Muaviye, Amr b. As ile Muğire b. Şube'ye mektup yazarak, yanına gelmelerini istedi. Bunun üzerine Amr Mısır'dan, Muğire

43 Belazûrî, V, 23.

44 İbnü'l-Esir, III, 248.

45 Minkarî, 34; Dineverî, 210.

46 Minkarî, 41.

47 Dineverî, 211.

48 Mesudî, II, 363.

49 Anlaşma metni için bkz. İbn Sad, IV, 254.

50 Dineverî, 274.

de Kufe'den geldi. Amr, Muğire b. Şube'ye, "Muaviye bizi sadece azletmek üzere çağırmıştır; bu nedenle yanına girdiğin zaman, hastalığından şikayet ederek, Medine veya Tائف yerleşmek istediğine dair kendisinden izin iste, ben de Mekke veya Medine'ye yerleşmek istediğime dair kendisinden izin isteyeceğim. Bu durumda bizim oralara giderek halkı kendisine karşı kışkırtmaya çalışmak istediğimizden kuşkulandır!" dedi. Muğire de o şekilde hareket etti. Daha sonra Amr içeri girip Mekke veya Medine'ye yerleşmeye ilişkin kendisinden izin isteyince: "Siz aynı şey üzerinde anlaşmışa benziyorsunuz; anlaşılan siz herhalde bir kötülük peşindesiniz; haydi işinizin başına gidiniz!" dedi.⁵¹

Ancak Mısır'da hüküm sürmek üzere bu kadar çaba harcayan Amr, yaptıkları karşılığı sadece üç yıl hüküm sürebilmiştir. Ölürken şu sözler ağzından dökülmüştür: "Allahım! emrettiklerini yapmadık, nehyettiklerini ise işledik."⁵²

Humus

Humus şehrinde Halid b. Velid'in oğlu Abdurrahman b. Halid görevliydi. Babasının Suriye halkı üzerindeki etkisinden dolayı kendisi de bir hayli seviliyordu. Ayrıca Rum illerinde, yani Bizans topraklarında birçok sefere çıkmış olması, orada elde ettiği mal ve mülk ile değerini artırmış, Şam halkının gözünde bir hayli etkili şahsiyet haline gelmişti.⁵³ Muaviye onun bu durumundan korkmuş, Hristiyan doktoru İbn Üsal'i görevlendirerek onu öldürmesini istemiş, öldürdüğü takdirde Abdurrahman'ın elindeki bütün haracı ömrü boyunca kendisine tahsis edeceğini ve ayrıca Humus vilayetinin vergi toplama memurluğuna da tayin edeceğini vaat etmişti. İbn Üsal da onun isteğini yerine getirerek Abdurrahman'ı zehirleyerek öldürdü.⁵⁴

Bunun üzerine Halid b. Abdurrahman, İbn Üsal'e rastlayarak kılıçla onu öldürerek intikam aldı. Bu durum Mu-

51 Belazûrî, V, 50.

52 Zehebl, III, 75.

53 Taberî, III, 965.

54 İbnü'l-Esir, III, 309.

aviye'ye iletilince kendisini hapsederek diyetini vermekle sorumlu tuttu fakat kısas uygulamadı.⁵⁵

Bazı araştırmalarda bu olayın Muaviye aleyhine uydurulmuş olabileceği belirtilirse de⁵⁶ Muaviye'nin bu tür zehirleme ile rakiplerini ortadan kaldırdığı bilinen bir gerçektir. Hz. Ali'nin Mısır valisi Eşter ve Hz. Hasan'ın zehirlenmesi olayı gibi. "Allah'ın baldan askerleri de vardır." sözü Muaviye'ye aittir.⁵⁷

Kayravan

Muaviye Kuzey Afrika'ya Ukbe b. Nafi'yi görevlendirdi. Muaviye'nin emri üzerine hareket eden Ukbe b. Nafi, Tunus'u ele geçirdi. Buradaki Berberilerden çoğu Müslüman oldu ve İslam tarihinin önemli garnizon şehirlerinden biri olan Kayravan şehri kuruldu.⁵⁸ İbn Kesir, tuhaf ve uydurma olduğu her halinden belli olan bir rivayeti şöyle aktarır:

Kayravan'da yırtıcı hayvanların, yılanların, ejderhaların yaşadığı sık ağaçlı bir orman vardı. Ukbe, Allah'a dua etti, orada yırtıcı hayvanlar kalmadı. Öyle ki, o hayvanlar yavrularını alarak o ormandan göçüp gittiler. Yılanlar da deliklerinden kaçıp gittiler.⁵⁹

İç Mücadeleler

Hz. Hasan'ın Muaviye'ye halifeliği bırakmasıyla birlikte Müslümanlar yeniden tek bir siyasi birlik oldukları için bu seneye "*Amu'l-Cemaa*" (Birlik yılı) denildi. Ancak bu birlik görüntüsü çok da gerçekçi değildi. Hz. Ali'nin taraftarları bulundukları bölgelerde itaat etmiş gibi görünseler de esasında yönetimden nefret ediyorlardı. Hariciler ise tepkilerini açıktan ortaya koyarak aleni savaş ilanına girişmişlerdi. Sonuçta Muaviye tam bir birliktelik sağlayamamıştır denilebilir.

55 Belazûrî, V, 118.

56 Adnan Demircan, *Emevîler*, İstanbul 2015, 45.

57 Mesudî, II, 421.

58 İbnü'l-Esir, III, 320; Nadir Özkuyumcu, "Kayravan", *DİA*.

59 İbn Kesir, XI, 213.

Bu iki gruba karşı değişik strateji izleyen Muaviye, Ali taraftarlarını gözlem altında tutarak kontrol ederken, devamlı isyan eden Haricileri ise en sert yöntemlerle ezmeye çalışmıştır. Onun bu yöntemi Emevîlerin de genel siyasetini oluşturmuştur denilebilir.

Hız. Ali Taraftarları

Hız. Ali taraftarları daha çok Kufe ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Esasen bu Şam'ın hakimiyetine karşı sürekli mücadele eden bölge insanının genlerinden gelen bir tepkiseliliğidir. Sıffin'de Kufeliler galip gelecek iken Muaviye'nin hilesiyle hesap yarım kalmıştı. Bu yarım kalan hesap alma tutkusu Kufelilerde yıllarca Ali tarafgirliğı perdesi altında devam etti.

Hız. Hasan'ın hilafeti bırakmasıyla, Kufeliler gönülsüz bir şekilde biat etseler de Muaviye öncülüğündeki Şam bölgesinin eskiden beri düşmanlardı. Bu kalplerine işlemişti. Bu süreçte diğer düşmanları olarak gördükleri Haricilere karşı Muaviye'yi zaman zaman destekleseler de fırsat buldukça ona da isyan etmişlerdir. Nitekim Humran b. Eban'ın Basra'da isyan edip Hız. Hüseyin'i halifelige getirme teşebbüsü kısa sürede bastırılmıştır.⁶⁰

Hucr b. Adiy

Hucr b. Adiy olayı, Emevî dönemi Ali taraftarlarının ilk isyanı olarak değerlendirilebilecek önemli hareketlerden biridir. Huçr b. Adiy, sahabeden biri olup Hız. Peygamber'in sağlığında Müslüman olmuş, Hız. Ali zamanında ise onun tarafında yer almıştı. Hız. Ali'nin vefatını müteakip Hız. Hasan'a destek vermiş ve Hız. Hasan'ın iktidarı Muaviye'ye devretmesine de karşı çıkmıştır. Muaviye'nin iktidarı ele geçirmesinden sonra muhalefetini içten içe devam ettiriyordu.⁶¹

60 İbnü'l-Esir, III, 208.

61 Bkz. Bahattin Varol, *Siyasallaşma Sürecinde Ehlî Beyt*, Konya 2004, 182.

Muaviye, muhtemelen Ali taraftarlarını isyana zorlamak, onların öncülerini katledip gözlerini korkutmak amacıyla valilerine minberlerden Hz. Ali'ye lanet edilmesini istemiş ve Kufe valisi Muğire b. Şube çok arzulu olmasa da bu isteği yerine getirmişti.⁶² Buna ilk karşı çıkan Hucr oldu.⁶³ Hucr b. Adiy, valiye: "Sen ihtiyarlıktan kime sevgi duyacağını şaşırdın. Sen bize kestiğin maaşlarımızı ver, bunu kesmek senin hakkın değil, sen kendinden öncekilerin yapmadığı bir şeye çok düşkün oldun." diyerek valinin sözünü kesmişti. Fakat Muğire ona karşı yumuşak davrandı. Sebep olarak da: "Muaviye'nin dünyası için kendisinin ahiretini boşa götüremeyeceğini" söylüyordu.⁶⁴

Muğire'den sonra Kufe'ye vali olan Ziyad b. Ebih'in Hucr'a karşı tavrı çok sert oldu. Ancak, bütün kolluk kuvvetlerini seferber etse de Hucr'u yakalayamadı. Daha sonra verdiği eman karşılığında Hucr'u teslim alabildi ve onunla beraber hareket edenleri eman verdiği için öldürmeyerek 51/671'de Muaviye'ye gönderdi. Muaviye ise bunlara Hz. Ali'ye lanet etmeleri teklifinde bulundu. Onlar bunu reddedince sahabeden bazılarının bütün uyarılarına rağmen, sekiz tanesini öldürttü.⁶⁵ Kufe'den gelenlerden altısı da Hz. Ali'den beri olduklarını söylemeleri ve ona lanet etmeleri karşılığı affedildi.⁶⁶

Muaviye Hz. Ali'ye lanetlemeyi kabul etmeyen ve Hz. Ali için: "O, Allah'ı çok zikredenlerden; gizli, açık daima hakkı tavsiye edenlerden idi; bu nedenle bana başka şey sormasan senin için daha hayırlı olur." diyen birini de Kufe'ye geri göndererek Ziyad'a, "Onu en kötü bir şekilde öldür!" şeklinde mektup yazdı. Ziyad da onu diri diri toprağa gömdü.⁶⁷

62 Belazürî, V, 30.

63 Ukaylî Muhammed Erşit, *eş-Şta*, Amman 1980, 73.

64 Taberî, III, 976; İbnü'l-Esir, III, 479.

65 Dineverî, 276.

66 İbn Kesir, XI, 234.

67 Belazürî, V, 273.

Hucr kendisi için hazırlanmış kefenleri görünce: "Siz bizi kafır ilan ederek öldürüp, Müslüman olarak da kefenlemek mi istiyorsunuz?" dedi ve vasiyette bulunarak, "Beni ve yere değen kanımı ve kılıcımı benimle gömün! Ben hiçbir kimseyi öldürmemiş, hiçbir bidat icat etmemiş ve icat edilen bir bidate de yeltenmemiştim." dedi. Hucri kesilir gibi kesildi. Bu durumdan haberdar olan annesi çılgın atarak öldü. Hucri'nin tutuklandığı haberi Hz. Aişe'ye ulaşınca, Abdurrahman b. Haris b. Hişam'ı onların affedilmesiyle ilgili olarak Muaviye'ye gönderdi. Abdurrahman Muaviye'nin yanına ulaştığında, Hucri ve arkadaşları öldürülmüştü. Abdurrahman bunun üzerine Muaviye'ye: "Senin hilmin nerede kaldı?" dedi. O da: "Senin gibi kavminin halim olanlarını kaybedince, benim hilmim de kayboldu. Sümeyye'nin oğlu (Ziyad) beni buna teşvik etti; ben de cürümünü işledim." dedi.⁶⁸

İbn Ömer'e Hucri'nin öldürüldüğü haberi ulaşınca, bulunduğu yerde dizlerini göğsüne doğru çekip oturmuş iken ayağa kalkarak, uzun süre ağladı, sarıgın fırlatarak çarşıda sesli bir şekilde ağlaya ağlaya gitti.⁶⁹

Olay, birçok sahabenin gibi, Hz. Aişe'nin de Muaviye'yi kınamasına sebep olmuştur.⁷⁰ Muaviye hacca gidince, Hz. Aişe ile görüşmek istese de kabul edilmedi ve Hucri meselesindeki yanlışı söylenince Muaviye: "Ben onun yüzünden bir fitnenin meydana gelmesinden endişe ettim. Bu nedenle onun öldürülmesi, bir savaşın patlak verip de kan akmasından haramların mubah kılınmasından daha hayırlıdır. Siz beni Allah'la baş başa bırakın, Allah benim

68 Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da uydurma hadisler vardır. Bununla da Muaviye kötülenmek istemiştir. Ancak buna gerek yoktur. Onun yaptığı zaten kabul edilebilecek bir şey değildir. "Resulullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Azra'da bazı kimseler öldürülecektir. Onların öldürülmeleri sebebiyle Allah ve sema halkı gazaplanacaktır." İbn Kesir, XI, 241.

69 Belazûrî, V, 267-268.

70 Yakubl, *Tarihu'l-Yakubl*, Beyrut 1993, II, 141.

hakkımda dilediğini yapar." dedi. Bunun üzerine Hz. Aişe de: "Vallahi seni Allah'a bırakıyoruz, vallahi seni Allah'a bırakıyoruz." dedi.⁷¹ Başka bir rivayette ise Muaviye suçu kabul etmeyerek onları şahitlerinin öldürttüğünü söylemiş ve suçu başkalarına atmıştır, "Aişe, Muaviye'ye dedi: "Sen Hucr ve arkadaşlarını öldürdün ha!" Muaviye de: "Ben mi öldürdüm? Onları öldüren, onların aleyhine tanıklık yapanlardır." dedi.⁷² Sad b. Ebi Vakkas şöyle demişti: "Eğer Muaviye (İran fetihleri esnasında) Hulvan köprüsünün üzerinden geçerken Hucr'un gösterdiği yararlılıkları görmüş olsaydı, onun İslami yönden ne kadar büyük bir zenginliğe sahip olduğunu anlardı."⁷³

Hariciler

Muaviye, halife olunca Haricilerin lideri Ferve b. Nevfel⁷⁴ arkadaşlarına: "Artık, durumu hakkında hiçbir şüphemizin kalmadığı, kendisiyle savaşmanın da hak olduğuna inandığımız kişinin haberi bize ulaştı." deyince arkadaşları da onu tasdik etti ve isyanı başlattılar.⁷⁵

Muaviye dönemindeki Harici isyanlarının sayısı on altıya kadar çıkmıştır. Muaviye, önce Şam'dan gönderdiği ordularla meseleyi halletmeye çalışsa da başarılı olamadı. Bu sebeple iki düşmanını (Hariciler ve Ali taraftarları) birbirine kırdırıp meseleyi çözmeye çalıştı. Önce Hz. Hasan'a müracaat ederek kendisinden yardım istedi. Ancak ondan: "Eğer ben ehl-i kiblede herhangi bir kimseyle savaşma konusunda istekli olsaydım ilk önce seninle savaşırdım. Bu ümmetin sulh ve sükun içinde yaşamasını ve kanla-

71 Başka bir rivayette "Onu öldürmek, onun yerine toptan 100.000 kişiyi öldürmekten daha iyidir. Ey müminlerin annesi! Onları öldürmekte milletin yararını; onları hayatta bırakmakta da milletin fesadını gördüm. Onun için öldürdüm." dedi, İbn Kestir, XI, 239, 241.

72 Bu, şeytanın suçu Allah'a atmasına benziyor. Araf, 16.

73 Belazûrî, V, 273.

74 Taberî, III, 944.

75 İbnü'l-Esir, III, 275.

rının akıtılmamasını arzu ettiğinden dolayı da seni ve seninle savaşmayı terk ettim.” şeklinde cevap aldı.⁷⁶

Bunun üzerine Muaviye, Ali taraftarlarından faydalanmayı düşünerek bir taraftan onları imamlarını (Hz. Ali) katleden Haricilere karşı savaşmaya teşvik etti, diğer taraftan da isteğini yerine getirmezlerse maaşlarını kesmekle tehdit etti.⁷⁷ Muaviye'nin bu “havuç ve sopa” siyaseti netice verdi; kısa süre sonra Ali taraftarları imamlarını öldüren Hariciler üzerine amansız bir saldırı başlattılar.⁷⁸

Sonuçta Muaviye Irak'ta ortaya çıkan Harici problemini hem Iraklılar eliyle çözmüş, hem de kendisine karşı birleşme ihtimali olan iki grubu birbirine kırdırmak suretiyle kendisine karşı muhalefetin daha da zayıflamasını sağlamıştır. Muaviye'nin bu siyasetinin farkına varan Hariciler, kendilerine saldıran Hz. Ali taraftarını: “Sizler ne yaptığınızın farkında mısınız? Bize niye saldırıyorsunuz. Muaviye bizim de sizin de düşmanınız değil mi? Bırakın bizi, sizlerle değil, sizin de düşmanınız olanlarla savaşalım. Eğer üstün gelirsek, sizi de düşmanınızdan kurtarmış oluruz. Eğer onlar bizi yok ederlerse, bu defa siz bizden kurtulursunuz. Her iki halde de siz karlı çıkarsınız.” sözleriyle iknaya çalışmışlarsa da, Hz. Ali taraftarlarının kendilerine karşı savaşmalarına engel olamamışlardır.⁷⁹

Fetihler

Muaviye içerideki problemleri bitirdikten sonra yeni bir fetih hamlesine girişti. Bu Hz. Ömer dönemi sonrası iç savaşlar sebebiyle kesintiye uğrayan fetihleri “ikinci fütuhat dalgası” diyebileceğimiz yeni bir başlangıç idi ve aslında Muaviye için de gerekli bir durumdu. İçerideki huzursuzlukları unutturup hırs ve coşkuların, fütuhatla dışarıya

76 Belazûrî, V, 169; İbnü'l-Esir, III, 275.

77 Belazûrî, V, 170.

78 Apak, *Emevîler Dönemi*, 50.

79 Taberî, III, 944.

harcanmasını amaçlıyordu. Böylece toplumun dikkati iç politikadan dışarıya yöneltilerek muhalefet zayıflatılmış olacaktı.

Yeniden başlayan fütuhat hareketi üç yönde ilerledi; Anadolu'ya yapılan seferleri Şamlılar, Doğu'ya yapılan seferleri Iraklılar, Kuzey Afrika'ya yapılan seferleri ise Mısır'daki askerler yürüttü.⁸⁰

Anadolu

Muaviye, 41/661 yılında hazırlıksız olduğu için Bizans'ın saldırı tehdidine karşı 100.000 dinar ödemek suretiyle onlarla anlaşma yapmak zorunda kalmıştı.⁸¹ Muaviye'nin zaman zaman Rumlarla esir değişimi gibi anlaşmalar yaptığı da zikredilir.⁸² Ancak daha sonra şartlar düzeline Anadolu'ya yapılan seferler yanında Kıbrıs, Rodos ve Ege Adaları gibi yerlere deniz seferleri düzenlendi. Anadolu'ya yapılan seferler, fetihten ziyade ganimet elde etmeye yönelikti ve iskan yapılmadı. Ganimet toplamanın yanında sınır güvenliği ve düşmana tedirginlik temel amaç idi. Bu sebeple Anadolu'nun İslamlaşması Selçuklular dönemine kadar bekleyecektir.

Muaviye, Anadolu seferlerini her yıl yaz ve kış olmak üzere yılda iki defa düzenleniyordu. Giden ordular, kışı Bizans topraklarında geçiriyorlar, yazın ise tekrar hücum ediyorlardı. Bu uygulama esasen Arapların Anadolu'yu kendileri için yeni bir yurt olarak düşünmediklerini de gösterir. Anlaşılan o ki, coğrafya ve tabiat şartlarının farklılığı sebebiyle Arap kabileleri özellikle Toros dağlarının kuzey ve batı kısımlarına ulaşmakla birlikte buralara iltifat etmemişler ve bölgeye yerleşmeyi düşünmemişlerdir. Arap orduları karadan İstanbul'a kadar ulaşmış olsalar da, Toros dağ silsilesi her iki devlet arasında tabii bir sınır

80 İrfan Aycan-İbrahim Sarıçam, *Emevîler*, Ankara 1993, 21.

81 Yakubl, II, 217.

82 Ebu Ubeyd, 447.

olma özelliğini uzun yıllar sürdürmüştür. Karşılıklı mücadeleler esnasında sadece doğrudan doğruya sınır bölgesinde bulunan ve en mühim geçitlerin anahtarı rolünü üstlenen şehir ve kalelerin ele geçirilmesine özel önem verilmiş, diğer yerleşim alanları fazla ısrar edilmeden rakip tarafa terk edilmiştir. Araplar ile Bizans arasında bitip tükenmeyen gazalar sebebiyle her iki devlet sınırında tampon olarak bırakılan geniş bir arazi şeridi sahipsiz ve atıl vaziyette kalmıştır. Bu sonuçta, Bizans İmparatoru Heraklius'un Suriye'yi boşaltmak zorunda kalması nedeniyle bölgedeki şehirleri Müslümanlara mamur bir şekilde bırakmamak için tahrip etmesinin, ahalisini de tehciye zorlamasının büyük etkisi vardır. Arap fatihlerinin Anadolu'ya ilerlemeleri esnasında arkalarında kendilerini tehdit edebilecek müstahkem mevkiiler bırakmamak için buradaki yerleşim birimlerini boşalttıkları ve bölgeyi insansız bir alana çevirmeye çalıştıkları da unutulmamalıdır.⁸³

Bizans için öncelikli koruma alanı İstanbul, Emeviler için ise Şam toprakları olmuştur. Dolayısıyla her iki bölgenin de ortasında yer alan Anadolu coğrafyası taraflar için bir ara bölge kabul edilmiş, tam bir sahiplenme gerçekleşmediği için bölgenin kontrolü karşılıklı olarak rakiplere terk edilebilmiştir. Böyle bir tavır dâ pek çok Anadolu şehrinin tahrip edilmesine ve halkın hayatının zorlaşmasına sebep olmuştur. Netice olarak iki devlet arasındaki nüfuz mücadelesinde en fazla zarar gören bölgelerin başında Anadolu topraklarının olduğunu ifade etmek mümkündür.⁸⁴

Esasen Muaviye Bizans seferleri ile birçok beklenti içindeydi:

1. Ordunun fiziki gücü sürekli diri tutuluyor, hantallıktan kurtarılıyordu.

83 Bkz. Ernst Honigsmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret İşıltan, İstanbul 1970, 36-39.

84 Apak, *Emeviler Dönemi*, 58.

2. Toplumun dini gayreti ayakta tutuluyor, cihat ve gaza bilinci harekete geçirilerek yönetimin destek bulması sağlanıyordu.
3. Bizans, savunmaya mahkum ediliyor, böylece Bizans'tan yapılacak saldırılardan korunulmuş oluyordu.
4. İçerideki dikkatleri dışarıya yönelterek, içerideki hasımlaşma unutturuluyordu.⁸⁵

İstanbul Seferi

Muaviye döneminde Anadolu'ya ganimet için yapılan seferler yanında başkent İstanbul'a da sefer düzenlenmiştir. 48/668 yılında Süfyan b. Avf komutasında büyük bir ordu İstanbul (Kostantiniyye) kuşatması için gönderilse de surların sağlamlığı, gemilerin Rum Ateşi ile yakılması ile sonuçsuz kalmıştır. 50/669'da gerçekleşen seferin başında ise kendinden sonra halifelige hazırladığı oğlu Yezid vardır.⁸⁶ Ebu Eyyub Ensari de sefere katılanlardan biridir ve İstanbul surları önüne kuşatma sırasında vefat etmiştir ve vasiyeti gereği surlara olabildiğince yakın bir yere defnedilmiştir.⁸⁷ Bizanslılar onun mezarına saygılı davrandılar. Dahası burası Hristiyanlar tarafından bir aziz mezarı gibi kabul edilip, kuraklık zamanlarında ziyaret mahalli haline getirildi.⁸⁸ Bu dönemde donanma Kapıdağ yarımadasını da ele geçirdi ve burayı bir üs haline getirdi.⁸⁹ Cûnâde b. Ebi Ümmeyye komutasındaki donanma ise Rodos'u kontrol altına aldı.⁹⁰

İstanbul'un ele geçirilememesi bir başarısızlık olarak algılsa da siyasi açıdan başarıdır denilebilir. Çünkü bu seferler sebebiyle Bizans bütün gücünü İstanbul'a yoğunlaş-

85 Kılıç, 49.

86 İbnü'l-Esir, III, 314.

87 İbn Kesir, XI, 253.

88 İbn Sad, III, 557 .

89 İbnü'l-Esir, III, 344.

90 Belazûrî, *Fütuh*, p. 590.

tırmış ve Müslümanlara saldırmak yerine kendi başkentini savunmak zorunda kalmıştır. Sonuçta Araplar Anadolu'da çok rahat hareket edip kontrolü ellerinde bulundurmuşlardır. Bu arada Muaviye, sınır güvenliğine önem vererek Antakya, Samsat ve Malatya kalelerini onartmıştır.⁹¹

Fetih Rivayeti

Bu arada çok meşhur olmuş bir rivayete de burada temas edelim. Özellikle İstanbul'un fethi törenlerinde devamlı kullanılan ve Türkler arasında meşhur olmuş bu rivayet şöyledir: "İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, o ordu ne güzel ordudur."⁹²

Dokuz hadis kitabından sadece Müsned'de geçen bu rivayet, birçok çalışmanın da konusu olmuştur. Rivayetin sened ve ravi açısından zayıflığı⁹³ hatta mevzuluğu⁹⁴ konusundaki değerlendirmeleri bir kenara bırakarak bu tür rivayetlerin dönemin siyasi şartlarına göre üretildiğini belirtmiş olalım.

Muaviye'nin oğlu Yezid'i kendinden sonra halife yapmak için sahabe toplumuna ne tür baskılar yaptığı açık bir gerçektir. Ayrıca Yezid'e biat alabilmek için sahabe başta olmak üzere birçok toplumsal kesimlere rüşvet kabilinden birçok şeyler gönderme gereği duyduğunu da biliyoruz.⁹⁵

Bu noktada Muaviye, oğlu Yezid'in halifeliği için toplumu hazırlarken aynı zamanda en önemli düşmanının başkentine gönderdiği ordunun başına komutan olarak tayin etmesi de gayet normal karşılanmalıdır. Bir kısım sahabilerin de katıldığı bu sefere komutan tayin edilen oğlu, böyle bir prestijli görevi yerine getirirken tabii ki dini motiflerle de desteklenmeliydi.

91 Apak, *Emeviler Dönemi*, 63.

92 İbn Hanbel, IV, 335.

93 Ali Yardım, "Fetih Hadisi Üzerine Bir Araştırma", *Diyanet İlmî Dergi*, 13/2.

94 Elbanî, II, 268.

95 İbnü'l-Esir, III, 349.

Nitekim Muaviye İstanbul'un fethinin tamamlanması için bir hayli uğraş verdi ve Arap tarihinde İstanbul'a iki defa ordu gönderen tek halife unvanını aldı. O bunu yaparken bu fetihle oğlunun sahabe nezdinde prestijinin artacağını umuyordu. İşte böyle bir ortamda bu rivayet üretilmiş olmalıdır. Dolayısıyla Yezid'in ve ordusunun ne kadar önemli olduğuna vurgu yapılmış oldu.

Ancak ne yazık ki bir dönemin siyasi uydurması, sonraki dönemlerde İstanbul'u fetheden Fatih ve ordusu için kullanıldı ve kullanılmaya devam ediyor. İşin en ilginç yanı ise Arap ırkçılığı ve kronik bir Türk düşmanlığı ile hareket eden kimileri ise İstanbul'un şu anda Türklerin işgalinde olduğunu, bu hadise göre esas fethin ileriki yıllarda Araplarca yapılacağını ve Hz. Peygamber'in bunu müjdelediğini söyleyebiliyor.⁹⁶ İslam'ı Arap dinine indirgeme aymazlığındaki bu anlayışa da pes demekten başka söz bulunamayacağını da belirtmiş olalım.

Afrika

Muaviye, Amr b. As'ın vefatı sonrası Mısır ile ilgisini artırdı ve Kuzey Afrika'ya seferler başlattı. Bu seferler için görevlendirilen Ukbe b. Nafi, bölgedeki Berberilerin sürekli isyan içinde olması sebebiyle 50/670 yılında burada müstahkem bir karargâh gerektiğini düşünerek Kayravan şehrini inşa etti. Böylece askeri bir gereklilik durumunda uzaktaki Mısır'dan asker talebinde bulunulmayacaktı ve Kayravan güçlü bir garnizon şehir olarak yıllarca bölge için önemli bir sığınak oldu. Berberiler arasında İslamlaşma yayıldı. Muaviye aynı yıl Mısır valiliğine Mesleme b. Muhalled'i getirdi ve onu Mısır, İfrikiyye ve Mağrib'in tamamını yöneten ilk vali olarak atadı.⁹⁷ Bu atama, daha önce Ensar'a karşı Kays b. Sad üzerinden yaptığı haksız-

96 Detaylı için bkz. Mehmet Ali Kulat, "İstanbul'un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi," *Diyanet İlmî Dergi*, 37/2.

97 Bkz. Belazürî, *Fütuh*, p. 574; Nadir Özkuyumcu, "Kayravan", *DİA*.

lıkları kapatma ve onları kendine çekme politikası çerçevesinde yapılmış olmalıdır.

Doğu Fetihleri

Muaviye iç istikrarı sağladıktan sonra Hz. Osman zamanında ulaşılmış olan Horasan ve Sind topraklarına seferler başlattı. Bu amaçla Basra valiliğine getirilen Abdullah b. Amir 41/661 yılında sefere çıktı ve bölge halkı ile cizye karşılığında anlaşma yaptı. Sonraki yıllarda seferlere devam eden Mühelleb b. Ebu Sufra Türklerden yardım alan bölge halkı karşısında mağlup olmaktan kurtulamadı.⁹⁸

Muaviye'nin ilk yıllarında gerçekleşen askeri seferlerinin öncelikli amacı Horasan'ı kontrol altına almak ve Maveraünnehir bölgesine taciz saldırıları düzenlemektir. Ziyad b. Ebih ile birlikte Merv'in garnizon şehiri olarak⁹⁹ düzenlenmesi, bölgedeki seferleri rahatlattı ve Kufe ve Basra şehirlerinden askeri yardım ihtiyacını gereksiz kıldı. Sonuçta başarılar da gelmeye başladı. Arap orduları Türklere karşı zaferler kazanıp Maveraünnehir'e girmeye başladı. Bu bağlamda Buhara, Beykent, Soğd, Semerkand ve Tirmiz gibi önemli şehirler ele geçirildi.¹⁰⁰

Yezidin Veliahtlığı

Muaviye ile hilafetin saltanata dönüşmesi ve hilafette en büyük sapma olan oğlu Yezid'i kendinden sonra yerine halife tayin etmesi,¹⁰¹ o dönemin komşu devletlerinde ve Suriye'ye komşu Bizans'ta mevcut idi.

Muaviye'nin en büyük hayali Sasaniler ve Romalılar gibi kendi neslinden de bir kişi ile imparatorluğun devam etmesi ve bununla anılmaktı. Bunun için içki içtiği bilinen oğlu Yezid'i halife yapmak amacıyla her türlü yolu dene-

98 Belazûrî, *Fütuh*, p. 1007.

99 Bkz. M. Mahfuz Söylemez, *Merv*, Ankara 2016, 44.

100 Geniş bilgi için bkz. Apak, *Emevîler Dönemi*, 67.

101 Bkz. Mehmet Ali Kapar, *Halifeliğin Emevîlere Geçiş ve Verasete Dönüşmesi*, İstanbul 1998, 14.

di.¹⁰² Aslında yaptığıının kötü bir şey olduğunu da itiraf ediyordu:

Ya Mervan, ben artık inceldim ve kendisinden artık usanmış olduğum şeyleri şu anda hatırlamaktayım; en güzel yerimden belaya uğramış bulunmaktayım. Bunun, Rabbimden bir ceza olmasından korkuyorum. Eğer Yezid'le ilgili arzularım olmasaydı, benim için doğru olan yolu bulacaktım, dedi.¹⁰³

Engeller ve Hazırlık

Muaviye öncelikle oğlu Yezid'in halifeliği önündeki engelleri kaldırmalıydı. Bunun için bir dizi birbirinden bağımsız gibi gözükken icraatlar gerçekleştirdi. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kendinden sonra potansiyel halife adaylarından olup uzlaşma sırasında Muaviye'nin ölümü durumunda halifeliğe geçmesi kararlaştırılan Hz. Hasan'ın zehirletilerek ortadan kaldırılması.¹⁰⁴
2. Babası Halid b. Velid'in Şam bölgesindeki popülerliği yanında kendisinin de bu bölgede sevilmesi ve Bizans topraklarında birçok seferlere çıkıp meşhurluğu artıp Şam halkının gözünde bir hayli etkili bir şahsiyet haline gelmiş olan Abdurrahman b. Halid'in¹⁰⁵ Hristiyan İbn Üsal'e zehirletilmesi ve karşılığında Humus'un haracının vaat edilmesi sonucu Abdurrahman'ın zehirlenilerek öldürülmesi.¹⁰⁶
3. Eşiyle içki alemlerinde gezen oğlu Yezid'i İstanbul seferine komutan tayin edip onun toplum nezdinde saygınlığının artması için uğraşması.¹⁰⁷
4. Yine oğlu Yezid'i birkaç defa hac emirliğine görevlendirip¹⁰⁸ sahabe toplumu nezdinde dini yönünün

¹⁰² Belazûrî, V, 293.

¹⁰³ Belazûrî, V, 35.

¹⁰⁴ Belazûrî, III, 268-269; İbn Asem, IV, 160.

¹⁰⁵ Taberî, III, 965.

¹⁰⁶ İbnü'l-Esir, III, 309.

¹⁰⁷ Yakubî, II, 151; geniş bilgi için bkz. Kılıç, 69.

¹⁰⁸ Yakubî, II, 151.

kuvvetli olduğuna vurgu yapılmasını sağlamaya çalışması. Ancak Yezid bu görevde iken Mekke'de içki meclisleri kurduğu da aktarılır.¹⁰⁹

5. Emevi sülalesi içinde sıvrılan iki kişi olan Mervan ve Said b. As'ı Medine valiliği konusunda yarıştıracak birbirine düşürüp prestijlerini sarsması. Böylece kendinden sonra oğlu Yezid'e rakip olamamalarını sağlatması.

Muaviye, oğlu Yezid'i halife olarak düşünmüş olsa da sahabeden çekindiği için bunu açıkça ortaya koymamıştı. Bu meseleyi Kufe valiliğinden alınma endişesi taşıyan Muğire b. Şube tekrar atanma arzusuyla ortaya atarak Muaviye'ye yaranmak istedi ve istediğini de gerçekleştirmiş oldu. Kufe valisi Muğire b. Şube tarafından Muaviye'nin oğlu Yezid'e biatlarını sunmak üzere Şam'a gönderilen Kufe'nin ileri gelenlerine, Muğire'nin rüşvet olarak dört yüz dinar verdiğini duyunca Muaviye şöyle demişti: "Dinlerini ne kadar da ucuza satmışlar."¹¹⁰

Muaviye, daha sonra valileri vasıtası ile kendinden sonra halife olması için oğlu Yezid'e biat alma işine girişmiştir. Bunun uygulanması için valileri vasıtası ile türlü yollarla halka baskı yaparak bu fikri kabul ettirmiştir. Etrafındaki danışmanlara konuyu göstermelik olarak danışan Muaviye, bazı danışmanlarından bu işin uygun olmadığı konusunda tepki almıştır. Kendi çevresinden olan Ahnef b. Kays'a bu konuda fikrini sorduğunda Ahnef: "Doğru söylersek senden, yalan söylersek Allah'tan korkarız."¹¹¹ diyerek Yezid'in halife olarak atanmasını tasvip etmediğini belirtmişti. Ahnef b. Kays sözüne devam ederek: "Ey Emiru'l-müminin! çevrendeki insanların sana arzu ettiğin şekilde cevap vermeleri seni aldatmasın. Bunlar halkın tamamını temsil etmiyorlar. Bunların tercihini Hicaz ve Irak

109 Geniş bilgi için bkz. Kılıç, 69.

110 İbnü'l-Esir, III, 350 .

111 İbnü'l-Esir, III, 352.

bölgeleri kabul etmez."¹¹² diyerek toplumun genel görüşünü almasını tavsiye etmişti. Aslında Muaviye'nin oğlu Yezid'in halifeliği için çevresine danışması, yaptığı işi meşrulaştırmak amacına yönelikti.¹¹³

Muaviye'nin valileri, bazen para bazen de tehdit ile Yezid için halktan biat almışlardır. Bu zorbalığa en sert tepki Medine'den gelmiştir. Medine valisi Mervan b. Hakem, mescitte Yezid'e biat meselesini ilan edince, Abdurrahman b. Ebi Bekir: "Siz yönetimi babadan oğula devretmek, saltanata çevirmek istiyorsunuz. Sizin yaptığınız Bizans'ın işine benziyor. Onlarda da Kayserden sonra Kayser gelir sizinki de budur." şeklinde itirazda bulunur.¹¹⁴ Bu itiraza Abdullah b. Zübeyr, Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ömer gibi sahabiler de katılırlar.¹¹⁵ İbn Ömer, "Maymun ve köpeklerle oynayan, içki içen, fiske ve fucuru ortaya çıkmış birine biatın uygun olmadığını" belirtir.¹¹⁶

Muaviye, Hicaz bölgesinden gelen doğal tepkilere rağmen kararında ısrar eder ve değişik yollarla herkesi ikna eder, bu fikri topluma benimsetir ve bütün şehirlerden oğlu Yezid'in kendinden sonra halifeliği için biat alır. Buna itiraz etmeyi sürdüren sadece sahabileri gözetken Hicaz

112 İbn Kuteybe, *İmame*, Mısır 1969, I, 169.

113 Bkz. İbnü'l-Esir, III, 353.

114 Buhari nakleder: "Mervan, Hicaz üzerinde vali idi. Onu Muaviye Medine'ye vali yapmıştı. (Muaviye'den aldığı bir mektup üzerine) bir gün hutbe yaptı, hutbede babasından sonra biat olunması Muaviye'nin oğlu Yezid'i zikretmeye (yani onu propaganda etmeye) başladı. Bunun üzerine Ebu Bekr'in oğlu Abdurrahman, Mervan'a karşılık verip birtakım sözler söyledi. Vali de adamlarına: "Onu yakalayın" diye emretti. Abdurrahman da (kızkardeşi) Aişe'nin evine girdi. Memurlar (Aişe'ye hürmeten) onu dışarı çıkarmaya ve yakalamaya muktedir olmadılar. Bu sırada Mervan: "Şüphesiz bu Abdurrahman, Allah'ın kendisi hakkında 'Ana ve babasına: Öf size, benden evvel nice nice nesiller gelip geçtiği halde beni (diriltip mezar-dan) çıkarılacağımla mı tehdit ediyorsunuz!...' âyetini indirdiği kimsedir." dedi. Bunun üzerine Aişe, perde arkasından Mervan'a: "Allah bizim hakkımızda (yani Ebu Bekir hanedanı hakkında) benim beraatımı bildiren ayetlerden başka, Kur'an'da hiçbir ayet indirmedir." diyerek yalanladı." Buhari, Tefsir, 271.

115 İbnü'l-Esir, III, 351 .

116 Yakubi, II, 138.

bölgesi kalmıştır. Bunun üzerine Muaviye, bu biat konusunu bizzat halletmek üzere bin kişilik bir ordu ile Medine'ye, ardından Mekke'ye gelerek Hicaz bölgesi halkının tabi oldukları Yezid'e biat etmeyi reddeden halkın önderi durumundaki dört şahsiyetle görüşme yapar. Bunlar, Abdullah b. Zübeyr, Hüseyin b. Ali, Abdurrahman b. Ebi Bekir, Abdullah b. Ömer'dir.

Bu dört kişi kendi aralarında Abdullah b. Zübeyr'i konuşmacı seçerek Muaviye'ye halife adayı konusunda şu tekliflerde bulunurlar:

- Hz. Peygamber gibi yapmasını, yani kimseyi veliaht bırakmamasını,
- Hz. Ebu Bekir gibi yapmasını, yani akrabası olmayan birisini bırakmasını,
- Hz. Ömer gibi yapmasını, yani akrabası olmayanlardan oluşan bir şûra heyetini bırakmasını.

Muaviye bu teklifleri hiç önemsememiş ve bu şahısların başlarına ikişer asker koyup itiraz ederlerse, boyunlarını vurmalarını emredip sonra halka hutbe irad etmiş ve "bu dört şahsın Yezid'e biat ettiğini, halkın da artık Yezid'e biat etmesi gerektiğini" şeklinde yalan söylemiştir. Bu dört kişinin biatını gözeten halk da Yezid'e biat etmiştir. Halk, Muaviye'nin dediği gibi bu şahısların biat ettiğini zannetmiştir.¹¹⁷ Muaviye, böylece Hicaz'ın da biatını alarak Şam'a dönmüştür. Bu biatı zorla aldığından dolayı vefat ederken oğluna bu şahıslara dikkat etmesini vasiyet etmiştir.¹¹⁸

Muaviye'nin gayesi ülkeyi kendi neslinin yönetmesi idi. Bunun için büyük uğraşlar içine girerek gayesi için çok para dağıttı. Böylece ülkeye hakimiyet kuracağını zannetti. Hatasında inat etti ve kendinden sonrasına böyle bir saltanat usulü bıraktı. Artık bir daha da bu saltanattan dönülemedi. Muaviye'yi genelde savunan Kadı Ebu Bekir

¹¹⁷ İbnü'l-Esir, III, 355.

¹¹⁸ İbnü'l-Esir III, 369.

İbn Arabî bile: "Muaviye, hilafeti değil oğluna, akrabasından hiç kimseye has kılmamak ve şûraya bırakmak faziletini terk etmiştir." demektedir.¹¹⁹

İbn Haldun gibi bazı bilginler devletin istikrarını düşünererek bu uygulamayı savunurlar.¹²⁰ Muaviye'nin kendine göre istikrarı düşündüğünü farz etsek bile, kural dışı işlere girilince problemler artmış, istikrar sağlanacak yerde, işler daha da karışmıştır. İslam tarihinin en acı üç olayı olan; Kerbela, Harre Vakası, Kabe'nin taşlanıp örtüsünün yakılması, Muaviye'nin yaptığı bu veliaht tayini sonrasında meydana gelmiştir. Ülkede otorite tesis edilecek yerde, pek çok isyan ortaya çıkmıştır. Saltanatın gerekçesi, iç çalkantılar sonucunda halkın birliğinin bozulması korkusu iken, tam tersine ülke kargaşaya itilmiştir. Halk, elinden alınan yönetim işini tekrar ele geçirebilmek için değişik önderlerin arkasında ayaklanmalar yapmıştır. İsyanların en büyüğü ise Muaviye'ye bizzat itiraz eden Abdullah b. Zübeyr tarafından yapılmış ve ülke dokuz yıl ikiye bölünmüştür.¹²¹ Abdullah b. Hanzala yönetiminde Medine halkı Harre'de kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Hüseyin b. Ali, aile fertleri ile birlikte Kerbela'da vahşice katledilmiştir. Bütün bunlar hilafetin saltanata dönüşümüne karşı tepkilerdir.¹²² Dört Halife'den sonra bu dönem zor kabullenilmiştir. Tüm halk kesimleri zorbaca sindirilmiştir.¹²³

119 İbn Arabî, 222 .

120 İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1989, I, 519.

121 Belazûrî, IV, 46.

122 İbn Hayyat, 181; Mesudî, III, 78.

123 Muhammed Hudarî Bek, *İtmamu'l-Vefa*, Mısır 1960, 10.

III. BÖLÜM KİŞİLİĞİ

Muaviye, şimdiye kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere “tuleka” sıfatını tam olarak üzerinde taşıyan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. O aynen babası Ebu Süfyan gibi pragmatist olarak İslam’ı seçmiş, İslam’ın henüz güçlenmediği dönemlerde ona karşıyken, İslam güç bulunca menfaatleri gereği bu tercihi yapmış, ömrünün sonuna kadar da İslam’ı işlerinde sadece bir fon olarak kullanmıştır. İhtiyaç gerekirse Tahkim’de olduğu gibi; Kur’an’dan ayet kullanmasını bilmiş,¹ menfaati gerektiğinde ise içki ticareti yaparak² İslam’ın en keskin emirlerini hiç umursamadan çiğneyebilmiştir. Halkına karşı: “Sizinle namaz kılmadığınız için savaşmadım, size hakim olabilmek için savaştım.” diyebilmiştir.³

Muaviye için esas olan saltanatının sürmesidir. Bunun için her türlü fedakarlığa katlanmaktadır. Ancak saltanatına karşı en ufak bir şey sezerse, her türlü aracı kullanarak gerekeni acımasızca yapmıştır. Aktaracağımız rivayet bunu güzel anlatmaktadır:

Bir adam gelip Muaviye’ye karşı ileri geri konuştu ve bu konuda çok aşırı gitti. Ona: “Bunun dediklerine tahammül gösterip cezasız mı bırakacaksın?” diye sorulunca Muaviye şunları söyledi: “Ben bizimle mülkümüz arasına girmek istemedikleri sürece insanlarla söylemek istedikleri arasına girmem.”⁴

1 İsra, 33.

2 İbn Asakır, XXIV. 197.

3 İbn Sad, 18.

4 Belazûrî, V, 27; İbnü'l-Esir, III, 474.

Muaviye, gerektiği zaman Müseyleme'yi kendisinin öldürdüğü iddiası⁵ gibi rahatlıkla yalan söyleyebilmiş, gerektiğinde Hucr olayında olduğu gibi kendisine itiraz eden sahabileri işkence ile öldürtebilmiştir. İslam'ın uygun görüp görmediğine bakmaksızın her türlü işi menfaatine uygun ise çekinmeksizin yapmıştır. Aktaracağımız örnek bu durumu izah eder niteliktedir:

Ben, Mesruk ile beraber Silsile'de iken, içinde sarışın erkeklerin heykellerinden ibaret putların bulunduğu gemiler geldi. Bunların kime ait olduğunu sorduklarında; Hind ve Sind'e gönderilip oralarda Muaviye adına satılacak putlar olduğunu söylediler. Bunun üzerine Mesruk: "Ben o gemileri görseydim, öldürüleceğimi bilseydim dahi onları yine de batırırdım. Ancak onların bana işkence ederek dinimden vazgeçirmeye çalışacaklarından korkarım." dedi. Karşımda iki çeşit Muaviye vardır. Yemin ederim ki, bunlardan hangisinin gerçek Muaviye olduğunu bilmiyorum. Umudunu ahiretten keserek, sırf dünyadan yararlanmaya çalışan Muaviye mi, yoksa kötü ameli şeytan tarafından kendisine güzel gösterilen Muaviye mi?⁶

Hasan Basri: "Muaviye için dört günah vardır ki onlardan sadece biri olsa dahi onun büyük günah işlediğini gösterir." der ve şu hususları sıralar:

Fazilet sahipleri ve sahabenin hayatta kalanları varken, onlarla meşveret etmeden, sefihleri iş başına getirip ümmetin arasını bozması, şarap içtiği, ipekli giyip tanbur çaldığı ortaya çıktıktan sonra Yezid'i kendine halef tayin etmesi, Peygamber'in hadisine rağmen Ziyad'ı nesebine katması, Hucr b. Adiy'i katletmesi.⁷

Deha

Muaviye, Hz. Ömer döneminin dört önemli bürokratından olup, ülkeyi "dört dahi" olarak adlandırılan kişilerle

5 Belazûrî, *Fütuh*, 267; bu polemik, daha sonra Abdülmelik tarafından da devam ettirilmiş ve Ben-i Hanife kabilesinden biriyle görüşerek Müseyleme'yi öldürenin hayatında kılıç kullandığı nakledilmeyen, cengaverlik konusunda belki de toplumun en gerisinde sayacağımız- Muaviye olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

6 Belazûrî, V, 137.

7 İbnü'l-Esir, III, 337.

yönetmiştir. Bunlardan biri kendisidir ve devletin merkezi Şam bölgesini yönetmiştir. Diğer kader ortağı Amr b. As'tır ki Mısır ve bütün Afrika onun emrine verilmiştir. Bir diğeri Muğire b. Şube'dir ki en problemli Kufe'de görev yapmıştır. Sonuncu ise Ziyad b. Ebih'dir ki Basra ve ötesine hükmetmiştir. Bu şahısların hepsi de dini hassasiyetleri zayıf, çok zeki, uyanık ve yönetim kabiliyeti yüksek kişilerdir. Ancak menfaatlari gerektiği konusunda hiçbir ilkeyi tanımayacak kadar da pragmatisttirler. Hz. Ömer'in yüksek kontrollü idaresinde çok iyi işler çıkaran bu kişiler için, "Muaviye'nin döneminde yapmadıkları katliam, söylemedikleri yalan ve işlemedikleri cürüm kalmamıştır." dersek abartı olmaz.

Muaviye, bu şahıslarla kurduğu teşkilatçı yapıyı sürdürürken, gerektiğinde iki düşmanını birbirine karşı kullanarak ikisinin de zayıflamasını sağlayabilmiştir. Haricilere karşı Ali taraftarlarını kullanması, yine Hz. Ali'ye karşı Hz. Aişe grubunun örgütlenmesine destek vermesi onun ince siyasetinin göstergelerindendir.

Muaviye kurnaz siyaseti ve dehasıyla başarılarına başarı katmıştır. Rakiplerini gizlice yok etme konusunda üstüne yoktur. Hz. Hasan, Eşter ve Abdurrahman b. Halid'i zehirleterek tek tek ortadan kaldırmış ancak kimseye hesap verme zorunluluğunda olmamıştır. Yine büyük bir dahi olan Hz. Ali'nin Mısır valisi Kays b. Sad'ı ise değişik hilelerle diskalifiye etmesi zikredilebilir. Şu örnek durumu izah eder niteliktedir:

Muaviye, Ebu Hevze b. Şemmas el-Bahili'ye dedi ki: "Ben, Bahililerden bir grup insanı gemiye doldurduktan sonra onları batırmak isterim." O da: "Biz de o zaman onların sayısı kadar Beni Ümeyye'den kişi öldürürüz." dedi. Muaviye, bunun üzerine: "Sus be alacakarga!" dedi. O da: "Karga bazen akbabaya musallat olup, onun kafasını gagalayarak gözlerini çıkarabilir." dedi. Bunun üzerine Yezid: "Ya Emiru'l-müminin, onu öldür!" dedi. Muaviye, "peki" dedi; daha sonra onu bir seriye

içinde savaşa gönderdi. Çıkan çatışmada el-Bahili orada öldürüldü. Bunun üzerine Muaviye, "Oğlum işte bu en gizli bir öldürme yöntemidir." dedi.⁸

Muaviye'nin siyaseti savaş olmaması üzerinedir. Akıl da bunu gerektirir. O tam bir realisttir. O, sonucunda galip çıkamayacağı işe girmemeyi tercih etmiştir. Rakiplerini bazen görmezden gelmiş, bazen de fırsatını bulunca harcamıştır. O hislerini değil, aklını kullanmayı hep öncelemiştir. Başarılarının altındaki en önemli güç de budur. İnsanlarla ilişkilerini anlatan şu sözler durumu özetler gibidir:

İnsanlarla kendi aramda hiç koparmadığım bir bağ vardır. Muhatablarım bu bağ gerektiklerinde (yani ilişkiyi koparmak istediklerinde) ben ipi gevşetirim ve ilişkinin bir şekilde devamını sağlarım. Onlar benimle aşırı yakınlaşmak ve mesafeyi azaltmak için ipi gevşetirlerse, bu defa ben ipi gerer, bağın sürekli fakat aynı mesafede kalmasını sağlamaya çalışırım.⁹

Muaviye, savaşmanın daha pahalı bir şey olduğunu düşünerek birçok meseleyi para ile çözmeye çalışmıştır. Paranın iş gördüğü yerde¹⁰ konuşmaya, konuşmanın iş gördüğü yerde ise kılıca teşebbüs etmeyerek hayatında tek düze ve ilkel bir politika izlememiştir. Kendi taraftarlarına para dağıttığından belki de daha fazlasını rakiplerini susturmak için rüşvet olarak harcamıştır.¹¹ "Malımın yettiği yerde dilimi kullanmam, dilimin yettiği yerde de kırbacımı kullanmam, kırbacımın yettiği yerde de kılıcımı kullanmam. Çok çaresiz kaldığımda ancak kılıcımı kullanırım." derdi.¹² Abdullah b. Ömer'in şu sözü konuyu aydınlatır niteliktedir, "kendisine Muaviye'nin Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer ile kıyası sorulduğunda: "Onlar Muaviye'den daha hayırlı idiler, ama Muaviye onlardan daha iyi idareciydi."¹³

8 Belazûrî, V, 31.

9 Belazûrî, V, 93.

10 Yakubl, II, 122.

11 Onun devlet malından susturma kabllinden dağıttığı paralar için bkz. İbn Kesir, XI, 443 vd.

12 Belazûrî, V, 27; Yakubl, II, 150.

13 İbn Abdilberr, *İstılab*, Kahire trz., III, 1418.

Muaviye'nin bu konuda düşüncesi şuydu: "Meydana gelecek bir savaş, benim bu dağıttıklarımın çok daha fazla maliyete sebep olur."¹⁴ Nitekim bir gün yanında Ziyad'ın başarıları övülünce: "Ziyad'ın kılıcıyla kazandığı başarıların daha fazlasını ben sadece dilimle kazandım." demiştir. Muaviye bu işleri yapabilmesi için gereken parayı vali olarak tayin edildiğinden itibaren sürekli buldu. İşleri rast gitti. Böylece, harcamalar ve lütuflarla insanları yanına çekti. O: "Harcamalar, adaletin yerini tutar." derdi.¹⁵

Muaviye bileği güçlü bir savaş kahramanı değildi. O hiçbir zaman kahraman bir savaşçı olmadı. Ancak dehasıyla ve siyasetiyle başta Hz. Ali olmak üzere nice savaş kahramanlarını dize getirmeyi bildi. Başarıları siyaset ve diplomasideydi. İşleri olgunlaşmaya bırakır, gerektiğinde harekete geçer, işi zora sokmadan hallederdi.¹⁶ Bütün girişimleri sonuç vermediği zaman ise en sert yöntemleri kullanır ve silaha başvururdu. Hucr b. Adiy konusu bunun bir örneğiydi. Söz, diyalog ve para iş görmeyince öldürtmüştü. Yine Irak gibi hiçbir şeyle dizginlenemeyen bir toplumu Ziyad gibi tarihin en gaddar yöntemlerini uygulayan bir idarecinin insafına bırakmış buna göz yummuştu.¹⁷

Muaviye siyaseten üstünlüğünü şöyle açıklar:

Ben Ali'ye şu konularda üstün geldim: Ben sırrımı saklıyorum, o açığa vuruyor. Benim itaatkar bir ordum var, onun ordusu ise isyankardır. O Cemel ashabıyla savaşmak zorunda kaldı, ben ise onları baş başa bıraktım ve kendi kendime dedim ki, Cemel ashabı ona galip gelirse, onlar benim için Ali'den daha zayıf rakip olurlar, şayet Ali üstün gelirse de ben onun taraftarlarını dinde şüpheye düşürürüm. Ben malımı bol harcıyorum, o ise bunda kısıtlı davranıyor. Son olarak da ben Kureyş kabilesine Ali'den daha sevimli geliyorum.¹⁸

14 İbn Kuteybe, *Uyunu'l-Ahbar*, I, 9.

15 Belazûrî, V, 93.

16 Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 1963, 66.

17 Apak, *Emevîler Dönemi*, 55.

18 Belazûrî, V, 24.

Muaviye'nin siyaseten üstünlüğünde Hz. Ömer'i örnek alması da önemlidir. Hz. Ömer'in toplumun bütün katmanlarını kuşatıcı politikasını kullanıp kendi yerini sağlamlaştırmış oldu. O, Hz. Ömer'in yaptığı gibi davranmış ve ailesini devlet işlerine fazla sokmamış, Hz. Osman'ın düştüğü hataya düşmemiştir. Görev verdiği Emevi ailesinden kişileri de çok fazla görevde tutmamıştır. Medine valisi Mervan ve Said bunun bir örneğidir. Emevi kökenlilerle arasına mesafe koyarken Kureyş dışındaki Arap kabileleriyle ittifaklar kurarak sosyal taban desteğini genişletmeye ve çeşitlendirmeye çalışmıştır. Taifli Muğire ve Ziyad'ın güçlü valilikleri bunun en önemli örneğidir. Kureyş'in hakim olduğu devlette yer edinmeye çalışan ve bu konuda istekli bu kişileri kullanmayı bilmiştir.

Görevlendirmelerinde rakibi Hz. Ali gibi Haşimi ve Ensari olanlarla çalışmadı. Sıffin Savaşı esnasında Hz. Ali'nin ordu komutanlarına kıyasen Muaviye'nin ordu komutanları daha farklı kabilelerden oluşmuştur. Devlet bürokrasisinde Emevi olarak sadece kendisi vardı. Bunun yanında Kureyş'in farklı kabilelerinden görevlendirmelerde bulunmuştu. Ayrıca Adnani-Kahtani dengesine dikkat ederek bu kabilelerden komutanlara görev vermişti.¹⁹

Muaviye politik mücadelesinde Emevi asabiyetini gizleyip Kureyş asabiyetini merkeze alırken, aynı zamanda Kureyş dışında kalan Arap kabilelerine hareketinde önemli derecede yer vermiştir. Şam'da Güneyli Araplarla iyi ilişkiler kurmuş, onları kendisinin en büyük destekçileri haline getirmişti. Kelb kabilesinden bir kızla evlenmesi ayrıca Hz. Osman'ın da aynı kabilede Naile isimli bir kadınla evlenmesine aracı olması bunların Muaviye ile birlikteliğini sağlamıştır.²⁰

Muaviye sınırları sürekli genişleyen ve toplum yapısı da çeşitlenen bir ülkenin sadece Kureyşliler ile idare edileme-

19 Apak, *Emeviler Dönemi*, 39.

20 Apak, *Emeviler Dönemi*, 41.

yeceğini fark etmiş, dolayısıyla yönetimini daha geniş toplum kesimleri üzerine kurmaya çalışmıştır. O, bu sayede kazandığı sosyal meşruiyetle kabileler üstü bir konum elde edebilmiş, yönetimde asabiyet tesirinde kalmak bir yana, bizzat asabiyeti yönetmeyi ve yönlendirmeyi başarmıştır. Halifeliği döneminde zaman zaman kabilecilikten kaynaklanan birtakım problemlerle karşılaştığında ise, bu güçlü konumunun avantajıyla sorunları rahatlıkla çözebilmiştir. Örnek vermek gerekirse; iktidar yürüyüşünde kendisine şartsız destek veren ve bu sebeple Şam'da Mudarilerden daha fazla maaşla ödüllendirilen Yemaniler, bu statülerini istismar ederek Mudarlıları bölgeden sürececeklerini dile getirmeye başladıklarını öğrenince, Yemanilere göz dağı vermek ve böyle bir kararın ancak kendisi tarafından verilebileceğini göstermek için 4 bin Kayshya bir defada maaş vermiş, ayrıca Kayshlıları kolay kara seferlerinde görevlendirirken, Yemanileri daha tehlikeli olan deniz savaşlarına göndermiştir.²¹

Hilm

Muaviye'nin başarılarından en önemli etkisi olanlardan biri de onun sakin ve hilm sahibi olmasıdır. Aktaracağımız diyaloglar buna güzel bir örnektir:

Muaviye, Ensar'dan bir adama beş yüz dinar gönderdiğinde, adam onu az görüp, bu paraları götürüp Muaviye'nin yüzüne çarpması için oğluna yemin ettirdi. Oğlu da Muaviye'nin yanına vardı. Onu gören Muaviye: "Seni buraya getiren neden nedir? Kardeşimin oğlu!" dedi. O da: "Ya Muaviye, babamda ani bir parlama ve sinirlilik hali vardır. Bana, "Git de, şöyle şöyle yap!" (git de bu paraları Muaviye'nin yüzüne çarp!) dedi. Bu durumu ona azmettiren de bildiğiniz gibi onun yaşlılığıdır." dedi. Bunun üzerine Muaviye, elini çocuğun yüzüne sürerek: "Amcanı dinle ve babanın dediğini yap!" dedi. Çocuk da, bu dinarları fırlattı. Muaviye daha sonra Ensariye bin dinar verilmesini emretti. Bu bilgi Yezid'e ulaşınca, öfkeli bir şekilde

21 Adem Apak, *Asabiyet*, İstanbul 2004, 201 vd.

Muaviye'nin yanına gelerek: "Yumuşak huylulukta o kadar ileri gittin ki, bu durumun senin zaflıyetinden ve korkaklığından kaynaklandığı endişesi bende uyanmaya başladı." dedi. Bunun üzerine Muaviye: "Yavrucuğum, yumuşak huylulukta ne pişmanlık duyulacak bir şey, ne de ayıp karşılanacak bir durum vardır; sen işine bak!" dedi. Yezid b. Muaviye'nin kendisine ait bir kölesini dövdüğünü, Muaviye'nin de kendisine şöyle dediği bilgisi ulaştı: "Oğlum, sana karşı kendisini savunamayan bir kimseyi dövmeye vicdanın nasıl müsaade etti?"²²

Muaviye, Medinelileri ayıplarcasına: "Medine arazilerini sulamakta kullandığınız dolap develerinizi ne yaptınız?" diye sorarak onların gururlarına dokunmak istedi. Onlar da, "Biz onları Bedir'de Ebu Süfyan'ın oğlu (Muaviye'nin kardeşi) Hanzala'yı öldürdüğümüzde kaybettik." dediler. Muaviye sırtını onlara dönüp gülümseyerek: "Bu, bir dokunuşa karşılık, bir dokunuş oldu;²³ haksız taraf ise, bunu ilk başlatandır." dedi.²⁴

Muaviye yine Medinelilere hitap ederken Ali'den bahsedip onu eleştirdi. Ebü'd-Derda: "Sen yalan söylüyorsun; o, senin dediğin gibi değildir." dedi. Bunun üzerine Muaviye aşağı indiğinde oğlu Yezid: "Sen, tüm bunlara nasıl tahammül ediyorsun?" dedi. Muaviye: "Bu kişi, duyduklarını yalanı kesinlikle reddeceklerine dair Allah'a söz vermiş olan bir toplumun üyesidir." dedi.²⁵

Günün birinde Muaviye: "Allah, halifelere ikramların en büyüğünü yapmıştır; onlara Cenneti vacip, ateşi de haram kılmış,

22 Belazûrî, V, 87.

23 Konu, haccetmek amacıyla Medine'ye gelmiş olan Muaviye'yi, Ensar'ın diğer sahabeden farklı olarak yayan bir şekilde gelip onu karşıladıklarında, kendisinin onlara laf atmasından kaynaklanmıştır. Muaviye, Medineli sahabenin daha önce gerek sulu tarımda gerekse bağ, bahçe işlerinde sulama amaçlı olarak, dolap develerini kullandıklarını, daha sonra ise bu imkânlardan yoksun kaldıklarını biliyordu. Kendisi, onların bu durumlarına gönderme yaparak: "Sizin dolap develeriniz nerededir ki, yayan gelerek beni karşılamak durumunda kaldınız?" demek istedi. Sahabe de, onun bu lafı altında kalmayarak, onun bu davranışına denk düşen bir karşılık verince, "Bu, bir dokunuşa karşılık bir dokunuş olmuş oldu; haksız olan ise, bu işi başlatandır." demekle bu polemik başlatmakla kendisinin haksız olduğunu itiraf etmiştir.

24 Belazûrî, V, 124.

25 Belazûrî, V, 124.

Şam halkını da onlara yardımcı yapmıştır." deyince, Sasa b. Sohan: "Sen konuştun ama gerçekleri bir tarafa bıraktın; durum senin dediğin gibi değildir. Güçlüyken öldüren, insanlara baskı uygulayan, tuzak kurarak onları kandıran, yönetirken vefasızlık eden bir kişiden hiç halife olur mu? Senin Şam halkını bilmezlikten gelmene gelince, Allah'a karşı gelmede, onlar kadar kula itaatkar olan kimseleri hiç görmedim. Mal karşılığında sen onların dinini satın aldın. Onlara bol verdikçe onlar seni korur ve sana yardımcı olurlar. Onlardan yardımını kestiğin takdirde ise, onlar seni rezil ederler." dedi. Bunun üzerine Muaviye'nin yüzünde, öfke alametleri belirmeye başlayıp: "Ya Sasa, eğer güç, dostluk ve vefayı korumayı ortadan kaldırmayacak olsaydı, yumuşak huyluluk da övgüye layık bir mertlik olmasaydı; sen bunları söyleyemezdin." dedi.²⁶

Şerikü'l-Harisi Muaviye'nin yanına geldi. Şerik çok çirkin, oldukça esmer bir adam olmakla beraber halkının ileri geleni idi. Şerik yerine oturduktan sonra, Muaviye ona takılmak üzere: "Sen Şeriksin ama Allah'ın şeriki yoktur. Sen kör bir adamın oğlusun, ama gözlü bir adam, kör adamdan daha hayırlıdır. Yine sen çirkin, kısa boylu ve kapkarasın. Böyle olmakla beraber, kavmin seni nasıl başkan seçti?" dedi. Bunun üzerine Şerik şöyle söyledi: "Sen Muaviye'sin. Muaviye ise; erkek köpeklerle uluyan, onların da kendisine ulumalarını isteyen dişi köpek demektir. Sana da sırf bundan dolayı bu ad konulmuştur. Sen (Sahr'ın) Kaya'nın²⁷ oğlusun; ovalık yer ise, kayalık yerden daha üstündür. Ayrıca sen (Harb'in) Savaş'ın²⁸ oğlusun; oysa barış, daima savaştan hayırlıdır. Peki, böyleyken sen nasıl oldu da Emiru'l-müminin seçildin?" dedi. Daha sonra kızarak çıkıp giderken Muaviye'yi zemmeden bir şiir okudu.²⁹

Ziyad anlatır:

Ben falanca kişiyi haraç toplamakla görevlendirdiğim halde o, haraç toplamayı keserek Muaviye'nin yanına kaçmıştı. Ben de ona mektup yazarak: "Onun bu hareketi bana göre bir edepsizliktir." dedim. O da bana mektup yazarak: "Halkı

26 Belazûrî, V, 125.

27 Kaya anlamına gelen Sahr, Muaviye'nin dedesinin adıdır.

28 Savaş anlamına gelen Harb, Muaviye'nin babası Ebu Süfyan'ın adıdır.

29 Belazûrî, V, 123.

standart bir siyaset üzere yönetmemiz, bana da sana da yaraşmaz; hepten yumuşak davranırsak, onları asabiyete sevk etmiş oluruz; hepten de sert davranırsak, bu sefer halkı felakete sevk etmiş oluruz. Ancak biz şöyle yapalım; sen sertlik yanlısı, ben de yumuşaklık ve şefkat yanlısı olayım.” dedi.³⁰

Ebu'l-Cehm b. Huzeyfe, Muaviye'ye karşı kaba davranarak: “Allah bizi senden kurtarsın!” dedi. O da: “Yazıklar olsun sana, o zaman kime kavuştursun? Ben-i Zühre'ye mi? Vallahi onlarda ne bir yardımseverlik ne de bir fazilet vardır. Yoksa Ben-i Mahzum'a mı? Vallahi, kısa bir müddet dahi iktidar onların eline geçerse, kibirlerinden sizinle hiçbir şekilde konuşmazlar. Yoksa Ben-i Haşim'e mi? Vallahi iktidar, onların eline geçerse, onlar kendilerini size tercih edecekler. Biz ise; isteyene verir, iyilik yaptığımıza da cömertçe davranırız.” dedi. Araplar, büyüklerimizi minberde gördükleri sürece, hep üstün kalacaklardır.³¹

Muaviye'nin Bir Günü

Mesudi, Muaviye'nin bir günlük hayatını şöyle nakleder:

Muaviye, insanların günde beş defa huzuruna girmelerine izin verirdi. Sabah namazını kıldıktan sonra, kıssacısını çağırır ve ona bir hikâye anlattırırdı. Bundan sonra Kur'an'dan bir cüz dinlerdi. Ardından görevlilere sarayın günlük işleriyle ilgili talimatlar verirdi. Arkasından dört rekat namaz kılardı. Sonra devlet işlerini gördüğü kabul salonuna geçer, adamlarıyla devlet işlerini görüşür, onlardan bilgi alır ve görüşlerini onlara aktarırdı. Sonra yardımcılarını huzura kabul eder, sabahdan akşama kadar yapacakları işlerle ilgili bilgi alırdı. Bu esnada akşam yemeğinden artmış olan, soğuk oğlak ya da kuzu, kuş/piliç vb. etinden oluşan sabah kahvaltısı getirilir, yardımcılarıyla görüşmeleri kahvaltı boyunca devam ederdi.

Kahvaltıdan sonra odasına çekilir, bir müddet dinlendikten sonra: “Ey köle! İskemleyi götür.” deyip kendisi de camiye giderdi. Caminin maksure bölümüne getirilen iskemleye oturur, sırtını da maksurenin duvarına yaslardı. Korumaları

30 Belazûrî, V, 92.

31 Belazûrî, V, 27.

etrafında yerlerini aldıktan sonra, halkla görüşmelere geçerd. Bu esnada zayıflar, fakirler, bedeviler, çocuklar, kadınlar ve kimsesizler kısacası halktan insanlar huzuruna getirilirdi. Böylece onlarla doğrudan görüşür, dertlerini dinler, isteklerinin yerine getirilmesini emrederdi. Problemi dinlenmeyen kimse kalmayıncaya kadar bu böyle devam ederdi.

Daha sonra iskemleden kalkar, tekrar saraydaki kabul salonuna döner ve mindere oturarak: "Artık bundan sonra insanları hasep ve neseplerine göre içeri alın. Sadece selam vermek için kimse beni meşgul etmesin." derdi. Eşraf huzuruna alınırdı. Dua cümleleriyle onun hal ve hatırını sorup yerlerine otururlardı. Muaviye, huzuruna kabul ettiği eşrafa: "Ey seçkin kişiler! Bu meclise alınmakla diğerlerine tercih edildiğiniz için eşraf olarak isimlendirildiniz. Haydi, kimin ihtiyacı varsa bize söylesin." derdi.

Muaviye'nin eşraf olarak isimlendirdiği bu kişiler, kavimlerinin ileri gelenleri olan kişilerdi. Bu sebeple kabileleri adına konuşurlar, adamlarından ihtiyacı olanların durumlarını Muaviye'ye arz ederlerdi. Mesela biri kalkar, filan adamın şehit düştüğünü, oğluna maaş bağlanması gerektiğini söyler. Muaviye de gereğinin yapılmasını emrederdi.

Muaviye'nin insanlarla görüşmeleri öğle yemeği getirildiği zaman da devam ederdi. Bir ihtiyacı için huzura gelmiş olan kişi ihtiyacını yazılı olarak arz ettikten sonra sofraya oturur. Birkaç lokma yiyene kadar Muaviye'nin katibi onun ihtiyacıyla ilgili yazıyı okur, yerine getirileceği söylenirdi. Bu kişi huzurdan çıkarılır, bir başkası alınırdı. Böylece ihtiyaç sahipleri bir bir huzura çağırılır, yemek yedirilir ve ihtiyaçları giderilirdi. Öğle yemeği boyunca yaklaşık 40 kişi huzura alınır, yemek yedirilir ve problemleri dinlenirdi. Sonra sofra toplanır, insanlara huzuru terk etmeleri söylenir ve onlar da dağılırlardı.

Bundan sonra Muaviye odasına çekilir, öğle ezanına kadar kimsenin onu rahatsız etmesine izin verilmezdi. Öğle namazını camide kılar, tekrar saraya döner ve dört rekat daha namaz kılardı. Arkasından en yakın adamlarını yine huzuruna çağırırdı. Eğer kış günleri ise, kuru pasta çeşitleri, sütlü tatlılar, şeker, ırmık tatlıları, yağlı kekler, kurutulmuş meyve çeşitleri ve çerez getirilirdi. Yaz günleri ise, çeşit çeşit yaş ve taze mey-

veler sunulurdu. En yakın adamlarıyla olan görüşmeleri bitince, yardımcıları gelir ve onlarla ikindi vaktine kadar devlet işlerini görüşürdü.

Sonra camiye gider, ikindi namazını kılar ve saraya dönerdi. Odasına çekilir, bu esnada kimsenin onu rahatsız etmesine izin verilmezdi. Gün batımına doğru odasından çıkıp kabul salonuna geçer, minderine oturur, halkın konumlarına göre huzura girmelerine izin verirdi.

Akşam yemeği getirildiğinde, kimseyi huzura almaz, yemeğini yer ve akşam namazı için camiye gider, namazı kıldıktan sonra eve döner ve dört rekat daha namaz kılar. Sonra odasına çekilir, yatsı ezanına kadar dinlenir ve bu esnada kimsenin kendisini rahatsız etmesine izin verilmezdi.

Yatsı ezanıyla birlikte camiye gider, namazını kılar, tekrar saraya döner, kabul odasında sırasıyla, en yakın adamları, yardımcıları ve diğer görevlilerle görüşürdü. Gecesini üçe bölen Muaviye, üçte birlik ilk kısmında yardımcılarıyla devlet işlerini görüşür, diğer üçte birlik kısmında Arap kültür ve tarihi, savaşları, diğer milletlerin kültür ve tarihi, kralların hayatları, bu kralların halklarına uyguladıkları yönetim tarzı, harp sanatı, hile ve tuzakları ile ilgili bilgileri erbabından dinlerdi. Bu arada hanımlarının yaptığı benzeri görülmemiş ilginç tatlılar ve diğer yiyecekler getirilirdi.

Gecenin geriye kalan üçte birlik kısmında uyurdu. Uyku tutmazsa kalkar, oturur, etrafında dizilmiş ve bu işle görevli köleleri tarafından kendisine yukarıda söz konusu edilen tarih ve kültür konularında kitaplar okunurdu. Sonra sabah namazı için camiye gider, namazını kıldıktan sonra tekrar rutin işlerine ve gündelik yaşantısına devam ederdi.³²

Vefatı

Muaviye, Receb 60/Nisan 680 tarihinde vefat etti. Vefat etmeden önce şehir dışında olan³³ oğluna şu vasiyeti bıraktı:

32 Mesudi, III, 23-24; ayrıca bkz. Ramazan Altunay, *Emevilerde Günlük Yaşam*, Ankara 2006, 152-153.

33 Dineveri, 278.

"Oğlum, sana söyleyeceklerimi iyi hatırla tut!" dedi. Hicaz halkına iyi davran, zira onlar senin soyun ve sopundur; onlardan kim yanına gelirse, ona ikramda bulun; gelmeyene de dostluk ve akrabalık ilişkisine dayalı olarak yardım gönder. Irak halkına da dikkat et; zira onlar idarecilerini eleştirir ve bıktırırlar. Eğer onlar yöneticilerinin her gün değiştirilmesini senden isterlerse de, öyle yap! Şam halkına da iyi bak, onları kendin için kale haline getir! Durumu sana karışık gelen olursa, onu onlara bırak. Boş kaldıklarında, onların etrafını kapat; zira ben bazı insanların onları ifsat etmeyeceğinden emin değilim. Allah, seni Abdurrahman b. Ebi Bekir'den korudu. Hüseyin ve İbn Zübeyr'den başka sana muhalefet edecek kimse yoktur. İbn Ömer'e gelince, İslam onu yere yıkmıştır (O, hep ibadetiyle meşgul olduğundan kendisinden sana bir zarar gelmez). İbn Zübeyr ise, kurnaz bir hilekardır. O sana uzaktan gözüксе yerinde dur, onu bekle! Zira o seninle boy ölçüşmeyi bırakma konusunda anlaşmayı bozabilir. Hüseyin'e gelince onun sıçrama yapması konusunda benim bir kuşkuym yoktur. Şüphesiz ki, Ebu Taliboğulları, bir amaç uğruna boyunlarını uzattılar (kendilerini feda ettiler). Ancak Araplar, sınırlı sayıda kaldıkları bir zamanda onlara onu vermede ayak dirdiler.³⁴

BİBLİYOGRAFYA

- Abdölmüteal Muhammed Cebri, *el-Müştehir mine'l-Hadis*, Beyrut trz.
- Abdölaziz b. Ahmet, *Muaviye b. Ebi Süfyan Mudafası*, çev. Necmi Sarı, İstanbul trz.
- Akbulut Ahmet, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkisi*, İstanbul 1992.
- Aksu Ali, "Hz. Hasan'ın Kişiliği ve Ahlakı", *Çeşitli Yönleriyle Hz. Hasan*, Sivas 2014.
- Ali Şeriatı, Ali, çev. Alptekin Dursunoğlu, Ankara 2012.
- Altunay Ramazan, *Emevilerde Günlük Yaşam*, Ankara 2006.
- Apak Adem, *Asabiyyet*, İstanbul 2004.
- Emeviler Dönemi*, İstanbul 2016.
- Hulefa-i Raşidin Dönemi*, İstanbul 2007.
- Aycan İrfan -İbrahim Sarıçam, *Emeviler*, Ankara 1993.
- Saltanata Giden Yolda, Muaviye b. Ebu Süfyan*, Ankara 1990.
- Azimli Mehmet, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, Ankara 2015.
- Dört Halifeyi Farklı Okumak-1, Hz. Ebu Bekir*, Ankara 2015.
- Dört Halifeyi Farklı Okumak-2, Hz. Ömer*, Ankara 2015.
- Dört Halifeyi Farklı Okumak-3, Hz. Osman*, Ankara 2015.
- Dört Halifeyi Farklı Okumak-4, Hz. Ali*, Ankara 2015.
- Halifelik Tarihine Giriş*, Konya 2014.
- Hz. Ali Neslinin İsyanları*, Konya 2013.
- Tarih Okumaları*, Ankara 2016.
- Belazüri, *Ensabu'l-Eşraf*, Beyrut 1996.
- Fütuhu'l-Buldan*, çev. Mustafa Fayda, Ankara 2002.
- Cabiri, *İslam'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul 1997.
- Caferiyan, *Masum İmamların Fikri ve Siyasi Hayatı*, çev. Cafer Bayar, İstanbul 1994.
- Çelikkol Yaşar, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara 2013.
- Demircan Adnan, *Emeviler*, İstanbul 2015.
- İktidar Mücadelesi*, İstanbul 2014.
- Ali-Muaviye Kavgası*, İstanbul 2002.
- Raşid Halifeler*, İstanbul 2015.
- Dineveri, *el-Ahbaru't-Tıval-İslam Tarihi*, çev. Nusrettin Bolelli, İbrahim Tüfekçi, İstanbul 2007.
- Diyarbakır, *el-Hamis*, Beyrut ts.

- Ebu Talib Mekki, *Kutu'l-Kulub*, byy. trz.
- Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emval*, çev. Cemalettin Saylık, İstanbul 1981.
- Ekinci Salih, *Sahabe Dönemi*, çev. Mehmet Ecir Eşiyok, Konya trz.
- Elbani, *Silsiletü'l-Ehadisü'z-Zaife ve'l-Mevzua*, Riyad 1988.
- Fayda Mustafa, *Hulefa-yı Raşidin Devri*, İstanbul 2014.
- Halife b. Hayyat, *Tarihu Halife b. Hayyat*, çev. Abdülhalık Bakır, Ankara 2001.
- Hamidullah Muhammed, *İslam Hukuku Etüdləri*, çev. Kemal Kuşçu, İstanbul 1984.
- Hasan İbrahim Hasan, Ali İbrahim Hasan, *en-Nuzurnü'l-İslâmiyye*, Kahire 1970.
- Hatiboğlu Mehmet, *Siyasî-İctimaî Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, Ankara 2015.
- Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, çev. Heyet, İstanbul 1993.
- Honigsmann Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1970.
- İbn Abdirrabbih, *el-İkdu'l-Ferit*, Beyrut 1989.
- İbn Arabi, *el-Avasım mine'l-Kavasım*, Beyrut 1987.
- İbn Asakir, *Tarihu Medineti Dimeşk*, Beyrut 1996.
- İbn Asem, *el-Fütuh*, Beyrut 1987.
- İbn Ebi'd-Dünya, *H. Ali'nin Şehit Edilmesi*, çev. Abdusselam Yaşar Güngör, İstanbul 2007.
- İbn Habib, *el-Muhabber*, Beyrut 1941.
- el-Munemmak*, Beyrut 2010.
- İbn Hacer, *İsabe*, "Muaviye" mad.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1989.
- İbn Hallikan, *Vefeyatü'l-Ayan*, Beyrut ts.
- İbn Hanbel, *Musned*.
- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, byy. 1998.
- İbn Kuteybe, *el-İmame*, Mısır 1904.
- İbn Sad, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebir*, Kahire 2001.
- İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, Dimeşk 1986.
- İbn Şebbe, *Tarihu'l-Medine*, byy. trz.
- İbnü'l-Arabi, *el-Avasım*, Kahire 1412.
- İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut 1987.
- Üsdü'l-Ğabe*, "Hasan" mad. byy. 1970.
- İbrahim Sarıçam, *Emevi-Haşimi İlişkileri*, Ankara 1997.
- İslamoğlu Mustafa, *İmamlar ve Sultanlar*, İstanbul 1990.
- Kapar Mehmet Ali, "Hz. Hasan'ın Hilafeti Muaviye'ye Devretmesi", *Çeşitli Yönleriyle Hz. Hasan*, Sivas 2014.
- Halkfeliğin Emevîlere Geçti ve Verasete Dönüşmesi*, İstanbul 1998.

- Keleş Ahmet, "Apokaliptik Hadis Edebiyatı ve Problemleri-"Hilafet Benden Sonra Otuz Senedir" Hadisi Örneği", *İSTEM*, sayı. 7 2006, Konya.
- Kennedy Hugh, *The Umayyad Caliphate*, Newyork 1986.
- Kılıç Ünal, *Yezid b. Muaviye*, İstanbul 2001.
- Kileyni, *Usul mine'l-Kafl*, Tahran 1388.
- Kulat Mehmet Ali, "İstanbul'un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi," *Diyanet İlmî Dergi*, 37/2.
- Makdisi, *el-Bed ve't-Tarih*, byy. 1899.
- Makrizi, "Emevi-Haşimi Mücadelesi," *İdeolojik Tarih Okumaları*, haz. İrfan Aycan, Mahfuz Söylemez, Ankara 1998.
- Memiş Ekrem, *Eski Çağ Tarihinde Doğu Batı Mücadelesi*, Konya 2003.
- Mesudi, *Mürücü'z-Zeheb*, Beyrut 1989.
- Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, çev. Ali Genceli, İstanbul 1972.
- Minkari, *Vakatu Sıffin*, Beyrut 1990.
- Miras Kamil, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara 1970.
- Muhammed Hudari Bek, *İtmamu'l-Vefa*, Mısır 1960.
- Muhibbu'd-Din Taberi, *er-Riyadu'n-Nadire*, Beyrut 1996.
- Mustafa Zeki Terzi, "Emevilerde Kara Ordusu Teşkilatı", *On Dokuz Mayıs Ün. İlah. Fak. Der.*, 1995.
- Özkuyumcu Nadir, "Kayravan", *DİA*.
- Sallabi Ali Muhammet, *Hiz. Hasan*, çev. Heyet, İstanbul 2006.
- Sarıcık Murat, *Dört Halife ve Emeviler Döneminden İlginç Problemler*, Isparta 2001.
- Söylemez Mahfuz, *Cündişapur*, Ankara 2003.
- Güç ve İktidar*, İstanbul 2011.
- Merv*, Ankara 2016.
- Suyuti, *Tarihu'l-Hulefa*, Beyrut 1989.
- Süleyman Demici, *İslam'da Devlet Başkanı*, çev. İbrahim Cücük, İstanbul 1996.
- Şibli Mevlana, *Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1977.
- Taberani, *el-Mucemu'l-Kebir*, Musul trz.
- Taberi, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mulûk*, Beyrut 2008, III, 937.
- .Tayfur Hamdi, *Kusay'ın Mekke Devrimi*, Konya 2015.
- Tonga Aydın, *Muaviye*, İstanbul 2012.
- Ukayli, Muhammed Erşit, *eş-Şia*, Amman 1980.
- Vakıdî, *Kitabu'r-Ridde*, Paris 1989.
- Varol Bahattin, *Hiz. Hasan*, Ankara 2012.
- Siyasallaşma Sürecinde Ehli Beyt*, Konya 2004.

Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1963.

Yakubi, *Tarihu'l-Yakubi*, Beyrut 1960.

Yardım Ali, "Fetih Hadisi Üzerine Bir Araştırma", *Diyanet İlmî Dergi*, 13/2.

Zehebi, *Siyeru Alamu'n-Nubela*, Beyrut 1990.

DİZİN

A

Abbasi-Şii çekişmesi 28

Abbasi/ler 9, 15, 26, 28, 43, 94

Abdullah b. Abbas 34, 98, 129

Abdullah b. Amir 45, 51, 53, 54, 129, 144

Abdullah b. Amr b. As 106

Abdullah b. Mesud 27, 106

Abdullah b. Ömer 114, 147, 148, 154

Abdullah b. Zübeyr 147, 148, 149

Abdulmuttalib 95, 96

Abdulmuttaliboğulları 57

Abdumenaf 95, 98

Abdurrahman b. Ebi Bekir 147, 148, 163

Abdurrahman b. Halid 45, 84, 132, 145, 153

Abdurrahman b. Mülcem 39

Abdurrahman b. Semure 53, 54

Adiy b. Hatem 33, 46

Adnani/ler 115, 156

Afrika 153

Ahnef b. Kays 146

Aişe (Hz.) 32, 68, 85, 101, 105, 129, 136, 153

Akık 90

Ali (Hz.) 9, 15, 16, 21, 23, 24, 29, 33, 35, 36, 37, 41, 43, 47, 50, 52, 66, 69, 70, 78, 97, 109, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 125, 128, 129, 131,

133, 135 ~ taraftarları
15, 44, 134, 137, 138 ~
'nin vasiyetnamesi (Hz.)
36

Alioğulları 9, 28

Allah'ın ~ malı 122 ~ ruhu 28

Ammar 27, 33

Amr (Ebu Cehil) b. Hişam 97

Amr b. As 42, 45, 55, 56, 110, 114, 115, 116, 131, 143, 153

Amr b. Said 125

Amu'l-Cemaa 72, 133

Anadolu 112, 139, 140, 141, 142

Antakya 142

Arafat 41

Arap ~ akı 84 ~ dahileri 127 ~
örfü 84 ~ tarihi 143 ~ /
lar 139, 142, 160

Asım b. Ömer 89, 90

askerlik 123

Asr-ı Saadet 11

Aşere-i Mübeşşere 13, 31

Attab b. Esid 99

Azer Süryani 119

B

Baas 43

Bağdat 43

Bahilliler 153

Bahreyn 129

Baki mezarlığı 85

Basra 32, 45, 67, 113, 117, 126, 129, 130, 131, 134, 144, 153

Bedir 98, 121 ~ ashabı 30 ~
 Savaşı 97
 Belazüri 45, 54, 65, 68, 89
 Berberiler 143
 V. Raşit halife 35
 Beykent 144
 beytülmal 66, 71
 biat 84, 117
 Bilal 27
 bin ay 76
 Birlik Yılı 72
 Bizans 42, 119, 123, 132, 139,
 141, 144 ~ seferleri 140
 Buhara 144
 Buhari 56, 58
 Busr b. Ertat 49, 129

C-Ç

Cade 81
 Cafer 27
 Cafer b. Ebi Talib 103
 Cahiliyye 95
 Cebraıl 34, 104
 Cehennem 106
 Cemel 9, 16, 32, 58, 59, 62,
 155 ~ ashabı 113, 114 ~
 Savaşı 33
 Cennetlik 27
 Cerrah 51
 Cezire 111
 cihat 123
 Cundeb b. Abdullah 36
 Cünade b. Ebi Ümmeyye 141
 çok evlilik 87

D

Darabırd 67
 Delailü'n-Nübüvve 14
 deniz seferleri 139

devr-i sabık 66
 Divanu'l-Berid 120
 Divanu'l-Hatem 120
 dört dahi 152
 dört eşlilik 86
 Dört Halife 35, 14, 16, 123, 16
 Duhatu'l-Arap 64
 Düzenli ordu 123

E

Eban b. Osman 85
 Ebu Bekir (Hz.) 13, 27, 29, 30,
 40, 109, 148
 Ebu Bekir İbn Arabi 148
 Ebu Cafer Mansur 26
 Ebu Eyyub Ensari 141
 Ebu Hevze b. Şemmas el-Bahili 153
 Ebu Hureyre 22, 85, 88
 Ebu Leheb 97
 Ebu Musa Eşari 33, 59, 116,
 Ebu Süfyan 82, 95, 96, 97, 98,
 99, 101, 151
 Ebu Şeddad 25
 Ebu Ubeyde 97
 Ebu Zer 27, 99, 112, 122
 Ebü'd-Derda 158
 Ege Adaları 139
 Ehl-i Beyt 66, 90
 Ehl-i Kitap 122
 Emevi/ler 14, 15, 26, 43, 54,
 60, 75, 78, 85, 94, 95,
 96, 97, 98, 99, 109, 110,
 111, 113, 122, 125, 126,
 134, 140
 emiru'l-müminin 71, 117
 Enbar 49
 Ensar 47, 64, 97, 121, 125,
 126, 143

Ensari 156

Eşas b. Kays 44, 81

eşraf 161

Eşter 133, 153

F

Fars 67

Fatıma (Hz.) 23, 25, 27, 29

Fatımiler 9

Fatih 143

Fedek 29

Ferva 80

Ferve b. Nevfel 137

Fesa 67

fetih 139

fezail 12

Fıcar 95

Filistin 45, 125

Fudale b. Ubeyd 125

fütuhat 138

G

ganimet 112, 139, 141

Gassaniler 42

gaybi haber 74

H

Habeşistan elçisi 99

hac 41 ~ emirliği 145

Hafs 90

Hafsa bt. Abdurrahman b. Ebu Bekir 89

Halid b. Abdurrahman 132

Halid b. Mamer 51

Halid b. Said b. As 100

Halid b. Velid 132, 145

halifelik 14, 71

Hamza 27, 97

Harb 21, 95, 96, 159

Harboğulları 98

Harici 43, 51, 80 ~ isyanları
115, 137 ~ /ler 35, 44,
58, 115, 116, 117, 125,
134, 137, 138, 153

Harre Vakası 149

Hasan Basri 152

Hasanoğulları 26

Haşim 95, 96

Haşimi 97, 156 ~ düşmanlığı
86 ~ Emevi mücadelesi
98 ~ /ler 21, 29, 30, 60,
78, 85, 95, 96

Hendek Savaşı 98

Heraklius 140

Hılfu'l-Fudul 85

Hımis 125

Hıristiyan/lar 119, 132, 141

Hicaz 42, 83, 126, 147, 163

hilafet 9, 35, 69, 72, 73, 83,
84, 144, 149

Hind 129, 152

Hind bt. Süheyl b. Amr 81

Hint 79, 97, 103

Hireliler 42

Horasan 129, 131, 144

Hucr b. Adiy 70, 36, 77, 134,
152, 155

Hucr olayı 152

Hudeybiye 100

Hulefa-i Raşidin 11, 12, 13

Hulefa-i Salihin 13

Humran b. Eban 134

Humus 132, 145

hutbe 62, 124

Huzaa 96

Huzeyfe 27

Huzeyfetül-Yeman 113

hükümdarlık 14

Hürmûzan 119

Hüseyin (Hz.) 9, 26, 38, 84, 85,
86, 147, 148, 149

I-İ

İrak 42, 43, 45, 51, 83, 129,
138, 155, 163 ~ beytül-
mali 54 ~ milliyetçiliği
47 ~ -Şam çatışması 42
~ -lılar 43, 44, 52, 63,
117, 138, 139

İbn Akiletu'l-Ekbat 97

İbn Haldun 149

İbn Kesir 24, 55, 133

İbn Ömer 84, 136

İbn Sad 69, 89

İbn Üsal 132, 145

İbn Zübeyr 52, 84

İbnü'l-Arabi 74

İbranice 21

iç savaş 62

içki ticareti 111

İdrisiler 9

Ifaf b. Şurahbil b. Ruhm Tey-
mi 51

İfrikiyye 30, 143

ihbar-ı nebevi 12

ilaf 95

İran 42, 67

İsrafil 104

İstanbul 139, 140, 141, 142,
143, 145

K

Kabe'nin taşlanıp yakılması
149

Kadılık 125

Kahtani/ler 115, 116, 156

Kalem 104

Kapıdağ 141

Kayravan 133, 143

Kays b. Sad 34, 37, 38, 43, 46,
47, 48, 49, 55, 64, 65,
114, 143, 153

Kayser 84

Kayslılar 157

kehanet 102

Kelb kabilesi 112, 120, 123,
156

Kenz ayeti 122

Kerbela 149

Kıbrıs 110, 112, 139

kıyas 39

Kiyade 95

Kostantiniyye 141

Kufe 33, 42, 43, 46, 47, 48, 50,
52, 62, 65, 69, 70, 71,
72, 74, 77, 117, 119,
127, 128, 130, 131, 134,
135, 144, 153 ~ beytül-
mali 66 ~ mescidi 59,
71, 117 ~ valiliği 146 ~
-liler 33, 38, 44, 46, 47,
51, 58, 59, 62, 63, 72,
128, 134

Kureyş 57, 97, 155, 156 ~ -liler
95, 115, 156

Kuzey Afrika 133, 139, 143

L

Levh 104

M

Mağrib 143

Makıl b. Kays 46

Maksure 124

Malatya 142

Malik b. Eşter 84

Mansur b. Sercun 119

masum imam anlayışı 67

Maveraünnehir 144
 Medain 45, 50, 51, 54, 56, 74
 Medine 42, 66, 67, 69, 72, 77, 78, 79, 80, 83, 86, 97, 98, 103, 114, 117, 126, 132, 147 ~ halkı 127 ~ valiliği 85, 146 ~ -liler 32, 158
 Mekke 41, 42, 63, 79, 95, 97, 113, 132, 146, 148 ~ fet-hi 99, 101, 103 ~ lider-liği 95
 Merv 144
 Mervan 78, 83, 86, 126, 146, 156
 Mervan b. Hakem 85, 126, 147
 Mervaniler 99
 Mescid-i Nebevi 24
 Mesleme b. Muhalled 125, 143
 meşveret 152
 Meysun b. Bahdel el-Kelbi 112, 120
 Mısır 42, 114, 116, 117, 125, 131, 139, 143, 153
 Mıtlak 86
 mızrak 116
 Mikail 34, 104
 Mikdad 27
 Mudar 131 ~ -lılar 131, 157
 Muğire 83, 128
 Muğire b. Abdullah 22
 Muğire b. Nevfel b. Haris b. Abdulmuttalib 46
 Muğire b. Şube 41, 70, 126, 127, 131, 135, 146, 153
 Muhammed b. Mesleme 114
 Muhtar es-Sekafi 52
 Mus'ab b. Umeyr 27
 mushaf 116
 müellefe-i kulüb 99

Mühelleb b. Ebu Sufra 144
 Münzir b. Zübeyr 89
 Müseyleme 152
 müsle 39
 Müslümanların malı 122
 Müsned 142

N
 Nadr b. Haris 97
 nebının soyu 28
 Necaşi 101
 Necran 99 ~ Hristiyanları 25
 Nefsu'z-Zekiyye 9, 26, 60
 Nehrevan 9, 43, 44, 60 ~ Sava-şı 34, 115
 Nufeyl b. Abdüluzza 96
 Nuhayle 46
 Numan b. Beşir 125

O-Ö

12 İmam 35 ~ teorisi 37
 Osman (Hz.) 30, 31, 45, 47, 82, 85, 98, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 119, 125, 128, 144, 156
 otuz yıl hadisi 14, 35
 Ömer (Hz.) 27, 30, 37, 63, 96, 109, 110, 111, 119, 125, 126, 127, 138, 148, 152, 156
 Ömer b. Abdilaziz 128

P

Peygamber (Hz.) 15, 40, 73, 95, 143, 148
 putperest 65

R

Raşit Halifeler 12, 13, 14, 93
 Rebeze 112

Rebia 131
 Rebiahılar 131
 Resulullah 104, 105, 106, 129, 136
 Rıfade 95
 Rodos 139, 141
 Roma ordusu 115 ~ -Acem mücadelesi 42 ~ -lılar 144
 Rum/lar 132, 139 ~ Ateşi 141

S

Sad b. Ebi Vakkas 86, 114, 137
 Sahabe 16
 Sahr 159
 Said b. As 30, 85, 126, 146
 Said b. Osman 89
 Said b. Serh 66
 saltanat 83, 144, 149
 Sasa b. Sohan 120
 Sasaniler 42, 144
 Savaş daha pahalıdır 48
 sebbetme 69
 Selçuklular 139
 Selman 27
 Semerkand 144
 Sercun b. Mansur 119
 seyyid 73
 Sıffin 9, 16, 32, 44, 50, 58, 60, 62, 115, 134, 156 ~ Savaş 33
 Sicistan 129
 Sikaye 95
 Sınd 144, 152
 Soğd 144
 Suriye 111, 132, 140, 144
 Süfyan b. Avf 141
 Süfyan b. Leyl 75, 77
 Sünni/ler 13, 55, 102
 Süryani/ler 120

Ş

Şam 38, 42, 54, 63, 65, 66, 71, 74, 79, 83, 96, 104, 109, 111, 112, 117, 119, 122, 123, 125, 132, 134, 137, 140, 146, 148, 153, 157, 163 ~ halkı 114 ~ milliyetçiliği 47 ~ -lılar 38, 44, 45, 46, 54, 55, 60, 63, 139

Şebber 21

Şeybe b. Osman 41

Şeybe b. Rebia 96, 97

Şia 9, 11, 13, 14, 16, 26, 35, 101, 102, 106

Şii/ler 21, 35, 55, 67, 84

şûra 115, 148, 149

T

Taberistan 30

Tabiun 16

Tahkim 44, 50, 71, 115, 116, 119, 151

tahkimname 33

Taif 129, 132

Talha 31, 32, 33, 88

tazminat 73

Teyma 99

tuleka 77, 99, 100, 151

Tunus 133

Türkler 142, 144

U

Ubade b. Samit 112

Ubeydullah 48, 131

Ubeydullah b. Abbas 46, 47, 60

Uhut 98

Ukbe b. Ebi Muayt 97

Ukbe b. Nafi 133, 143

Umman 129
 Utbe b. Ebi Sûfyan 41
 Utbe b. Rebia 96, 97
 Uzeyne 96

Ü

Ümeyye 95, 96
 Ümeyye b. Halef 97
 Ümeyyeoğulları 85, 95
 Ümmü Habibe 100, 101
 Ürdün 45, 109
 Üsal Süryani 119

V

vahy katipliği 101, 102
 vakfe 41
 veliaht 83, 84, 148, 149
 Velid b. Muğire 97
 Velid b. Utbe 97, 126

Y

Yahudiler 23
 Yemaniiler 44, 157

Yemen 42, 115, 117 ~ liler 131, 157
 Yezîd 69, 83, 84, 98, 99, 125, 126, 141, 142, 145, 152
 Yezîd b. Ebi Sûfyan 109
 Yuşa b. Nun 34

Z

Zabyan b. Ammare et-Temîmî 51
 zehir 80, 81
 zekat amili 99, 101
 Zemzem 95
 Zerka 113
 Zeyd b. Ali 9
 Zeydiler 9
 Ziyad 129
 Ziyad b. Ebîh 66, 126, 129, 135, 144, 153
 Ziyad kalesi 129
 Zübeyr 31, 32, 33

Mehmet AZİMLİ

Farklı Okumak - Hasan & Muaviye

Hz. Hasan İslam tarihinde polemiklerin konusu olan şahıslardan biridir. Bir yıla varmayan kısa bir halifelik dönemi geçirmesine rağmen yaşadığı problemler ve verdiği kararlar sonraki yüzyıllara tesir etmiştir. Şia onu 12 İmam'ın ikincisi olarak Hz. Ali'den sonra zikrederken, Sünni dünya ise V. Raşit halife olarak tanır.

Muaviye ne tarihin en büyük zalimidir ne de sahabi olduğu için dokunulmaz, yanılmaz biri olabilir. Onun yaptığı zulümler, hilekarlıklar ve yağmalar tarihen sabittir. Ancak onu bütün kötülüklerin merkezine oturtmak ne kadar yanlış ise, tam tersine onun sahabi olduğu için yanlış yapsa da kurtulduğunu söyleyebilmek, yaptığı her eylemi onaylamak veya bir kılıf bularak savunmak da doğru değildir.

Esasen tarih fotoğraf çekmektir. Doğrusunu eğrisini düzeltmeye çalışırsak tarihe tabir yerindeyse fotoshop veya rotüş yapmış oluruz. Bu durumda tarihi doğru anlatmış da olmayız ve sonuçta bu şekildeki bir tarihten ibret de alnamaz. Müslümanların tarihini etkileyen ve yönlendiren bu dönemi iyi anlamak gerekir. Çünkü bu dönemden sonra Müslüman kimliği yerine mezhebi kimlik geldi ve gerçek tarihi tablo tahrif oldu.

ANKARA OKULU YAYINLARI

